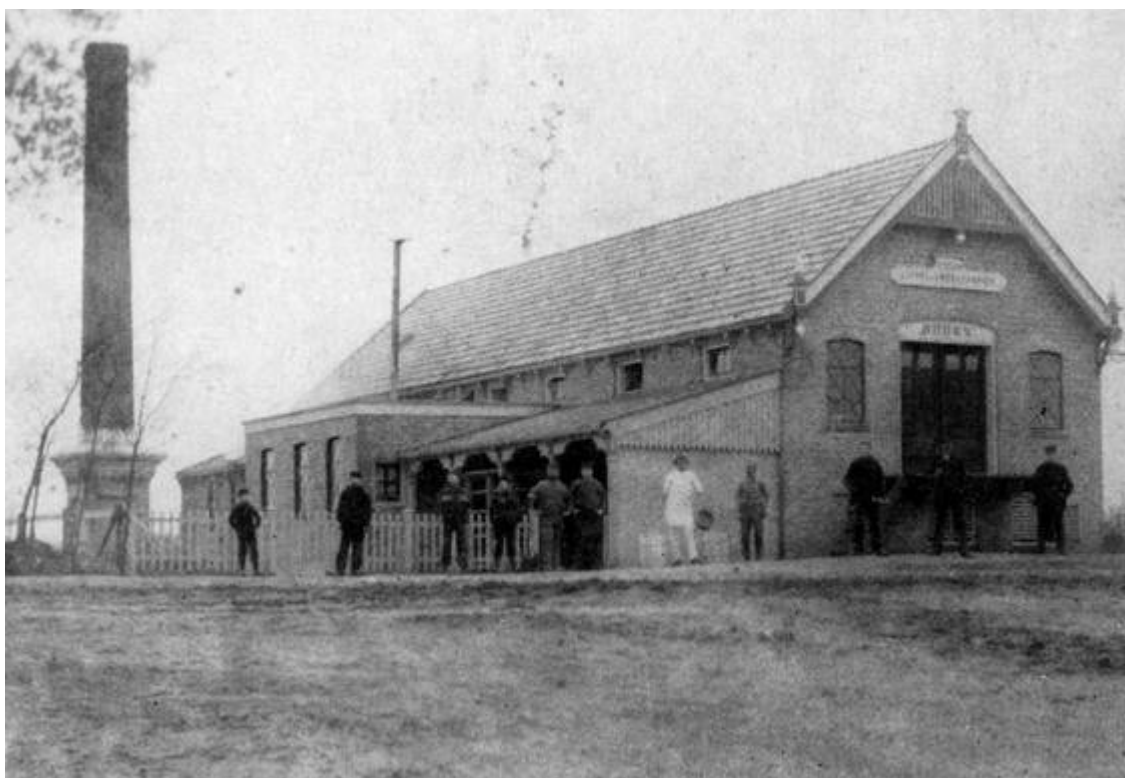

W. T. Vleer

75 Jaar „RODEN-ZEVENHUIZEN”

1893 - 1968

**Gedenkboek van de
Coöperatieve Fabriek van Melkprodukten
Graanmalerij, Aan- en Verkoopvereniging
Roden-Zevenhuizen**

INHOUDSOPGAVEN

oorspronkelijke blz. indeling in de tekst terug te vinden als [xx]

Oud [xx]	Deze versie.	
5	3	Woord vooraf
7	4	Ten geleide
9	5	Wat er aan de komst van de „boterfabriek" vooraf ging
17	12	Van de oprichting tot de reorganisatie
28	20	Tijdens de eerste wereldoorlog
32	23	Samen met Zevenhuizen
38	27	In de crisistijd
48	35	Tijdens wereldoorlog II
56	40	1945 - 1968
57	41	Roden-ijs
60	43	Depot Groningen (1934 -, 1965)
63	45	Roden en Domo
64	47	Zevenhuizen
65	48	De maalderij
70	50	„Woldzicht"
72	52	Voorzitters
76	53	Bestuursleden
79	55	Leden raad van toezicht
80	56	Directeuren
85	58	Personeel
96	-	Overzicht geleverde melk
		Latere toevoeging en Bijlage
65		Stukje uit 'De Krant' - onbekende datum- over zuivelfabriek
66		Stukje uit 'De krant', 'Van fabriek tot redactieruimte'. dd. ?
68		Tekst en foto's internet, over C.Z. Zevenhuizen – Jan Nieboer

[5] WOORD VOORAF

Ook al zal de volgorde van voorkeur bij ieder mens wat verschillen allemaal hebben wij onze grote levenszorgen. Zelf hecht ik grote waarde aan geluk en gezondheid in de familiekring. Maar direct daarna, misschien wel daarnaast, voel ik mee, lijd ik mee met de zorgen van andere mensen. Tot deze andere mensen behoren zeker ook de agrariërs. Immers hun strijd om het bestaan was en is altijd vol van inspanning en bovenal altijd zo sterk onderhevig aan invloeden, die van buitenaf komen. Soms is dat de weersgesteldheid soms de samenleving die meer of minder behoefte heeft aan de landbouwproducten. Velen zullen misschien met mij instemmen als bij mij grote bewondering bestaat voor het omschakelingsvermogen van de agrariërs. Er wordt door hen wel gewikt en gewogen, maar voor de genomen beslissing werken en vechten zij.

Het is daarom voor mij geen wonder, maar wel een feit, dat respect afdwingt, dat de beslissing om een zuivelfabriek te stichten, 75 jaar geleden reeds is genomen en tot de huidige dag nog steeds als zegenrijk wordt ervaren.

Pioniersarbeid, omdat later gebleken is, dat fabrieken, meer fabrieken de zorgen om „ons dagelijks brood" konden en kunnen verlichten.

Om al deze redenen gaan mijn hartelijke en welgemeende gelukwensen uit naar onze Coöperatieve Zuivelfabriek „Roden-Zevenhuizen".

Het zijn dezelfde redenen waarom ik zo gaarne aanwezig was bij jubilea van personeelsleden van dit bedrijf, dat én het oudste is in Roden, én het bedrijf waarmee het gemeentebestuur steeds voortreffelijke contacten onderhield, en dat ik persoonlijk een warm hart toedraag. Want achter dit bedrijf staan voor mij een grote groep mensen die hun zorgen om het dagelijkse bestaan het hoofd proberen te bieden.

De burgemeester van Roden
M. BUSHOFF.

[7] TEN GELEIDE

Als ik mij bij dezen wend tot degenen voor wie in de eerste plaats dit boekje is geschreven, n.l. leden, oud-leden, leveranciers en medewerkers van de Coöperatieve Zuivelfabriek „Roden-Zevenhuizen", dan wil ik beginnen met mijn grote erkentelijkheid uit te spreken jegens hen, die 75 jaar geleden deze fabriek hebben gesticht. Er was in die tijd moed en doorzettingsvermogen voor nodig om dit te doen. Zij hebben hun tijd verstaan, toen de techniek de mogelijkheid bood en hebben er gebruik van gemaakt. De eerste steen werd gelegd van wat nu aanwezig is. Aan tegenslagen heeft het zeker in die eerste tijd niet ontbroken, zelfs een ramp vermeldt de historie. Het boompje toen geplant is gegroeid; kreeg de tijd mee, toen door de opkomst van de kunstmest en ontginning der heidevelden de melkstroom van de boerderijen steeds groter werd.

De voortschrijdende techniek zorgde ervoor dat deze groter wordende stroom goed in de fabriek kon worden verwerkt. Andere verwerkingsmogelijkheden van de melk, dan alleen tot boter, werden gezocht en gevonden. De afzet van deze producten de steeds toenemende mechanisatie en de voorlichting voor dit alles, deed de behoefte gevoelen aan meer onderlinge samenwerking tussen de verschillende fabrieken, die bijna in ieder dorp waren ontstaan.

Provinciale bonden van Zuivelfabrieken ontstonden, alsmede afzetorganisaties voor de verschillende geproduceerde producten, die thans hun weg over heel de wereld vinden. Eenzelfde ontwikkeling, zij het misschien iets minder snel, zien we in alle ontwikkelde landen, er komt zelfs een teveel aan melk.

De concurrentie noopt ons zo goedkoop mogelijk te produceren. Het gevolg hiervan is, dat de kleine plaatselijke fabriek „niet meer mee kan komen". Mochten wij ons tot voor kort de op één na grootste fabriek van Drenthe noemen, op dit moment is het reeds zo, dat alle melk in Drenthe en een groot gedeelte van de provincie Groningen hetzij door combinatie van verschillende fabrieken of via „Domo-Bedum", in handen is van bedrijven die op de vingers van één hand te tellen zijn.

Ook hier hetzelfde als overal om ons heen in het maatschappelijk leven en op onze eigen bedrijven, groter worden, om beter te kunnen concurreren. Hieraan ontkomt ook niet de boer. Aan ons allen de plicht, om het door onze voorouders gestichte bedrijf, 75 jaar geleden, aan te paspen aan veranderde omstandigheden, opdat de boer van morgen hiervan het hoogste rendement zal ontvangen. Hij zal dit hard nodig hebben.

J. G. AUKEMA, voorzitter
Roden, december 1968.

[9] WAT ER AAN DE KOMST VAN DE „BOTERFABRIEKEN" VOORAF GING

Ergens is geschreven: „Zo oud de mensheid is, werd uit melk zuivel gemaakt". Deze woorden kunnen we niet op juistheid testen en het blijft dan ook de vraag of de meest primitieve mens de kunst van het botermaken heeft verstaan. Zeker is het dat al vele tientallen eeuwen de mens de zuivelbereiding heeft toegepast, eerst als nomade, later als boer.

Toch rijst hierbij de vraag waarom er zo'n 3000 jaar geleden koeien werden gehouden. Vanwege de vleesvoorziening was het dier niet nodig.

De voorraad wild was groot genoeg. Voor de trekkracht kan de os gediend hebben, maar dat rechtvaardigde niet het houden van een stal koeien. De mest zou een grote rol gespeeld hebben, maar er waren ook schapen die vanwege de mest werden gehouden. Was er in oeroude tijden wel een bemestingprobleem? Het aantal inwoners van b.v. Drenthe was zo gering dat er bouw- en weilanden voldoende waren.

Het zou mogelijk kunnen zijn dat de veehouderij in Drenthe zijn ontstaan te danken heeft aan de behoefte de dorst te lessen bij gebrek aan goed drinkwater! We dienen er rekening mee te houden dat het water vanaf de waddenkwelders tot diep in het binnenland zout was. Op hogere gronden waren de beken vaak zwart van het hoogveenvuil. Benamingen als ‚Zwarte Rijt‘; ‚Zwartediep‘; ‚Zwarte water‘ tonen aan dat deze beken zich niet leenden voor het lessen van dorst. Het regenwater werd wel opgevangen, maar in die tijd had men nog geen dakpannen. Slechts hooi, riet of plaggen vormden de dakbedekking, terwijl er heel wat meer vogels waren, die behoefte hadden hun behoefte te doen. Bovendien had men geen middelen om het vaak op grote diepte aanwezige welwater aan te boren.

Voorts moeten we denken aan de droge perioden die deze streken gekend hebben (tussen -2000 en -250). Omstreeks -600 werden de Drenten zelfs gedwongen naar de kust te trekken. In zo'n periode, die honderden jaren kon duren, hadden de boeren te maken met zomers van het kaliber 1959.

Bij gebrek aan behoorlijk drinkwater moest de melk in deze streken wel een grote rol spelen. Maar de volle melk kon niet lang bewaard worden. Door het karnproces kreeg men *wei*¹ of „suip“, die zuur was, beter de dorst leste en beter bewaard kon worden. Vermoedelijk hebben we hier te maken met het ontstaan van de zuivelbereiding in deze streken. De vorm is door de eeuwen heen hetzelfde gebleven. Steeds prefereerde de mens „suip“ boven „soete melck“.²

[10] Zelfs de vollemelkse pap werd geschuwd. Tot in de 18e eeuw voeren in Friesland en Groningen de „suipschuiten“ naar de stad om het weiprodukt aan de markt te brengen. „Suipmarkt“, „Suipsteeg“, „Soepmarkt“, enz. zijn straatnamen in de steden, die nog aan dit verleden herinneren. In Drenthe zullen geen suipschuiten hebben gevaren. Deze provincie was vóór 1795 geheel geïsoleerd. De kern van de samenleving, de buurschappen, bleven eeuwenlang hetzelfde. Elke gemeenschap was zelfstandig, leidde een eigen leven, hielp en voedde zichzelf. Slechts door de komst van het marktwezen kwam men in aanraking met de handel. Maar deze was eeuwenlang een ruilhandel en had niet veel te betekenen. Er is wel eens beweerd dat het vee in Drenthe uitsluitend om de mest werd gehouden en alleen in het zuidwesten ook de melk en zuivel een rol speelden. We

¹ Wei als rest-product van het 'karnproces' is niet juist, dat is ‚karnemelk“. In het Noorden van ons land ook wel „suip“ geheten. Dat er uit Friesland „suip“ kwam gemaakt van doorgezuurde wei is mogelijk. In Zuid-Holland „zure pap“ geheten - zie het boekje "Kaasje Kaasje".

² Vleer besteed veel aandacht aan het „rest-product“ en te weinig aandacht aan de „bewaarbare hoofdprodukten“ van melk; Boter en Kaas.

zouden deze mening niet graag onderschrijven, gezien de bovenvermelde behoefte aan „suip“. Ook was in het Noorden van Drenthe de situatie anders dan bijv. in het Rolder of Beiler dingspil.

In de gemeente Roden, Peize en Eelde heeft door de eeuwen heen de veehouderij een belangrijke plaats ingenomen. De boter werd opgekocht door kooplieden uit de stad.

Bij veehouderij moeten we niet denken aan de stallen vee van thans. Veehouders met 30 koeien waren er niet. Het houden van 15 à 20 koeien in vorige eeuwen was een record. Nog in 1901, bij de oprichting van de zuivelfabriek te Zevenhuizen, blijkt dat er daar meest boeren woonden met één of twee koeien en de grootste boer er acht op stal had staan! Ook in Roden waren de boeren met twee koeien in de meerderheid!

De Drentse koe moet in vorige eeuwen een beest van slechte kwaliteit zijn geweest. Ook op de Friese en Groningse klei was het rund een bonkig, mager wezen, maar in het „arme“ Drenthe had het al heel weinig bekoorlijks. Melk zullen de beesten weinig hebben gegeven.

In de Franse tijd veranderde er nog maar weinig in Drenthe. Wel probeerden de Fransen - uit eigen belang - landbouw en veeteelt op een hoger peil te brengen, maar het bleef bij proberen.

In 1813 werd Drenthe een zelfstandige provincie. De tijd van wingewest was voorbij. Voor het eerst werd de Drentse boer, althans in het centrum van Drenthe, met geld geconfronteerd. Geld begon in de meest afgelegen buurschappen een rol te spelen. Het bezit werd niet meer in grond, haardsteden, koeien en mudden rogge uitgedrukt, maar in geld. Bij de ruilhandel werd aan geld gedacht. Drenthe werd een deel van de wereld!

Dit had voordelen en nadelen. Het voordeel was dat men zag dat het anders kon; het nadeel was dat men nu afhankelijk werd van de wereldmarkt.

[11] Het was voorheen de Drentse landbouwer een zorg of de graanoogst in Rusland goed of slecht was. Nu kon een goede Russische oogst betekenen dat het product van het Drentse land vrijwel waardeloos werd. In zo'n situatie keerde de Drent weer terug tot het eigen gemeenschapsleven; de buurschap werd dan als het ware weer afgesloten van de wereld en men moest zich behelpen met wat men binnen die buurschap had en dat was eigenlijk maar heel weinig.

Toen men een paar maal met de Russische granen was geconfronteerd geworden, kwamen er steeds meer boeren die voordeel zagen in de veeteelt. Deze tijd - het midden van de vorige eeuw - liep parallel met de bloeiperiode van het Friese zuivelproduct

Met schepen vol ging de Friese boter naar Engeland en ook in Drenthe profiteerde de veehouder mee. De boterkopers kwamen uit Groningen en Meppel langs de Drentse dorpen en buurschappen en de kluiten slechte Drentse boter verhuisden naar de handelaren, die dit vrijwel waardeloze product mengden met Friese boter en verkochten naar Engeland.

Langzaamaan werden de knoeierijen groter en de Deense boter ging de Friese boter van de Engelse markt verdrijven.

Intussen werd menige Drentse boer er wat beter van, al bleef de grootste boterwinst aan de strijkstok van de koopman hangen. Over de boterbereiding in die tijd valt geen goed woord te zeggen. Van hygiëne was geen sprake. Gezien de geringe hoeveelheid melk, werd soms maar een paar maal per week gekarnd. Dit gebeurde bij de grote boeren in de gemeente Roden met behoorlijke karnmolens. Maar bij de meeste boeren was de hondenkar in trek. Ook werd er vaak gekarnd zoals 2000 jaar geleden, n.l. met de polskarn.

Dit was in de eeuw dat er in Drenthe een ware omwenteling plaatsvond. Van het land met heide en woeste gronden, werd het een provincie van industrieën, wegen, spoorwegen en kanalen. De tijd van het isolement was voorbij, maar toch bleef er nog veel bij

het oude. De vooruitgang was niet meer tegen te houden. Op agrarisch terrein kreeg deze gestalte in de oprichting van het Drents Landbouw Genootschap (1844).

Doch bij alle vooruitgang in het midden van de vorige eeuw zou de Drentse boer geen stap verder komen. De stap vooruit werd gevolgd door twee stappen achteruit en dat had hij te danken aan het Russische graan en de Friese boter. Hoe mooi het ook leek dat de Drentse boter als Friese naar Engeland ging, in werkelijkheid werd hiermee zowel de Friese als Drentse boer de das omgedaan. De eerste ervaring met de zuivelhandel is in Drenthe dan ook een zeer slechte geweest.

[12] Maar wat wilde men eigenlijk? Berichten dat in Leek de boterschuiten dagenlang met kluiten boter in de brandende zon lagen te wachten en de bromvliegen er een feestmaal aan hadden, zeggen al voldoende. In deze schuiten zullen ook de opgekochte kluiten uit de gemeente Roden een plaats hebben gevonden . . . Deze boter ging in Groningen in de vaten en werd niet meer gemengd met Friese boter, maar ging als Friese boter overzee! Het gevolg was, dat de Engelsen dit zeer onsmakelijke product niet wilden eten!

Daarbij kwam nog, dat nu juist een eeuw geleden - 1869 - Mège Mouriés de margarine uitvond en deze voorzag van een boterkleurtje. De heren koopliedensjacheraars zagen een nieuwe kans om de beurs te spekken. Door de Friese en Drentse boter werd een behoorlijke portie margarine gedaan, zodat geen Engelsman de beroemde Friese boerenboter ofwel dit „boerenbedrog" meer moest ...

Nog in 1875 werd er wekelijks in Groningen 50.000 kg boter van de Groningse en Drentse zandgronden verhandeld, om voor goede boter te worden uitgevoerd. Maar dat was het laatste jaar van het grote bedrog. De klap die er op volgde kwam hard aan. Geen boer kon meer zijn boter kwijt . . .

Niet alleen deze oplichterij was de oorzaak dat de Nederlandse boer voor de zwaarste crisis stond, maar ook de technische ontwikkeling in het buitenland had er mee te maken. In de Ver. Staten werd omstreeks 1850 de boter- en kaasmakerij al overgebracht van de boerderij naar de fabriek. In 1863 voerde de, Zweedse grootgrondbezitter Schwartz een systeem in

dat buitengewoon goed voldeed. Hij bracht het afkoelen van de melk in ijs tijdens het uitromen in de praktijk. De hygiëne werd in Zweden en Denemarken sterk verbeterd. In 1878 was het zover dat de Denen de Nederlanders in alles vooruit waren en hier de noodzaak tot het stichten van zuivelfabrieken werd ingezien. De sterke daling van de grondprijzen en een landbouwcrisis van de ergste soort bedreigden de boer met een finale ondergang. En bij deze situatie deed de in 1871 te Oss opgerichte margarinefabriek (de eerste in Nederland) goede zaken ...

In datzelfde jaar werd te Waddinxveen, als eerste in ons land, een kaasfabriek gesticht. Toch duurde het tot 1879 eer het Schwartz-systeem in Nederland ingang vond. In september van dat jaar stichtte de heer Bokma de Boer in Veenwouden de „Freia", waar het Schwartz-systeem werd toegepast.

gepast. Van de ondermelk werd „Backstein-käse" gemaakt. In Leiden was in dat jaar de Leidsche Melkinrichting tot stand gekomen en in 1880 werd de Leeuwarder Melkinrichting geopend.

Zo stond het met de zuivel in het jaar dat wijlen Koningin Wilhelmina het levenslicht aanschouwde. Het land was niet reddeloos, het volk niet reddeloos en de regering niet reddeloos, neen, verre van dat. Alleen de boer was radeloos en reddeloos.

[13] Dit betekende dat de Drentse boer zich weer terugtrok in zijn isolement, in de buurschap. Het betekende dat al zijn werk weer gebaseerd werd op de zelfverzorging.

Daardoor kon het vege lijf nog gered worden, maar het hield in dat de Drentse boerenstand verviel tot de diepste armoede. Gelukkig was de grond niets waard en de belastingen en huren laag. Maar er was geen geld om iets te kopen en geen product dat een koopman wilde hebben.

Het is deze periode geweest waarin Drenthe werd afgeschilderd als de meest achterlijke en armoedige provincie van ons land; het land van heide en struiken, van *heideklinten* en woeste gronden, van verwaarloosde boerderijen en sjofel uitziende mensen.

Daarbij kwam nog dat de boer zich bedrogen voelde en geen vreemdeling meer vertrouwde. Dit maakte dat de weerstand tegen al het vreemde in Drenthe zo sterk werd, dat slechts na de grootste aarzeling de weg naar verbetering kon worden ingeslagen. Dat deze toch werd gevolgd, bewijst hoe groot het leed geweest is dat de Drentse boerenstand heeft doorstaan.

Terwijl de Drent geen koffie en thee meer kon kopen en weer aan de „suip" was met, als het kon wat „heet water", om de hopeloze toekomst wat te vergeten, ging men in Friesland niet bij de pakken neerzitten. In 1882 al werd een particuliere boterfabriek opgericht in Harlingen. In 1883 volgden Bolsward en Sneek. De boer werd hier niet beter van, wel de ondernemer. Juist dit laatste maakte dat vele Friese veehouders zich afvroegen of zij er niet beter van konden worden door zelf een fabriek te exploiteren.

Drie jaar later werd op deze vraag het antwoord gegeven door oprichting van de eerste Coöperatieve zuivelfabriek te Warga. Dit is in alle opzichten het historische jaar voor de veehouders in ons land geweest. Toen werd na jaren van knoeien, kansen verzuimen en conservatisme, beseft dat men niet kon achterblijven en omschakeling de enige redding was.

Na 1886 zijn de zuivelfabrieken als paddestoelen uit de grond geschoten en kunnen we terecht schrijven over de opkomst der zuivelindustrie. Het tijdperk waarvan niemand het begin kent, liep ten einde. De periode van vooruitgang brak aan. Niet alleen op het terrein van de zuivel, maar over de gehele linie. De landbouwwerktuigen gingen een evolutionaire ontwikkeling tegemoet. Beter onderwijs bracht grote verandering. Voor de boer kwam daarbij de kunstmest, die heeft bijgedragen tot het scheppen van toen onvoorstelbare veranderingen, vooral voor de bedrijven op de zandgronden. Deze kunstmest zou Drenthe een ander aanzien geven. Maar dat wist men in 1886 nog niet!

[14] OPKOMST VAN DE ZUIVELINDUSTRIE

Friesland komt de eer toe dat daar de victorie begon. Maar Groningen en Drenthe liepen niet ver achter. Zo kreeg Winschoten in 1884 al een speculatieve zuivelfabriek, die in 1909 werd omgezet in de „Coöp. Zuivelfabriek en Melkinrichting „Oldambster“.

In Drenthe is er in 1887 sprake van een fabriek te Wateren. Ongetwijfeld is dit een speculatieve fabriek met handkracht geweest. In dat jaar kwam de fabrieksmatige zuivelbereiding in het Drents Landbouw Genootschap ter sprake. Er werd rapport uitgebracht over de boterfabriek van J.J. Swart te Berlikum. We vernemen niets over de Coöperatieve fabriek te Warga, maar het is wel zeker dat die ook onderwerp van gesprek was.

In 1889 kwam het tot oprichting van de eerste Drentse Coöp. zuivelfabriek, n.l. te Rogatsluis. Omstreeks dezelfde tijd werd te Grijpskerk een speculatieve fabriek gesticht (14 januari) en enige maanden later gevolgd door eenzelfde instelling te Leek. Laatstgenoemde fabriek was de eerste confrontatie in deze streek met de „nieuwe mode“.

Het jaar 1889 is toch belangrijk geweest voor de ontwikkeling der zuivelindustrie. Friesland ging over tot aanstelling van een zuivelconsulent, een voorbeeld dat in 1893 door Zuid-Holland, in 1895 door Noord-Holland, in 1897 door Drenthe en in 1900 door Groningen werd gevolgd.

Ook kon in 1889 te Oudshoorn (nu Alphen aan de Rijn) een soort zuivelschool worden geopend: „De Zuid-Hollandsche leerhoeve voor Zuivelbereiding“, welke school het tot 1893 heeft uitgehouden. Langer heeft de eveneens in 1889 opgerichte „Ambulante vakzuivelschool der Gelders-Overijselsche Maatschappij van Landbouw“ bestaan. Deze boerde tot 1897. Ook Bolsward kreeg in 1889 een zuivelschool. Deze werd opgeheven in 1899 en later vervangen door de Rijkszuivelschool.

In hetzelfde jaar zorgde de Staten-Generaal voor aanneming van de boterwet, waarbij aflevering van een surrogaat van boter, alsmede het voorhanden hebben daarvan in een winkel zonder opschrift „margarine“ of „surrogaat“ op de waar of op de verpakking ervan, strafbaar werd gesteld. In 1890 kwam de boterwet in de praktijk.

In 1892 werd door de regering overgegaan tot het aanstellen van een inspecteur voor het landbouw-onderwijs. Dit betekende dat de overheid belangstelling kreeg voor de landbouw en de daaraan verbonden vele problemen. Voor de zuivel was het eveneens een belangrijk jaar.

Dr. Gerber te Zürich vond de vetbepaling van melk uit. Dit had tot gevolg, dat in Nederland in 1893 al de acid-butyrometer van Gerber in gebruik kwam. Een jaar later werd in het Friese Wirdum de melk voor het eerst naar „roomgehalte“ (vetgehalte) uitbetaald.

[15] In Drenthe werd het evangelie van de zuivelfabrieken overal verkondigd en ondanks de grote weerstand bij vele boeren (die bang waren voor al wat vreemd was), vond het ook ingang. Zo lezen we dat er in 1892 al 13 zuivelfabrieken in Drenthe waren gevestigd en in dat jaar het D.L.G. fl. 50,-- aan een leerling betaalde die de zuivelschool in Bolsward wilde bezoeken.

Het Noordenveld was nog zonder fabrieken. Er ging melk naar Leek en ook naar de in 1892 opgerichte speculatieve fabriek te Tolbert. Een jaar later - 1893 - zag de Roder coöperatie het levenslicht.

In dat jaar - 1893 - werd in Friesland de „Vereeniging van belanghebbenden bij fabrieksmatige zuivelbereiding op coöperatieve grondslag“ opgericht, die in 1897 omgezet zou worden in de „Bond van Coöperatieve Zuivelfabrieken in Friesland“. In 1893 werd ook de Zuid-Nederlandse bond opgericht, gevolgd door de Gelders-Overijselse bond in 1896 en de Drentse bond in 1897.

In 1895 kreeg Zevenhuizen een speculatief handkrachtfabriekje. Hoe lang dit heeft bestaan is niet meer te achterhalen. Het moet spoedig weer verdwenen zijn. In hetzelfde jaar verscheen de eerste zuiveldcourant:

„Weekblad voor Zuivelbereiding". Velen dachten aan een aprilgrap, daar het eerste nummer op 1 april verscheen.

Het jaar 1897 bracht een afdeling Landbouw, als onderafdeling van het departement van binnenlandse zaken. Er werd zowaar een directeur-generaal voor de landbouw benoemd. Ook was het tevens oprichtingsjaar van de „Friesche Coöperatieve Zuivelexport Vereeniging" te Leeuwarden - *het latere FRICO* .

Op 1 januari 1897 waren in Drenthe 56 Coöp. zuivelfabrieken, waarvan 40 met handkracht en 16 door stoom gedreven. De bond van Coöp. Zuivelfabrieken in Drenthe kwam tot stand. Na het blazen op de boerhoorn verzamelden de belanghebbenden zich in het Grollerhout, waar op echt oud Drentse wijze werd beslist over de oprichting. Vijftien fabrieken traden toe, n.l. Anloo, Bunne, Borger, Donderen, Dalerveen, Eext, Erm, Exloo, Gieten, Grollo, Loon, Norg, Peize, Rolde en Zweeloo. Roden was er nog niet bij! Het eerste bestuur bestond uit: dr. A. J. Somer, Rolde voorzitter; T. Boerma, Grollo, secretaris; H. Punter, Norg, penningmeester; R. A. Sijbring, Eext en R. Mensingh, Zweeloo.

In 1900 kwam het tot oprichting van de „Algemeen Nederlandsche Zuivelbond", -*F.N.Z.* - waarbij zich de gewestelijke zuivelbonden aansloten. Een jaar later werden de eerste botercontrolestations te Leiden en Leeuwarden opgericht. In 1903 volgde Deventer en in 1904 Groningen, Assen, Middelburg en Eindhoven.

[16] Ook trad in 1901 de herziene Boterwet in werking, waarbij behalve het afleveren of voorhanden hebben in een winkel, ook strafbaar werd gesteld het vervoer en de uitvoer van op boter gelijkende waar, waarin andere vetbestanddelen voorkwamen dan die van melk afkomstig waren, als daarop of op de verpakking niet het opschrift „margarine" voorkwam.

Ten aanzien van verkoop-, opslag- en bereidplaatsen van margarine werd een dergelijk opschrift voorgeschreven. Een inspectiedienst kwam er om toezicht te houden.

Nederland probeerde de achterstand in te halen. In 1903 begon te Zutphen een tweejarige cursus tot opleiding van directeuren van zuivelfabrieken. Een jaar later werd de eerste Rijkszuivelschool opgericht te Bolsward. De botercontrole kwam onder rijkstoezicht. Het rijksmerk op de boter kwam tot stand. In Leiden werd een Rijkszuivelstation in werking gesteld voor onderzoek van krachtens de boterwet genomen botermonsters, alsmede voor het doen van wetenschappelijke onderzoeken met betrekking tot de boter.

Het botermerk werd niet overal gunstig ontvangen. Pas na het internationale zuivelcongres van Scheveningen in 1907 lukte het met zeer veel kosten en moeite, alsmede demonstraties, de werking ervan aan de Belgen, Duitsers, Engelsen en Fransen duidelijk te maken, waardoor na tientallen jaren de naam van onze boter op de wereldmarkt in ere werd hersteld!

In 1911 kwam ook de wet op het gebruik van het kaasmerk tot stand, in 1912 gevolgd door oprichting van het kaascontrolestation voor volvette kaas te Utrecht. In dat jaar kwamen er ook nieuwe voorschriften voor de botercontrolestations. Enkele maanden later werd het rijksmerk voor volvette kaas, met een minimum vetgehalte in de droge stof van 45%, bereid uit onafgeroomde melk, vastgesteld.

We willen deze gegevens uit de beginperiode der zuivelfabrieken besluiten met het jaar 1919, toen er een uitvoerverbod van boter zonder rijksmerk tot stand kwam, hetgeen in 1920 gevolgd werd door eenzelfde verbod voor kaas.

Het heeft lang geduurd eer de zuivelindustrie van Nederland goed beschermd werd door de overheid. Maar we mogen niet vergeten dat de boeren veelal liever geen dan wel overheidsbemoeiingen wilden en er toen heel andere opvattingen betreffende handel, nijverheid en economie opgeld deden dan in de tegenwoordige tijd.

[17] VAN DE OPRICHTING TOT DE REORGANISATIE

LEEK EN TOLBERT

Na het in werking treden van de speculatieve zuivelfabriek te Leek (1888) waren er heel wat boeren in de gemeente Roden de melk hieraan gaan leveren. Een zekere Jan Been was melkrijder voor Leek. Hij haalde de melk o.a. uit Donderen. Wanneer Been werd gevraagd waar hij woonde was zijn antwoord: „Tussen Donderen en Leek!" De man was het grootste deel van de dag en nacht onderweg. Dit aldus een mededeling van heer J. Geersing te Roden.

In 1892 begon ook in Tolbert een speculatieve fabriek melk te verwerken. De Tolberters gingen zelfs naar Peize en Norg om leveranciers te krijgen.

Voortaan waren, behalve de Leekster, ook Tolberter wagens onderweg. Omstreeks die tijd bestonden er in Leek plannen om te Foxwolde, tegenover de boerderij van H. Willems, een ontromer te bouwen, waar de melk uit Roden en Peize zou worden ontvangen. Mogelijk hebben deze plannen bijgedragen tot oprichting van de Roder vereniging.

In de eerste maanden van 1893 waren er boeren in de gemeente Roden die de mening hadden dat er een Coöperatieve zuivelfabriek moest komen. Onder hen bevonden zich: Pieter Deodatus, Floris Deodatus, Floris Datema, Jan Aukema, Hendrik Willems en Harm de Vries Mzn. Vrij zeker zijn zij de doorzetters geweest. Het was aanvankelijk ook hun bedoeling een fabriek in de omgeving van Foxwolde te stichten, want de meeste melk moest van de Peizer en Roderwolder kant komen.

OPRICHTING

Op 15 april 1893 werd de „Coöperatieve Stoomzuivelfabriek Roden" ongericht met 35 leden. De akte van oprichting met statuten werd gepasseerd voor Gerrit Jan Hillegondus Ebbinge Wubben, notaris te Roden.

De volgende personen hebben als lid de akte getekend:

Pieter Deodatus, landbouwer te Zulthe (mede voor zijn moeder);

Floris Datema, landbouwer te Roderwolde (mede voor zijn moeder);

Jan Aukema Jr., landbouw te Leutingewolde (mede voor zijn vader);

Hendrik Willems, landbouwer te Foxwolde;

Floris Deodatus, landbouwer te Zulthe, mede gemachtigde van Albert Polling te Lieveren;

Albert Wiltes Barels, landbouwer te Steenbergen;

Egbert Roelfs Krijthe, landbouwer te Lieveren;

Roelof de Vries, veehouder te Roden;

Jan Boer Wzn., landbouwer te Roderwolde;

Hendrik Jans Stel, landbouwer te Lieveren;

Hendrik Polling, landbouwer te Lieveren;

Jan Polling, landbouwer te Steenbergen;

Jannes Arends, landbouwer te Foxwolde;

Roelf de Weerd, landbouwer te Steenbergen;

Jan Wiltes Bareis, landbouwer te Steenbergen;

Roelf Wiltes Barels, landbouwer te Steenbergen;

Jacob Scharft, stelmaker te Roden;

Hendrikus Cazemier, smid te Roden;

Jan Riemers, landbouwer te Sandebuurt;

Albert Rademaker, landbouwer te Sandebuurt;

Hendrik Geerts Ipema, landbouwer te Roderwolde;

Philippus Jan Smit, smid te Roden;
Willem Scheepstra Hzn., winkelier te Roden;
Jan Arends, landbouwer te Steenbergem;
Pieter Venema, landbouwer te Leutingewolde;
Geert Rademaker, landbouwer te Roden;
Jan Stel, landbouwer te Roderwolde;
Jan Roelfs Krijthe, landbouwer te Roden;
Roelof Aukema, landbouwer te Zulthe;
Berend Heuker, landbouwer te Leutingewolde;
Roelof van der Molen, logementhouder te Roden;
Tale Zondag, hoofd der school te Roden;
Harm de Vries Mzn., landbouwer te Roden;
Albert Alberts, landbouwer te Roden en
Marten Harms de Vries, timmerman te Roden.

In de statuten werd o.a. het volgende vermeld: „De vereniging verkoopt vervolgens de verkregen boter, en verdeelt de zuivere opbrengst daarvan onder de leden naar de bepalingen in artikel dertien en vijftien. De ondermelk en de karnemelk wordt aan de leden teruggegeven en moet door ieder worden teruggenomen naar evenredigheid der door hem geleverde melk.”

Art. 6.: „Wanneer de wenschelijkheid daar van blijkt, kan ook melk van niet leden ter bereiding worden aangekocht. Ten opzichte van de teruggave der ondermelk en karnemelk geldt ook voor hen hetzelfde als in artikel vier bepaald. Indien tijd en omstandigheden het toelaten kan ook van niet-leden koren worden gemalen onder voorwaarden in artikel vier vermeld.”

Art. 10.: „Het voor oprichting der vereeniging, den aankoop van het terrein, de Stichting der fabriek, het aanschaffen der machines, werktuigen, gereedschappen en andere inboedel benoodigde Kapitaal, alsmede het bedrijfskapitaal wordt verkregen als volgt: Er worden uitgegeven aandelen op naam, groot ieder vijf en twintig gulden voor leden die de melk wenschen te leveren. Het ontbrekende Kapitaal wordt zoo mogelijk op obligatie geleend. Is het benoodigde Kapitaal dan nog niet verkregen, zoo zal het tekortkomende worden geleend onder hypothecair verband.” Art. 13.: „De leden ontvangen voor de geleverde melk dezelfde prijs als de niet-leden. De leden ontvangen vervolgens jaarlijks vier procent van het door hen gefourneerde Kapitaal en zoo er daarna nog winst overblijft hun aandeel daarin berekend op den voet omschreven in artikel 15.”

Art. 29.: „Het bestuur bestaat uit drie leden. Zij worden gekozen uit en door de leden der vereeniging. Kiezen uit hun midden een voorzitter, secretaris en penningmeester en regelen hunnen werkzaamheden bij huishoudelijk reglement. Zij hebben zitting gedurende den tijd van drie jaren. De verkiezing geschiedt in de gewone jaarlijksche vergadering.” Art. 33.: „Het dagelijksche beheer wordt gevoerd door een boekhouder, die alle bevelen van het bestuur heeft op te volgen en door het bestuur wordt benoemd. Zijn salaris en zijne werkzaamheden worden door het bestuur geregeld.”

[19] KOOP VAN GROND EN BOUW FABRIEK

Op 24 augustus 1893 werd de grond voor de te bouwen fabriek aangekocht van Egbert Roelfs Krijthe, landbouwer te Lieveren. Volgens de akte waren er twee percelen en wel:

1. „Min of meer de oostelijke zeven are acht en zestig centiare van het perceel Kadastraal gemeente Roden, sectie 1, nummer 788, hakbosch geheel groot achttien are, zeventig centiare;
2. Min of meer de noordoostelijke zeven die van perceel kadastraal gemeente Roden, sectie 1 nummer 789 bouwland, geheel groot zes en zestig are tachtig centiare, alles in voegen op het terrein afgebakend."

De koopsom bedroeg fl. 293,60 „met recht op het aangekochte terrein gebouwen te plaatsen". Voor de vereniging tekenden H. de Vries Mzn., voorzitter en J. Aukema Jr., secretaris.

Deze plaats was niet slecht gekozen, want de percelen lagen vlak bij het in 1892 gereed gekomen kanaal. Het vaarwater heeft er ongetwijfeld toe bijgedragen dat Roden al zo vroegtijdig een industrie kreeg.

Wanneer de bouw plaatsvond, is niet na te gaan. Eigenlijk is dit een raadsel. Op 14 september werd de eerste melk (559 L.) geleverd. De fabriek kan onmogelijk tussen 24 augustus en 14 september gebouwd zijn. De koopakte werd gepasseerd toen de fabriek al bijna klaar was of men heeft eerst ergens anders de melk verwerkt. Daar van het laatste niets bekend is, lijkt het eerste zeer waarschijnlijk.

GEEN DIRECTEUR

Volgens beschikbare gegevens werkten er drie personen in de fabriek. In de beginperiode was er geen directeur. In 1893 en 1894 werd de directie gevormd door H. de Vries Mzn., voorzitter, J. Aukema Jr., secretaris en P. Deodatus, penningmeester. Hiervan overleed P. Deodatus op 23 maart 1895. Hij werd opgevolgd door zijn broer F. Deodatus, die ook weldra voorzitter van de vereniging werd.

[20]

BIJ DE BOEREN LANGS

De Prov. Drentsche en Asser Courant vermeldt niets betreffende de oprichting en bouw van de fabriek. De volgende berichten werden wel aangetroffen:

1893. Norg, 8 October: Op 't gebied van melkproductie komt hier hoe langer hoe meer leven. Was vroeger de bouwerij meer hoofdzaak, van af 't bestaan der roomboterfabriek te de Leek is de melkerij sterk toegenomen. Ook is er concurrentie op dat gebied. Was verleden winter de Tolbertsche fabriek de tweede man. gisteravond kregen we hier bezoek van de directie der onderlinge boterfabriek te Roden, om pogingen in 't werk te stellen ook hier melkleveranciers te krijgen. In hoeverre ze geslaagd zijn is nog niet met zekerheid te zeggen. 't Zal er van afhangen of 't de moeite loont er een wagen op te laten loopen. In alle gevallen is concurrentie van de fabrikanten voor den producent een beste zaak.

[21] Peize, 8 November: Hoewel men hier geen boterfabriek bezit, behoeven de boeren toch niet met de melk verlegen te zitten, daar van wege de boterfabrieken te de Leek, te Roden en te Groningen hier beurtelings de huizen worden afgelopen om melk te verkrijgen. Daar hier echter vele landbouwers zijn, die te Groningen vaste klanten voor hunnen boter hebben, waarvoor zij flinke prijzen bedingen, zijn zij niet genegen hunne melk af te staan.

Dat het voor de bestuursleden niet meeviel de fabriek te beheren met alleen een boekhouder op kantoor, wordt duidelijk door een bericht in de zelfde courant van 6 augustus 1895:

Roden, 5 Augustus: Door heeren commissarissen en het bestuur van de boterfabriek alhier is het volgende drietal opgemaakt voor directeur der fabriek: Anema te Westerbork, Krol te Zuidlaren en Zwart te Oosterwolde. Bijna 50 sollicitanten hadden zich aangegeven.

Fabriek uit begin periode ca. 1895

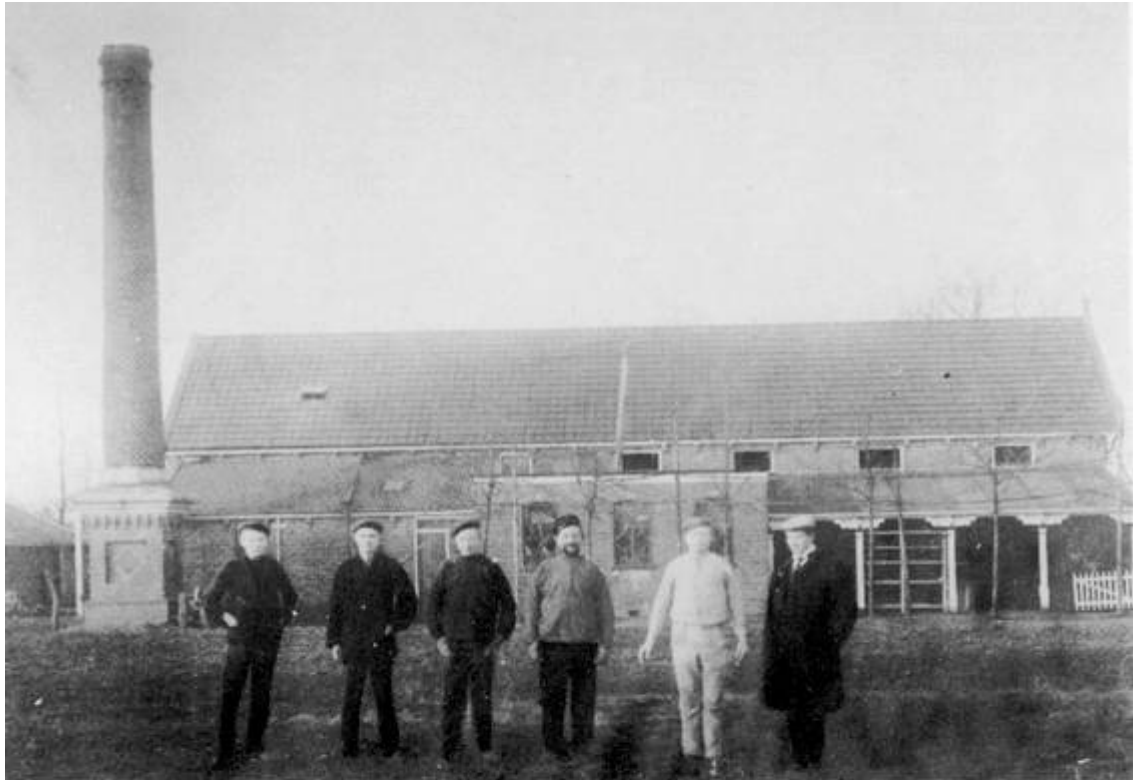
SPRINGEN VAN CENTRIFUGE EISTE TWEE SLACHTOFFERS

In augustus 1895 werd de jonge fabriek getroffen door een rampzalig gebeuren. We geven hier het bericht uit de Prov. Drentsche en Asser Courant van 10 augustus 1895:

Roden, 8 Augustus: Een geweldige schok voer ons ingezetenen hedenmorgen door de leden, bij het vernemen van het vreeselijk ongeluk aan de boterfabriek alhier. Door eene of andere oorzaak, nu nog niet bekend, maar die door een deskundige zal worden onderzocht, sprong de eene centrifuge, met het hoogst treurig gevolg, dat de heer Meester, volontair, vreeselijk werd verminkt en de knecht Holman zoodanig gewond, dat hij direct naar het hospitaal te Groningen is vervoerd. De heer Meester van Terwispel, die hier de boterbereiding zou leeren, was dadelijk een lijk; een stuk van zijn lichaam vond men buiten de fabriek en andere deelen hier en daar. De kracht waarmede de ontrooier uit elkaar is gevlogen, was zoo groot, dat er een gat van eenige vierkante d.M. in een muur is geslagen en een stuk ijzer op een afstand van ongeveer 300 M. van de fabriek is gevonden en vele ruiten zijn verbrijzeld. En in de fabriek: het is een chaos van gebroken ijzer, hout, steen, kalk en glas. In verscheiden melkemmern zijn wel vijf, zes gaten geslagen en de andere ontrooier heeft zoodanig geleden, dat die nooit weer is te gebruiken, de zware boterkneeder

[22] is aan splinters. De schade belooft eenige duizenden guldens; voorwaar eene schadelijke zaak voor de fabriek, doch dit alles is te herstellen, maar het verlies van één, misschien twee menschenlevens maakt de zaak zoo hoog treurig. En herstelt Holman, dan vreest men, dat hij voor zijn leven gebrekkig is. Voor zijn diepbedroefde vrouw en kind een allertreurigst vooruitzicht.

Jan Holman stierf één of twee dagen later. Hij was de vader van Engbert Holman, nu wonende aan de weg naar het Leekster meer. Jan Dijk heeft deze ontploffing ook meegemaakt, maar bleef ongedeerd. We mogen aannemen dat toen een boekhouder, Dijk en Holman werkzaam waren met de volontair Meester.

De zuivelfabriek te Roden in de beginperiode. Deze foto werd vermoedelijk genomen in 1898. Machinist Jan Dijk (met baard) en Willem Poede (in wit) staan naast directeur Oosterbaan

HERSTEL

De fabriek leek onherstelbaar beschadigd. De meeste leden voelden er niets voor om opnieuw te beginnen: Maar F. Deodatus dacht er niet aan de zaak te stoppen. Hij stelde geld voor het herstel beschikbaar en op de buitengewone ledenvergadering van 21 augustus werd besloten verder te gaan. De Prov. Drentsche en Asser Courant berichtte daarover het volgende:

Roden, 22 Augustus: Gisteravond werd er ten huize van de heer R. v.d. Molen eene vergadering gehouden van bestuur, commissarissen en aandeelhouders der roomboterfabriek alhier. Met 94 - 4 stemmen werd besloten de geleden schade te herstellen en de fabriek weer in werking te doen brengen.

Dat de fabriek een paar maanden buiten werking is geweest zou opgemaakt kunnen worden uit de melkontvangstcijfers. Op 7 augustus werd 2119 liter geleverd en pas op

21 oktober werd met de aanvoer weer begonnen. Deze was echter beduidend lager, n.l. 1623 liter. In het boekjaar 1893/ 1894 werd 468.581 liter ontvangen; in 1894/ 1895 770.747 en in 1895/ 1896 maar 521.405.

DIRECTEUR CROL 1895 - 1897

Tijdens de herstelwerkzaamheden kreeg de fabriek een eerste directeur. Het was Barend Nanno Crol, geboren 22 aug. 1874 te Scheemda. Hij kwam - blijkens het bevolkingsregister - op 18 sept. 1895 van Scheemda naar Roden. Volgens de Prov. Dr. en Asser Courant zou hij uit Zuidlaren zijn gekomen. De heer Crol was ongehuwd.

[23] DIRECTEUR VAN DER SLUIS 1897 - 1898

Op 1 mei 1897 vertrok de heer Crol naar Hennaarderadeel en kwam de heer Lykele van der Sluis. De nieuwe directeur was geboren in het Friese Nijega (W). Hij had de zuivelschool in Bolsward bezocht en kwam van Havelte naar Roden. De nieuwe directeur was gehuwd met Idske Nauta. In Roden werd op 13 juli 1897 hun eerste kind geboren. Van der Sluis heeft het in Roden blijkbaar niet naar zijn zin gehad, want binnen het jaar, op 1 febr. 1898, vertrok hij naar Oude Bildtzijl in Friesland.

DIRECTEUR OOSTERBAAN 1898 - 1900

De zuivelschool te Bolsward kon heel wat directeuren leveren. Van der Sluis werd opgevolgd door Klaas Oosterbaan, geboren 6 april 1878 te Tzummarum. Hij was een boerenzoon en zijn vader zag in de crisisjaren geen bestaan voor hem als boer. Klaas leerde bij de meester in het dorp Duits, Frans en Engels en moest naar de zuivelschool. Na geslaagd te zijn werd Oosterbaan controleur en ontvanger te Enschede. Vervolgens ging hij als kaasmaker naar Sleeswijk-Holstein. Daarna werkte hij te Stiens.

Op 1 februari 1898 werd Oosterbaan directeur te Roden. Op die dag telde de fabriek maar 50 leveranciers en waren alleen Jan Dijk en Willem Poede de werknemers. N. Blauwwiekkel (later naar Amerika gegaan) en Jan Krijthe (later directeur te Havelte werkten als volontair.

De nieuwe directeur was behalve directeur ook boekhouder, botermaker en centrifugist. Ook moest hij zelf de boter verkopen naar België en Engeland. De morgenuren waren er voor de zuivelbewerking; de middaguren voor de malerij. Op zondag werd er niet gewerkt.

Wilde de heer Oosterbaan zijn familie bezoeken dan ging hij eerst op de fiets over de slechte grindwegen naar Groningen en dan met de trein naar Leeuwarden. Ook ging hij met de melkrijders per fiets de boer op om klanten te werven. Dit lukte aardig, want toen hij op 1 november 1900 vertrok was het aantal leveranciers gestegen tot 139.

De „groei" tijdens de periode Oosterbaan is ook uit de melkontvangstcijfers te zien. In 1896-1897 werd er 711.287 liter ontvangen; in 1897 - 1898 692.041; in 1898-1899 721.354; in 1899-1900 867.911 en in 1900-1901 1.066.076.

Directeur Oosterbaan - thans wonende Troelstraweg 41c te Leeuwarden en al 90 jaar oud - was tijdens zijn verblijf in Roden in de kost bij schipper Sieger Zuiderveld en Ebeltje Heidema. Zij woonden in het Veerhuis. Zuiderveld voer met het beurtschip op Groningen en was de bode van Roden en Norg.

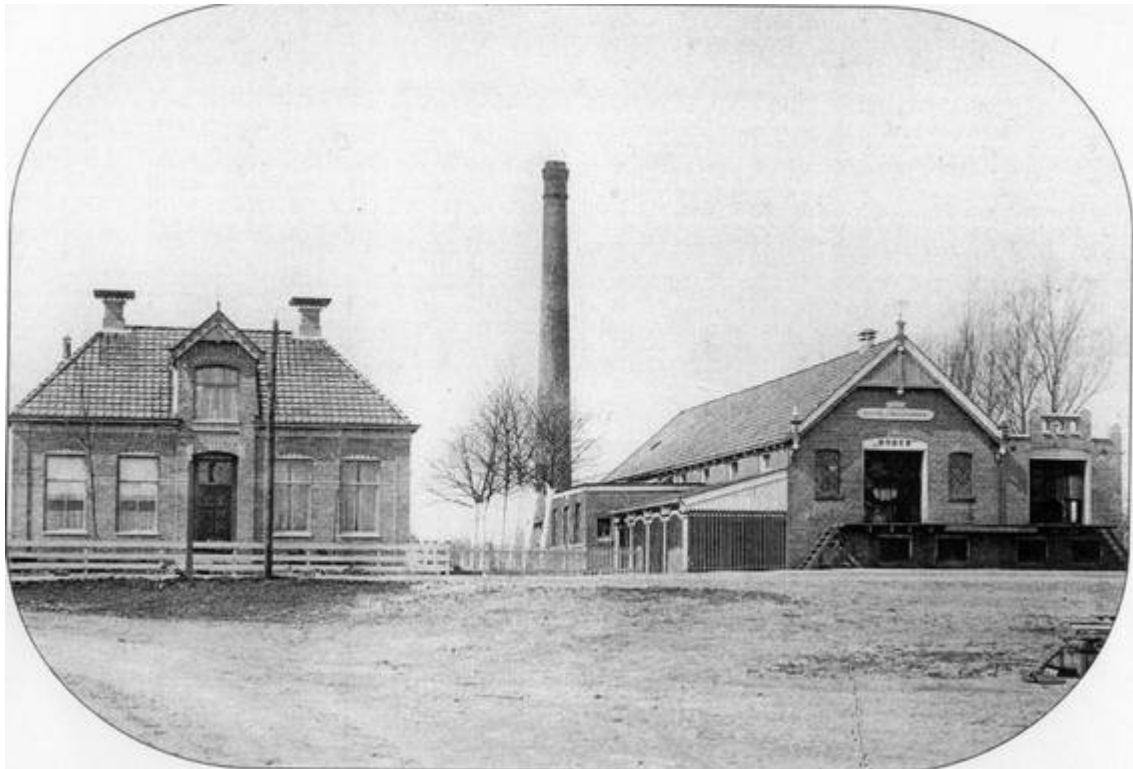
[24] Oosterbaan verdiende fl. 600,- per jaar. Het boer worden leek hem toch maar een beter bestaan. Maar het bestuur wilde graag dat hij bleef en bood fl. 100,- meer. Oosterbaan ging echter terug naar Tzummarum, waar hij twintig jaar heeft gewoond. Daarna kocht hij een boerderij aan de Oude Bildtdijk in het Bildt.

DIRECTEUR OSINGA 1900 - 1902

Opvolger van Oosterbaan was de heer Jentje Osinga, geboren op 3 mei 1879 te Heeg en eveneens van de Bolswarder zuivelschool. Hij kwam op 1 nov. 1900 uit de gemeente Opsterland en was gehuwd met Hendrika Gerritdina Kamphuis uit het Overijsselse Gramsbergen. Op 8 juli 1901 werd in Roden hun eerste kind geboren. Directeur Osinga vertrok op 1 okt. 1902 naar De Wijk, waar hij jarenlang directeur van de zuivelfabriek was.

ACHT MAANDEN JAN REITSMA 1902 - 1903

Opnieuw kreeg Roden een andere directeur en wel de vijfde binnen zeven jaren. Het was Jan Reitsma, geboren 6 nov. 1880 te Oosterwolde. Hij kwam op 1 okt. 1902 van Akkrum om acht maanden de zaak in Roden te leiden. Of dit laatste ook werkelijk gebeurd is, blijft een vraag. Bejaarde inwoners van Roden weten nog dat directeur Reitsma liever in een glaasje heet water keek dan in de boeken van de fabriek. Hij moet zelf verteld hebben er ook niets aan te kunnen doen, daar zijn kwaal een familieziekte was. Op 1 mei 1903 ging Reitsma terug naar Oosterwolde. Zien we naar de melkaanvoer, dan zou het wel eens kunnen zijn dat deze borreldirecteur de Coöperatie verlies heeft toegebracht. Onder directeur Osinga steeg in 1901-1902 de aanvoer tot 1.198.958 liter en in 1902-1903 (waarin de periode Reitsma) daalde deze tot 1.164.811, om vervolgens in 1903-1904 een dieptepunt van 1.018.940 liter te bereiken. Deze daling kan alleen maar verklaard worden door het verlies van een groot aantal leveranciers.

Fabriek met nieuwe direkteurswoning ca. 1910

DE EERSTE JAREN ONDER DIRECTEUR T. ANNEMA

Met Reitsma werd de vijf-directeuren-periode afgesloten en kwam de man naar Roden die zoveel voor de Coöperatie heeft betekend: Tabe Annema. Hij slaagde er in de weg naar omhoog te vinden bij een aanvangsloon van fl. 600,- per jaar.

[25] Velen hebben van de eerste tien jaren uit de periode Annema een verkeerde voorstelling. Hoewel deze jaren duister zijn, gezien het ontbreken van notulen, is te concluderen dat alles bij het oude bleef. Tot 1913 was het een kleine fabriek met drie of vijf man personeel en werd alleen boter gemaakt. De ondermelk ging terug naar de boeren. In deze hele periode bleef het ledental beperkt tot 35. Het aantal leveranciers, in 1900 geklommen tot 139, bedroeg in 1910 nog geen 200. De coöperatie was een soort onderlinge van de oprichters en familieleden. Harm de Vries en Jan Aukema waren nog de bestuursleden. Floris Deodatus was na zijn overlijden opgevolgd door Egbert Datema. De aangevoerde melk kwam van 1.135.216 liter in 1904-1905 op 2.886.150 liter in 1911-1912.

De fabriek van toen is nog goed te reconstrueren. Vóór was de melkontvangst, daarachter het centrifugelokaal en daarachter (op de plaats van de tegenwoordige machinekamer) de malerij met kelder. De fabriek kreeg in die jaren een nieuwe schoorsteen. Foto's en verklaringen van bejaarde Rodenaren bewijzen dat. Omstreeks 1908 werd de heer Hendrik Brink boekhouder. In dat jaar is ook de directeurswoning (thans kantoor) gebouwd. Het personeel bestond in 1912 waarschijnlijk nog uit 5 personen.

REORGANISATIE

Van de ledenvergadering die op 7 maart 1913 in café Alberts werd gehouden zijn (voor het eerst) notulen gemaakt. Het was een belangrijke bijeenkomst. Aanwezig waren, behalve het bestuur, de commissarissen, de zuivelconsulent van Drenthe (Van Weijdom Claterbos), 24 van de 34 leden, „bovendien nog 92 personen welke blijk hebben gegeven te willen toetreden tot de vereniging wanneer haar duur zal zijn verlengd". Totaal derhalve 116 aanwezigen. De zuivelconsulent verkreeg eerst het woord. Hij vertelde:

„dat in de vergadering, 2 oktober 1912 te Roden gehouden, de toezegging is gedaan dat allen, dus zowel zij die reeds lid zijn, alsmede zij die lid van de verlengde vereniging willen worden, zouden worden opgeroepen voor een vergadering ter vaststelling van een Huishoudelijk Reglement en regeling van verschillende zaken. Sedert 2 oktober zijn door bestuur en commissarissen verschillende vergaderingen gehouden, in deze vergadering was hij aanwezig en nu heeft men hem gevraagd de besproken aangelegenheden hier te behandelen."

[26] Hieruit lezen we dat de vereniging nog geen huishoudelijk reglement had en na beëindiging van de eerste twintig jaren nieuwe statuten kreeg. Het huishoudelijk reglement werd zonder moeite vastgesteld, alleen gingen de leden niet akkoord met een voorgestelde veertiendaagse betaling van het melkgeld. Dat moest per week worden uitbetaald.

De grond, gebouwen en inventaris waren getaxeerd op fl. 15.000,-. De leden hadden het recht deze taxatie na te gaan, maar niemand maakte daar gebruik van.

Dan lezen we waarom de reorganisatie noodzakelijk was. Met 34 leden waren flinke investeringen onmogelijk en directeur Annema zag wel in dat een status-quo de ondergang betekende. Er waren al zoveel zuivelfabrieken opgericht en wegens gebrek aan geldmiddelen of door slecht beleid weer verdwenen!

Ook valt te lezen dat er voorheen geen ledenvergaderingen werden gehouden. In de notulen staat n.l.:

„Waar nu de ledenvergadering de opperste macht heeft, stelt het bestuur voor hem te machtigen ten opzichte van die reserve te handelen als met het bedrijfskapitaal. Waar ook geen der aanwezigen hierover stemming verlangt, wordt geacht dat bestuur en commissarissen de gevraagde machtiging daartoe verleend is, zoodat deze bedragen komen bij de fl. 15.000,--.

De financiële regelingen worden dan toevertrouwd aan bestuur en commissarissen, bijgestaan door twee te kiezen leden. Gekozen werden H. Kemkers en J. Assies Jzn. Voor de afwikkeling van een en ander worden obligaties beschikbaar gesteld, groot elk fl. 250,-- tegen 4 % rente.

EERSTE JAARVERSLAG

Op de eerstvolgende ledenvergadering - 14 juni 1913 - waren 138 leden aanwezig. De directeur bracht verslag uit over het afgelopen jaar. Er werd 3.487.577 kg melk verwerkt ter waarde van fl. 157.903,67 of gemiddeld fl. 4,52 per 100 kg. De productie betrof 126.196 kg boter. Er was dus 27,6 kg melk nodig voor 1 kg boter! De boter bracht op fl. 173.440,56 of fl. 1,37 per kg. Naar Duitsland ging 113.625 kg en in het binnenland werd 12.544 kg verkocht.

[27] Op 1 mei 1912 telde de vereniging 316 leveranciers, waarvan 38 leden. In het verenigingsjaar traden toe 179 leden, terwijl 5 uittraden in verband met de reorganisatie. Op 1 mei 1913 kwam de Coöperatie op 363 leveranciers, waarvan 212 leden. Door de leden werden 1027 koeien gemolken, door de leveranciers 360. Derhalve samen 1387. Het vuilgehalte kon „bevredigend" worden genoemd.

De weg omhoog werd ingeslagen. Daarbij kwam nog de welkome hulp in de vorm van de Drachtster tram. Mogelijk hadden de heren in deze ledenvergadering daar hun hoop al op gevestigd! Maar niemand kon toen nog vermoeden dat de weg omhoog bemoeilijkt zou worden door wereldoorlog 1.

[28] TIJDENS DE EERSTE WERELDOORLOG

DE UITBREIDING

Op 16 februari 1914 kwam een buitengewone ledenvergadering bijeen. Volgens de notulen deelde de voorzitter mede:

„dat de grote toename der melk in de laatste tijd het Bestuur de wenschelijkheid heeft doen inzien de fabriek op een paar plaatsen uit te breiden. O.a. kan de stoomketel niet voldoende stoom meer produceren als in de fabriek wordt aangewend, zoodat in het drukke seizoen storing in het bedrijf onvermijdelijk is. Er dient daarom te worden aangeschaft een grootere stoomketel terwijl de thans bestaande voortaan als reserveketel zal kunnen dienst doen.

Ook de room heeft gedurende de zomermaanden niet voldoende ruimte. De twee bassins kunnen de room speciaal op zaterdag en maandag niet meer bevatten, zoodat men in het afgelopen seizoen reeds verplicht was de overtollige room in de karns te laten lopen. Aangezien dat zeer schadelijk voor de bereiding is, dient daar noodwendig verandering in te worden gebracht. Verruiming der lokalen is in verband daarmee een dringende eisch."

De zuivelconsulent deed daar nog een schepje bovenop: een tweede stoompomp, een norton bron, een warmwaterbak van grotere inhoud en een derde roombassin dienden er ook te komen. Er moest een ketelhuis worden gebouwd, terwijl de bassins eveneens een nieuw gebouw vereisten! De kosten werden geraamd op 25 cent per 100 liter melk!

ONDERMELK NAAR DRACHTEN

Op 12 juni 1914 kon in de ledenvergadering een saldo van fl. 4.008,28 worden vermeld, waarvan fl. 1.000,- was gestort in het reservefonds en fl. 3.008,28 afgeschreven op de gebouwen enz. In die zomer ging 's morgens om 10 uur de ondermelk die over was in 120 bussen van 40 liter met de tram op transport naar Drachten om daar bij de „Ly

Fabriek omstreeks 1910

empf" verwerkt te worden tot melkpoeder. De „Lyempf" aldaar was één der eerste fabrieken met een *verstuivingsinstallatie*.

Over het uitbreken van de oorlog is niets vermeld in de notulen der ledenvergadering van 18 juni 1915. De zaak had er niet onder te lijden, maar ging aardig vooruit. De verbouwing had plaatsgevonden en er waren 11 personen werkzaam op de fabriek, n.l. T. Annema, directeur; H. Brink, boekhouder en botermaker; J. Meijer, controleur; J. Dijk, machinist; Lucas Nijstad, centrifugist; W. Poede, karnier en mulder; P. Vogelzang, melk ontvanger; R. ter Veld, B. J. Scharft, J. Brink en E. Roede.

[29] De melkaanvoer steeg tot 4.104.058 liter. Het aantal leveranciers bedroeg 468 met zo'n 1700 koeien. De melkprijs was fl. 4,49. De totale onkosten waren fl. 22.372,88. Aan rente was fl. 1.133,30 betaald. De boterproductie bedroeg 152815½ kg, waarvoor fl. 210.248,84 werd ontvangen ofwel fl. 1,37½ per kg. De verpakte boter werd meest afgenomen door R. J. van Calker te Groningen. J. Becker te Mainz kocht wat ongezoeten en verder ging er boter naar de winkeliers in Roden en een weinig naar de boeren. Ruim 80.000 kg Amerikaanse lijnkoeken werden gemalen of gebroken. Het saldo was fl. 5.784,15.

Verder is er weinig nieuws uit deze periode. Van melkpoederfabricage was nog geen sprake en aangenomen moet worden dat ook in de zomer van 1915 de ondermelk naar Drachten ging.

MELKPOEDER

Op 20 augustus 1915 kwamen 53 leden in buitengewone vergadering bijeen om twee belangrijke voorstellen te bespreken:

1. Het voorste gedeelte van de fabriek uit te breiden;
3. Een afdeling voor bereiding van ondermelkpoeder in te richten.

De verbouwing werd aangenomen met 129 tegen 12 stemmen, maar betreffende de melkpoeder was er een grote oppositie: 74 tegen 67.

In een buitengewone vergadering van 13 oktober kwam een statutenwijziging ter sprake, alsmede opnieuw de verbouwing en melkpoeder. De kosten van verbouwing werden hoger; de schoorsteen was bouwvallig en een nieuwe stoommachine moest er komen. De melkpoeder haalde nu met vlag en wimpel de overwinning.

Bekend is nog dat de directeur en het bestuurslid Deodatus toen naar Zaandam gingen om tweedehands walsen te kopen en dat Jac. van Wijk de schoorsteen heeft afgebroken. De vaart zat er wel in. Op 24 mei 1916 werd weer een buitengewone ledenvergadering gehouden. Het bestuur stelde voor een nieuwe korenmaalderij bij de fabriek te stichten, gedurende de zomermaanden op zondagmorgen melk te verwerken en het aandelenkapitaal om te zetten in obligaties van fl. 250,--. In de nieuwe maalderij moesten tevens een kolenbergplaats en paardenstal komen. De overgrote meerderheid was hier wel voor te vinden, maar de Geref. Kerk, de Herv. Kerk en de S.D.A.P. protesteerden tegen het werken op zondag, echter zonder resultaat. De directeur was van mening dat om betere melkpoeder te krijgen ook op zondag gewerkt moest worden

[30] Het ging allemaal gemakkelijk, want de fabriek beleefde nog een glorie-tijd. De melkaanvoer steeg in 1915-1916 tot 5.206.841 kg. De melkprijs was fl. 5,97. Er werd voor fl. 344.608,90 boter verkocht. Het jaar 1916-1917 leverde fl. 366.3787,16 of fl. 2,07 per kg aan boter op, terwijl al voor fl. 92.557,37 aan melkpoeder werd verkocht. Dit terwijl de fabricage pas in februari 1917 was begonnen en de melkaanvoer achteruit ging. De melkprijs was fl. 6,56 geworden. De kwaliteit van de boter was uitstekend. De maalderij draaide op volle toeren. De investeringen waren goed besteed.,

NA 25 JAREN

In de ledenvergadering van 28 juni 1918 werden minder optimistische geluiden gehoord. Tengevolge van de veevoederschaarste had de omzet in de maalderij niets meer te betekenen en was de melkaanvoer gedaald tot 3.767.556 kg van 1825 koeien. De prijs was fl. 8,21. Geproduceerd waren 127.361 kg boter. Tot melkpoeder werd verwerkt 1.101.235 liter ondermelk en tot caseïne 128.730 liter. Aan consumptiemelk was verkocht 29.610 liter, terwijl aan de regering moest worden geleverd 253.832 liter.

In de fabriek werd om de andere dag gewerkt. Gedurende de wintermaanden stond het bedrijf helemaal stil in verband met de levering van volle melk aan de regering. Bovendien moest een, belangrijke hoeveelheid melkpoeder worden opgeslagen als reserve ter aanvulling van een eventueel tekort aan consumptiemelk. Deze reserve was op 1 mei 1918 nog niet aangesproken.

Verder staat in de notulen: „Met de Vereniging Coöp. Stoomzuivelfabriek Zevenhuizen is dit voorjaar (1918) een akkoord aangegaan de melk van haar leden gedurende een jaar te verwerken en wel door het wederom in werking stellen der fabriek te Zevenhuizen. Deze fabriek wordt alzo voor den tijd van minstens één jaar door onze vereniging geëxploiteerd Valt dit wederzijds goed uit dan ligt het in de bedoeling van beide verenigingen één grote organisatie te maken.”

VOOR TRAMLIJN ASSEN-RODEN F 5.000,

Een belangrijk agendapunt op deze laatste ledenvergadering gedurende de oorlog was de N.T.M.:

„De voorzitter deelt mee dat de N.T.M. voornemens is, wanneer de lijn Assen-Norg-Roden tot stand komt, het station te verplaatsen en dan tevens bereid is de lijn vanaf het [31] station tot aan de vaart en naar de fabriek te verlengen. Dit zal van grote betekenis voor de vereeniging zijn. Het transport vanaf de tram tot aan de fabriek brengt jaarlijks belangrijke kosten mee, welke nog zullen stijgen zodra weer eenmaal de aanvoer van graan verzekerd is. Het bestuur stelt aan de vergadering voor om de N.T.M. eene subsidie te verlenen van fl. 5.000,-, evenwel onder nader door het bestuur vast te stellen voorwaarden."

De leden gingen met dit luchtkasteel-plan akkoord. Enfin, het kon, want bij alle moeilijkheden konden 92 nieuwe leden worden ingeschreven. Ook ging de Coöperatie in hoger beroep tegen de aanslag oorlogswinstbelasting. Het personeel werd niet vergeten en kreeg op 18 juli 1918 10% duurtetoeslag. Jan Dijk kreeg fl. 25,- daar hij 25 jaar in dienst was, dus vanaf 18 juli 1893!

Luchtfoto Fabriek Zevenhuizen jaren 50

[32] SAMEN MET ZEVENHUIZEN

VRIJDAG 17 JANUARI 1919

Deze dag is van historische betekenis voor de vereniging geweest. Niet alleen werd 's avonds het 25-jarig bestaan gevierd, maar tevens waren er 191 leden aanwezig om te beslissen over de fusie Roden. Zevenhuizen.

De leden van Zevenhuizen hadden al besloten toe te treden en het doorgaan hing dus van deze bijeenkomst af. Het bedrijf aldaar was getaxeerd op fl. 11.370,-. Het aantal leden bedroeg 221. Zou Zevenhuizen worden aangenomen dan werd de vereniging aldaar met ingang van 1 februari 1919 opgeheven. En Zevenhuizen werd „aangenomen" met 305 voor, 57 tegen en 10 blanco.

Hierdoor kwam het bestuur van 5 op 7 leden, waarvan 2 gekozen dienden te worden uit Zevenhuizen, zolang het ledental daar 150 bedroeg. Ook werden 2 leden uit Zevenhui-

zen toegevoegd aan de Raad van Toezicht. Tenslotte kwam op deze vergadering de pensionering van het personeel ter sprake. De vergadering ging akkoord met het voorstel dat het bestuur een regeling zou ontwerpen.

MELKPOEDER EN CONDENS

In de ledenvergadering van 12 juli 1919 werd medegedeeld dat er in Roden 75 nieuwe leden waren toegetreden en in Zevenhuizen 48! Dat niet alle ondermelk tot poeder werd verwerkt kwam ook ter sprake. Ook werd naar voren gebracht dat de stad Groningen 24.860 liter ondermelk afnam voor zijn varkensmesterij. Het gemeentebestuur van de „stad" heeft tegenwoordig wel andere zaken te behartigen dan het mesten van varkens!

Al spoedig was weer een verbouwing nodig. Het bestuur besloot op 25 oktober 1919 tot bouw van een kapschuur en vroeg op de ledenvergadering van 24 november e.v. verbouwing van het poederlokaal, hetgeen fl. 35.000,- tot fl. 40.000,- moest kosten. Het bestaande houten gebouw kon niet worden gehandhaafd. Het was er 's winters veel te koud en 's zomers te warm. De laagste inschrijver voor het nieuwe poederlokaal werd H. Teeninga te Roden voor . . . fl. 64.800,-. Dat viel tegen!

Ook werd gedacht aan het produceren van gecondenseerde melk: „een product dat verkregen wordt door aan de melk een zeker percentage vocht te onttrekken, waaraan door toevoeging van suiker het verkregen product verduurzaamd wordt."

[33] Het condenseren moest nog geleerd worden. Goedgevonden werd op 20 februari 1920 „dat Schuurman in de fabriek te Hoogeveen het condenseren zal leren waarvoor hem zolang dit duurt het kostgeld à fl. 15,-- per week zal worden vergoed, waarmee hem na informatietreding een salaris van fl. 20,-- à fl. 25,-- zal worden verstrekt, terwijl aan den condenseur te Hoogeveen als beloning fl. 250,-- zal worden uitgekeerd."

Bij de uitbreiding werd ook gedacht aan de nieuwste technische snufjes: „De directeur meent dat het gewenscht is dat er in de fabriek huistelefoon wordt aangelegd. Er kan een worden gekocht tegen een bedrag van fl. 1.044,- compleet of huren tegen een som van fl. 106,08 per jaar." Het bestuur was zuinig, dus besloot men te huren . . . (17-5-1920).

Het was wenselijk aan de fabriek te Zevenhuizen een maalterij te verbinden. Met 92 tegen 58 stemmen besloot de ledenvergadering op 8 juli 1920 daartoe.

Op 18 oktober 1920 waren 24 personen in dienst bij de coöperatie

HET GROTE GEHEIM

Op 17 december 1920 werd een geheimzinnige bestuursvergadering gehouden. Aanwezig waren ook de zuivelconsulent Van Weijdom Claterbos en de heer De Kruijf, technisch adviseur van de F.N.Z. Aan de orde was bespreking van gen nieuw systeem poederbereiding:

„Dit systeem, aldus de Kruijf, is iets nieuws doch wordt reeds een paar jaar gebruikt in Duitschland voor het drogen van verschillende verfstoffen. Het wijkt af van de thans gevolgde bereiding door dat de melk niet gaat over rollen, doch wordt verstoven. Dit verstuiven geschiedt in een verstuivingtoren door dat de melk valt op een schijf die snel ronddraait. De nevel die gevormd wordt verhit men tot een hooge temperatuur boven 120 graden. Door de groote hitte verdampt het water en de poeder valt op de grond. De waterdamp wordt afgezogen terwijl de poeder machinaal wordt gedreven uit de toren. De aldus verkregen poeder is zuiver oplosbaar in water, wat een groote marktwaarde geeft."

Op voordelige voorwaarden kon een dergelijke machine worden gekocht. Besloten werd direct tot aankoop over te gaan. Niemand mocht hierover iets vertellen. Het „geheim" werd zo goed mogelijk verborgen, maar het hele personeel wist weldra en vermoedelijk ook heel zuivelfabriceerend Nederland dat Roden, na Cuijk in Noord-Brabant, als tweede in het land het Krause-systeem ging gebruiken!

[34] BLOEI- EN GROEIPERIODE

Op 29 augustus 1921 werd besloten twee nieuwe ketels aan te schaffen.

Het transport van deze ketels vanaf de tram naar de fabriek ging wel met moeilijkheden gepaard. Over rollen moest de afstand worden afgelegd en een exemplaar was zo brutaal de vrijheid te verkiezen door aan de rol te gaan. Alleen dit kleine transport kostte fl. 1.100,-. In de ledenvergadering van 21 juli 1923 kwam aan de orde verbouwing van de directeurswoning en het aanschaffen van een brand- en inbraak-, vrije kluis.

De notulen van de bestuursvergadering op 17 oktober 1923 zijn wel geheimzinnig:

„De directeur deelt mede dat de fabriek is aangezocht om een nieuw artikel te maken hetwelk door een firma uit Den Haag wordt in de handel gebracht. Daar dit algemeen wordt goedgevonden wordt artikels-gewijze een contract besproken hetwelk zal worden gesloten tusschen de hierbij betrokken lichamen."

Volgens de heer Bulthuis ging het hier om chocolade-melkpoeder.

Op 30 juni 1924 bracht de directeur het jaarverslag uit in de ledenvergadering. Vijf jaren waren er verstreken sinds de fusie met Zevenhuizen. Vijf jaren van grote bloei konden aan het bestaan van de vereniging worden toegevoegd. Bedroeg in het jaar 1918-1919 de totale melkaanvoer slechts 3.876.552 liter, in 1923-1924 werd voor het eerst de 10 miljoen overschreden: 10.845.610 liter! Daarvan werd aan Roden geleverd 6.106.205 en aan Zevenhuizen 2.648.305 liter. Van acht fabrieken werd nog 2.091.100 liter ondermelk bijgekocht. Voor de volle melk kregen de boeren 9,18 cent per liter. De melk kwam van 4864 koeien. Verwerkt tot melkpoeder werden 302.410 liter, tot volle condensmelk 867.947 liter en verkocht als volle consumptiemelk 57.782 liter. Voor de boterbereiding bleef over 7.526.371 liter. Hieruit kwamen 294.511 kg boter te voorschijn ter waarde van fl. 573.827,55 of 1,95 per kg. Voor 1 kg boter was 25,55 liter melk nodig. De gecondenseerde melk bracht op fl. 919.609,72. De melkpoederopbrengst was fl. 123.322,93. Voor de karnemelk werd ontvangen fl. 70.478,31. De melkverkoop bracht fl. 10.314,82 in het laatje. Het saldo bedroeg fl. 50.058,27. In de maalderij werden 1.853.615 kg verwerkt. Er was weinig meer dat herinnerde aan de dagen van nog maar ruim 10 jaar geleden!

Ook werd het kindervoedsel „Omnia" in de handel gebracht in combinatie met een maatschappij in Rotterdam.

[35] Intussen kwam er minder opwekkend nieuws: de markten waren overvol en daarom moest de fabriek zo veelzijdig mogelijk geëxploiteerd worden. De melkstroom hield aan. In 1926 werd de botermakerij vergroot. De verbouwing werd gegund aan Laverman voor fl. 20.650,-. Tussen al dit zakelijke even de menselijke zijde. Op 9 februari 1926 staat in de notulen van de bestuursvergadering:

„De directeur deelt mede dat Jan Dijk minder wordt en meent dit onder aandacht van de vergadering te moeten brengen."

In de volgende vergadering - 6 april 1926 - werd aan Jan Dijk een pensioen toegekend van fl. 6,- per week. Hij was de eerste die bijna 33 jaar in de fabriek was werkzaam geweest en dat onder vaak zeer moeilijke omstandigheden. Soms moest er bijna dag en nacht gewerkt worden.

Fabriek omstreeks 1915

DE VOORUITGANG

De eerste vrachtauto voor de fabriek moet in 1920 zijn aangeschaft. Hierover is niets in de notulen te vinden. Wel is te lezen dat op 7 mei 1920 de eerste motorfiets werd aangekocht. Maar op 16 april 1927 besloot het bestuur een auto met koperen tank te kopen; een zware Ford (prijs fl. 2.280,-) met tank (prijs fl. 642,50). Vijf maanden later kreeg de schoorsteen in Roden 20 nieuwe banden.

[36] De bestuursvergaderingen in die dagen handelden voortdurend over uitbreiding, verbouwing, vervanging van materiaal. Menige geldlening was er het gevolg van. Op de buitengewone ledenvergadering van 28 oktober 1927 werd besloten tot uitbreiding van de condensafdeling, de maalderij, bouw van een autogarage, paardenstallen, kleedvertrek, pakhuis enz. Op 13 januari 1927 besloot het bestuur de horzelbestrijding ter hand te nemen en kwam ook de T.B.C.-bestrijding voor het eerst ter sprake. Op 6 december 1929 werd besloten met de bestrijding der T.B.C. te beginnen. De kosten bedroegen 4,6 cent bij 100 liter melk.

In verband met de nieuwe wet op de coöperaties moest er in 1927 weer een statutenwijziging komen.

Op 7 januari 1928 kwam er een overeenkomst tot stand met de D.M.V. (Vereniging Distributie van Melk in de Veenkoloniën) over de levering van grote hoeveelheden ondermelk. Er werd een commissie ingesteld om de prijs te bepalen, bestaande uit directeur Annema; Tj. Boijenga, secretaris van de Zuivelbond en A. Ybema, directeur C.Z. Eext (later directeur van de DOMO).

De tollens hadden ook voortdurend de aandacht van het bestuur. Op 21 februari 1928 werd fl. 1.000,- beschikbaar gesteld voor de afkoop. Het zou echter tot 1940 duren alvorens de laatste in de gemeente Roden verdween . . .

[37] De concurrentie werd steeds groter en daarmee ook de gestelde eisen., In de ledenvergadering van 31 juli 1928 zei de directeur:

„Aangezien de eischen welke in 't buitenland aan onze producten worden gesteld steeds worden opgevoerd, wordt nogmaals in het bijzonder op het groote belang gewezen, voor zindelijken ziektekiemvrije melk te zorgen.“

De concurrentie van 1928 zou weldra gevolgd worden door de wereldcrisis. Maar de coöperatie had zich - vooral door de goede leiding van directeur T. Annema - een stevige basis verschaft en was uitgegroeid tot één der grootste fabrieken van Drenthe. Roden kon wel een stootje verdragen!

Melkvervoer twintiger jaren (Marum)

[38] IN DE CRISISTIJD

DE TOESTAND

Het is merkwaardig dat in de bestuurs- en ledenvergaderingennotulen van de vereniging zo weinig is te vinden over wat destijds werd genoemd: de crisistijd. De cijfers omtrent prijzen en de afzet van de producten spreken echter een duidelijke taal. De notulen van de ledenvergaderingen werden gemaakt door de directeur en hij had zoveel met de crisis te maken, dat het vermelden er van voor hem overbodig was!

De eerste zaak die in de dertiger jaren in het bestuur aan de orde kwam was op 4 januari 1930 de mededeling dat er fl. 45.283,86 gestort moest worden aan accijns voor suiker. Voor die tijd was dit een enorm bedrag. „Roden" was één van de grootste zuivelfabrieken waar tijdens het boekjaar 1930-1931 12.930.484 liter volle melk en 4.746.950 liter ondermelk werden verwerkt. Totaal 17.677.434 liter. Voor de volle melk kregen de boeren toen 6,73 cent. Het ledental bedroeg 607. Geproduceerd werden 347.431 kg boter tegen een gemiddelde prijs van fl. 1,60½ per kg. In totaal werd 256.529 kg melk gecondenseerd. Aan magere melk zelfs 1.916.018 kg. Hierin moest verwerkt worden 1.002.092 kg suiker ter waarde van fl. 138.020,64. De opbrengst was fl. 570.569,45. De

fabricage van volle melkpoeder betrof 325.344 kg en magere melkpoeder 323.023 kg. De opbrengst hiervan was fl. 423.737,40. Tot Omnia-kindervoedsel werd 24.610 kg verwerkt, met een waarde van fl. 3.626,90. In de kaas ging 1.027.710 liter melk, waaruit 119.033 kg te voorschijn kwam. Hiervoor werd fl. 79.028,66 ontvangen. De karnemelk bracht fl. 67.398,61 op; de wei en spoeling fl. 10.371,41; de consumptiemelkverkoop fl. 16.386,04. De graanmaalterij verwerkte 2.678.041½ kg aan veevoeder. Het saldo bedroeg fl. 47.507,36.

HET DIEPTEPUNT

Op 30 juli 1934 sprak de heer Tj. Boijenga, secretaris van de Drentse Zuivelbond. Wij lezen:

„Het was in 't algemeen een donker beeld dat de spreker schetste, met weinig perspectief. Tenslotte wekte de spreker de aanwezigen op zich zoveel mogelijk als één man achter hunne organisatie te stellen, opdat deze er in elk geval log var) kon maken wat er van te maken valt.”

[40] Op 20 oktober 1934 was de situatie ernstig getuige de woorden:

„Er heeft een langdurige bespreking en een uiteenzetting door de directeur plaats over de betalingsmoeilijkheden in vreemde landen.”

De crisismaatregelen waren verstrekkend. Zo werd toen bepaald dat leveranciers niet meer van fabriek konden veranderen. Roden had bij deze situatie nog het voordeel dat er miljoenen kilo's ondermelk van andere fabrieken werden betrokken tegen een geringe inkoopsprijs.

Om een juiste indruk van de situatie te verkrijgen kan het boekjaar 1934 - 1935 vergeleken worden met dat van 1930 - 1931. De volle melk aanvoer bedroeg 14.789.651 liter (2 miljoen meer dan in 1931). Aan ondermelk werd geleverd 3.895.585 liter (ongeveer 1 miljoen liter minder). De volle melkprijs was 4,36 cent (2,37 cent minder dan in 1931). Er waren 552 leden (55 minder) en 4439 koeien (bijna 900 meer). De boterproductie bleef vrijwel gelijk, maar de prijs was fl. 1,45 per kg (15 cent minder). In totaal werd ongeveer 600.000 kg minder aan condens gefabriceerd. De opbrengst was ruim fl. 385.000,- minder dan in 1931. De melkpoederfabricage ging met ongeveer 40.000 kg achteruit. Hier was de opbrengst fl. 230.000,- minder. Drie miljoen liter melk werd tot kaas verwerkt, tegen ruim één miljoen in 1931. Hier was de opbrengst slechts fl. 64.000,- meer! De ijsverkoop bracht fl. 16.795,83 op. De consumptiemelk fl. 19.343,04 en de karnemelk fl. 25.697,49 (fl. 31.700,- minder). In de maalterij kon 2.583.861 kg veevoeder worden verwerkt (bijna 100.000 kg minder).

Uit deze cijfers blijkt wel de achteruitgang. Toch was er in dat boekjaar nog een saldo van fl. 13.386,40. Het bestuur meende echter een financiële commissie te moeten benoemen om de situatie goed te bestuderen. Hierin kregen zitting de heren Aukema, Holman, Bandringa en Braams.

VERBETERING

In het boekjaar 1936-1937 was de melkprijs fl. 4,96 per 100 kg. Het dieptepunt was toen achter de rug, gezien de fl. 4,36 in 1934-1935 en fl. 4,70 in 1935-1936. In 1937-1938 kwam de melkprijs zelfs op fl. 6,-, om in 1938-1939 weer te dalen tot fl. 5,87 bij 3,51 % vet. Aan volle melk werd in 1938-1939 verwerkt 16.963.701 kg (2 miljoen meer dan in 1935), waarvan 11.589.162 kg in Roden en 5.374.543 kg in Zevenhuizen. Van andere fabrieken kwam 7.401.238 kg ondermelk (3.4 miljoen kg meer dan in 1935). De totale ontvangst was 24.364.943 kg (5.6 miljoen meer).

[41] Het aantal leden bedroeg 491 (552 in 1935) en het aantal koeien 5422 (in 1935 4439). De boterproductie was 422.968 kg (84.000 meer). De opbrengst hiervan gemiddeld fl. 1,40 per kg inclusief regeringstoeslag (5 cent per kg minder dan in 1935). Aan volle condensmelk werd verwerkt 72.482 kg (75.000 kg minder) en aan magere condens 824.052 (49.000 kg minder). De totale opbrengst hiervan was fl. 200.959,19 (fl. 16.000,- meer). De productie aan kaas bedroeg 227.618 kg (opbrengst fl. 95.288,48). Verder werden er 37.500 kg volle en 513.000 kg magere melkpoeder meer geproduceerd dan in 1935. Aan roomijs werd bijna fl. 30.000,- meer ontvangen dan in 1935 en de melkverkoop bracht ruim fl. 80.000,- meer op. De maalderij verwerkte 440.000 kg meer. Hieruit blijkt dat Roden met succes de crisisjaren doorstond, dankzij vooral de ondermelkaanvoer.

Auto's uit de twintiger jaren

T.B.C. - BESTRIJDING

Op 3 maart 1930 werd in het bestuur besloten de rijksregeling voor T.B.C.- bestrijding aan te vragen. Dit was wel nodig, want in dat jaar reageerden in Roden 12 % van 474 koeien en in Zevenhuizen 26 % van de 404 dieren. Er waren zelfs vijf open lijdens! Op 29 december 1930 waren in Roden 777 koeien voor de T.B.C.- bestrijding aangemeld tegen 268 in Zevenhuizen. De bestrijdingsvereniging werd in 1934 erkend door de Nederlandse Rundvee Centrale.

RUNDERHORZELBESTRIJDING

Op 21 april 1931 deelde de directeur mede dat de horzelbestrijding vanwege de fabriek was begonnen. Maar personeel was duur en in 1933 konden hiervoor geen personen meer in dienst worden genomen. De hulp bestond toen alleen uit mesjes en zalf. Een jaar later ging men weer de boer op. Niet minder dan 303 werkdagen werden besteed aan de oorlog tegen het beestje. In de volgende jaren nam het aantal werkdagen af, maar niets wordt vermeld over de resultaten. De runderhorzelbestrijding is ook verder doorgegaan. In 1942 werd deze door de bezetter verplicht gesteld. De runderhorzel komt overigens sinds een aantal jaren niet meer voor.

STALINSPECTEUR

De crisistijd bracht mee dat ook aandacht moest worden geschonken aan de hygiëne die wellicht beter was dan ten tijde van de boterkluitenverkoop naar Engeland in 1870, maar toch veel te wensen overliet. Ook het voederen van de beesten in de winter was niet zo best. Vaak gebeurde dit oneconomisch en was van een juiste voeding geen sprake.

[42] Op 20 januari 1934 waren in het bestuur maar „gemengde gevoelens” omtrent een stalinspecteur. Zo'n man kostte geld in een tijd van bezuiniging! Op 3 februari meende men een jongeman gevonden te hebben, doch vond het beter nog wat te wachten. De oplossing werd gevonden door de stalinspecteur in de winter naar de stallen te laten gaan en hem 's zomers in de diepvries te zetten. De functie ijsbereider en stalinspecteur werd gecombineerd! Dit besluit van 21 april 1934 was mede het gevolg van het feit dat weer enige boeren door de keuringsdienst waren bekeurd en ook veroordeeld. De flinke straffen vond het bestuur veel te hoog, maar er kon niets aan worden gedaan ... Een maand later werd „een zekere Dijkstra uit Haskerhorne” als stalinspecteur aangenomen voor fl. 20,- per week. Hij kon zich direct in het ijs begeven!

Op 20 november 1937 kwam de stalinspecteur zonder werk. Mond- en klauwzeer maakte het onmogelijk zijn werk te doen. Pas op 3 december 1938 kon de stalcontrole worden hervat. Toch meende het bestuur niet op de goede weg te zijn met zo'n inspecteur. Een bedrijfsvereniging zou er moeten komen om dit werk over te nemen. En daarmee verdwijnt de stalinspecteur uit de notulen ...

LONEN

In het begin van de crisis was het al duidelijk dat de lonen omlaag moesten. Dit was een stap die men niet gaarne deed. De fabriek stond of viel met goed personeel. De herhaalde premietoekenning van de N.C.Z. voor eerste klasse boter leverde maar fl. 100,- extra voor het totale personeel op en dat was te weinig om de mensen te binden. Al op de ledenvergadering van 24 juli 1931 werd de ernst van de situatie besproken. Het lid Brouwer meende toen dat eerst de lonen verlaagd moesten worden. Het bestuurslid

M. Appelhof (Zevenhuizen) had al een onderzoek ingesteld en was tot de conclusie gekomen dat de lonen in Roden en Zevenhuizen al laag waren.

Op 26 oktober 1931 kwam de zaak opnieuw in het bestuur. In overleg met de Raad van Toezicht werd toen besloten: lonen beneden fl. 16,- per week niet verlagen. Het loon van fl. 16,- t.e.m. fl. 20,- 5% verlaging en boven de fl. 20,- 10% loonsverlaging, ingaande 1 februari 1932. Ook de directeur viel onder de 10% verlaging.

We kunnen niet anders concluderen dan dat het bestuur van die dagen zeer vooruitstrevend was, door geen algehele procentuele loonsverlaging toe te passen!

[43] Op 12 augustus 1933 kwam een nieuwe loonsverlaging ter sprake in het bestuur. Maar men kon er niet toe besluiten. Op 28 oktober 1933 stond men voor de keuze: enige mensen gedurende de vijf wintermaanden te ontslaan (voordeel fl. 1.000,-) of al het personeel te behouden en het loon te verlagen (besparing fl. 600,-). Een beslissing werd niet genomen. Pas op 15 december 1933 sprak de meerderheid in het bestuur zich voor een kleine loonsverlaging uit.

Nogmaals gingen de lonen omlaag op 28 maart 1935. Van fl. 15,- tot fl. 20,- per week met 5% en boven de fl. 20,- met 10%. Het dieptepunt was bereikt. Op 8 mei 1937 konden weer enige individuele loonsverhogingen worden toegekend. Nederland zou echter eerst in de oorlog betrokken moeten worden, alvorens er sprake was van een algehele loonsverhoging.

Zien we naar de lonen en salarissen, dan zijn die in onze ogen verschrikkelijk laag geweest, maar dat waren de prijzen ook. Toch kon men in die crisisjaren heel wat minder met het loon doen dan tegenwoordig.

PERSONEEL

Op 11 februari 1933 werd de heer A. Annema, zoon van de directeur, benoemd tot assistent-directeur op een salaris van fl. 30,- per week. De indiensttreding zou in overleg plaatsvinden met de directeur van „Huis ter Noord" bij Oudwoude in Friesland, waar de heer Annema Jr. toen werkzaam was.

In 1935 wilde men een 2e assistent. Daartoe werd op 21 september benoemd de heer Van Ruiten, tegen een salaris van fl. 20,- per week. De reclame en propaganda draaide tot 1937 niet op volle toeren, ondanks de concurrentie. Op 30 oktober van dat jaar werd besloten hierin verandering te brengen en de heer J. Barels te Langelo te benoemen tot verkoper en propagandist, tegen een loon van fl. 17,- tot fl. 20,- per week.

Op 20 januari 1934 werd vermeld in de notulen: „Voor leerjongen heeft zich opgegeven de zoon van wijlen K. Nieboer te Peize. Zevenhuizen heeft nog een jongen nodig, misschien kan hij daar geplaatst worden." Deze „jongen" werd 7 mei 1938 overgeplaatst van Zevenhuizen naar het depôt Groningen.

Hoe groot de werkloosheid in die jaren was blijkt uit een geplaatste advertentie om een nieuwe molenaar (28 augustus 1938). Er waren 80 gegadigden!

In 1939 was behoefte aan een analist voor laboratoriumonderzoek. Hiervoor werd de heer A. A. Gast te Schoonhoven gevonden, tegen een salaris van fl. 130,- per maand. De heer Gast is thans directeur van de „Lyempf NV." te Brittil.

[44] In de bestuursvergadering van 25 februari 1939 kwam het volgende aan de orde: „De voorzitter brengt in bespreking een ingekomen brief, waarin de directeur aangeboden wordt een reis naar Amerika te maken in de maand Oktober 1939. De kosten zijn ongeveer fl. 1.000,-. Daar de directeur eigenlijk nog nooit vakantie heeft gehad en de zaken goed gaan, hebben de bestuursleden geen bezwaar, doch men meent toch dat dit even besproken moet worden met de Raad van Toezicht."

De directeur zijn Amerikaanse reis ging niet door. Een zekere heer Hitler te Berchtesgaden had belangrijker plannen, waarvoor de uitstap van directeur Annema moest wijken .

MATERIALEN EN UITBREIDING

Ondanks de crisis moest de fabriek onderhouden en uitgebreid worden. In 1933 was er dringend behoefte aan een autogarage. Nog hetzelfde jaar (25 november) werd het noodzakelijk een automatische vulmachine voor de condensfabricage aan te schaffen. Kosten fl. 6.700,-. Dat de directeur een zuinig man was, blijkt uit een mededeling van 19 mei 1934. Hij had een „gebruikte korre" gekocht van de Zuivelfabriek te Grijskerk voor fl. 50,-! Maar in dezelfde vergadering vroeg de heer Annema een platenpasteur van fl. 4.500,-, om in de zomer goede condens te kunnen maken!

In de volgende vergadering (23 juni 1934) moest er een nieuwe paardenstal komen voor fl. 3.000,-. Het duurde echter tot 22 februari 1936 eer de aanbesteding voor de paardenstal plaatsvond.

Op 19 december 1936 kwamen plannen ter sprake omtrent verbouwing van kantoor en aangrenzende werkplaats. Kosten begroot op fl. 2.100,- en fl. 3.600,-. Eind 1937 was er een nieuwe Nortonpomp nodig met capaciteit van 100.000 liter per uur. Kosten fl. 2.000,-. Een nieuwe kaasbak eiste nog meer, n.l. fl. 2.400,-.

Op de auto's werd blijkbaar flink bezuinigd, want op 5 april 1938 staat vermeld: „Er is een vrachtauto bezweken, moet nieuwe worden aangeschaft."

Het aanzien van de fabriek te Roden werd niet vergeten. Op 7 mei 1938 vond het bestuur goed dat de straat voor de fabriek in overeenstemming werd gebracht met de straatweg. De gemeente zou dit karwei opknappen, maar de fabriek moest betalen.

[45] Dat jaar was toch een duur jaar wat de aanschaffingen en uitbreidingen aanging: een onthardingsapparaat fl. 2.250,-, een economizer fl. 4.700,-, een karnkneder fl. 1.950,-, warmwaterreservoir fl. 1.950,-, ontijzeringsapparaat fl. 2.700,-, elektromotor in maalderij Zevenhuizen fl. 625,-, nieuwe banden schoorsteenpijp Zevenhuizen, nieuwe ondermelkapparatuur Zevenhuizen, bouwwerken fl. 9.789,-. Een voordeel was dat de ketel te Zevenhuizen na 25-jarige dienstverlening de keuring glansrijk doorstond.

In 1939 waren de plannen klaar voor aanleg van de weg Kanaalstraat Leeksterweg (Bloemstraat-Meidoornlaan), langs het door de coöperatie aangekochte land van Reijntjes. De vereniging maakte aanspraak op vijf bouwterreinen.

Op 15 juli 1939 was er sprake om een nieuwe loods te bouwen voor fl. 11.990,-, doch op 30 augustus 1939 werd de mobilisatie een feit en kwam het bestuur bijeen zonder de huidige voorzitter, die de wapenrok had aangetrokken. De bouw werd uitgesteld. Er waren urgenter zaken. Eén daarvan was de schuilkelder. Uitvoerig is daarover gesproken in de bestuursvergadering van 28 september 1939, maar een betonnen schuilplaats moest kapitalen kosten. Op 4 november meende men dan ook niet direct tot de bouw te moeten overgaan. Het was zo rustig aan de fronten . . . Blijkbaar tengevolge van de uitgestelde Duitse aanval besloot het bestuur op 25 november toch maar een schuilkelder van spoorbielsen te bouwen van twee meter hoog, twee meter breed en dertig meter lang. Kosten fl. 750,-.

Het jaar 1939 werd besloten met het ter sprake komen van de grasdrogerij en het omwaaien van de oude kapschuur bij de vaart. Een nieuwe zou gebouwd worden bij de fabriek voor opslag van oude materialen. Begroting kosten fl. 902,-.

KARNEMELKSEPAP

Op 17 september 1932 deed de directeur mededeling voornemens te zijn karnemelkspap te gaan maken. Even later, 11 februari 1933, kwam het besluit een papapparaat aan te schaffen voor fl. 450,-. De leveranciers mochten de pap voor 4 cent per liter verkopen. Ook zou in Leek met verschillende artikelen worden gevent. Daarvoor moest een vrachtauto worden aangeschaft.

LUCHTBANDEN

Op 12 augustus 1933 was men in Roden nog niet op luchtbanden gesteld. In de notulen staat:

„Aukema beveelt aan om bij de nodige aanschaffing van melkwagens aandacht te schenken aan auto-onderstellen, daar wagens op luchtbanden aanmerkelijk minder trekkracht nodig hebben. Wordt nogal bezwaar gemaakt tegen luchtbanden met het oog op defect raken.”

[46] Drie jaar later, op 26 september 1936, had de directeur op de „Survento" een mooie wagen op luchtbanden gezien voor de prijs van fl. 350,-. Hij kreeg toestemming om de wagen te kopen en daarmee kwam de eerste luchtbandenwagen over de Roder dam!

MOLLEN

Dat de vereniging zich niet alleen met koeien, melk, zuivelproducten en veevoer bemoeide, lezen we in de notulen van 3 februari 1934:

„Zal gevraagd worden of het D.L.G. ter bestemder plaatse pogingen wil aanwenden om te komen tot opheffing van het vervoerverbod van mollen, omreden deze tegenwoordig grote last veroorzaken door hunne grote talrijkheid.”

TECHNISCHE CONTROLE

De technische controle in de fabriek vond vanaf 1 mei 1934 door de Drentse Zuivelbond plaats. De kosten bedroegen slechts fl. 40,-. Ook werd toen besloten vanaf 1 mei de melk niet meer per liter, maar per kg uit te betalen. In dit geval was Roden één der laatste fabrieken die tot verandering overging.

NATUURBROOD EN MELKBROOD VOOR BOEREN

Op 24 mei 1935 hield het bestuur zich bezig met het zenden van een circulaire aan de leveranciers, met de opwekking natuurboter en melkbrood te gebruiken. Dat vele boeren vanwege de armoede blij waren wat margarine van de Unilever op de boterham te kunnen smeren en de maag te vullen met rogge- en tarwebrood, zal het bestuur evengoed bekend zijn geweest als iedere andere veehouder.

Misschien was men op dat moment wat te hoog te paard gezeten, want in het begin van de vergadering werd medegedeeld dat de fabriek een gouden medaille op de wereldtentoonstelling te Brussel had gekregen voor een zending boter.

VRIJE MELKVERKOOP AAN BUREN

Overigens was het bestuur wel soepel:

„Vervolgens worden behandeld de aanvraaglijsten van leden en leveranciers die melk aan buren en anderen wensen te verkopen. Besloten wordt een niet te eng standpunt in te nemen en te vergunnen dat de leden ongeveer een zelfde kwantum mogen verkopen als in de jaren 1933-1934.”

Fabriek Roden omstreeks 1925

[47] De meeste Nederlanders zouden graag willen dat de overheid en de besturen van de zuivelfabrieken er nu ook zo over dachten.

UITTREDINGEN

Doch er moest wat gedaan worden om de leden en leveranciers tot vriend te houden. In 1935 en 1936 vonden massale uittredingen plaats. Ook in 1937 ging het niet anders. Geacht werd de leden wat meer te binden door met hun vrouwen de fabriek te komen bezichtigen.

VOOR EEN HALF JAAR UITGESLOTEN

Op 5 maart 1938 hoorde het bestuur verslagen de directeur aan, de uiteenzette dat een zending melkpoeder, bestemd voor een Belgische firma, bij vergissing in Engeland was terecht gekomen. „Onze fabrieken zijn voor een half jaar uitgesloten aan het buitenland te leveren”, aldus de heer Annema, die op het standpunt stond dat Roden vrijuit ging en ten onrechte was gestraft.

Maar de N.Z.C. wilde hier niet van weten. In een proces werd de Staat der Nederlanden aansprakelijk gesteld voor de schade die aan de fabriek was toegebracht.

Op 1 april 1938 werden de strafmaatregelen ingetrokken, waarop „Roden” een eis van fl. 10.000,- schadevergoeding indiende. Op 20 augustus 1938 was het proces gewonnen. De zuivelcentrale zou voor 1 september moeten antwoorden inzake de eis. Maar het duurde een paar jaren eer een arbitragecommissie uitspraak deed en de coöperatie op 30 april 1941 fl. 4.000,- kon ontvangen voor de geleden schade

[48] TIJDENS WERELDOORLOG II

IN DE MOEILIJKE BEZETTINGSJAREN

In de notulen van 28 april 1945 lezen we dat voorzitter R. Deodatus Pzn. wees op het bijzondere van de bestuursvergadering: „welke de eerste is die in een veelbewogen tijd als deze gehouden wordt en nu in een van vijanden bevrijd gebied. We kunnen dankbaar zijn dat alles hier zo goed is gegaan bij de overgang en er geen oorlogshandelingen in ons dorp hebben plaatsgehad.”

Roden, de coöperatie en de fabriek hadden de oorlog overleefd. Daarmee was ook alles gezegd, want hoe rampzalig de situatie in het boekjaar 1944-1945 is geweest, blijkt wel uit de cijfers in het jaaroverzicht, waarbij we tussen aanhalingstekens het meer of minder geven in vergelijking met het laatste vooroorlogse boekjaar 1938-1939.

Aan volle melk werd ontvangen 7.760.148 kg (bijna 9½ miljoen kg minder); aan ondermelk leverden de fabrieken 8.878.598 kg (1.438.000 kg meer). In totaal werden verwerkt 16.638.746 kg (bijna 8 miljoen kg minder). De gemiddelde melkprijs bedroeg fl. 12,82 (bijna 7 cent per kg meer). Nog uitbetaald moest worden over de afgelopen jaren ongeveer fl. 8,- per koe! Het gemiddelde vetgehalte was 3.53. Het aantal koeien 4367 (meer dan 1000 minder en zelfs minder dan in 1935). Aan boter was 270.000 kg minder geproduceerd dan in 1935! De kaasproductie bedroeg 82.339 kg (145.000 kg minder). De opbrengst was fl. 75.389,67 (fl. 20.000,- minder). De melkpoederproductie was slechts 1815 kg volle poeder en 854.450 kg magere poeder (resp. 32.000 kg minder en 14.000 kg meer). De consumptiemelk bracht op fl. 137.514,25 (ongeveer fl. 91.000,- meer). De omzet in de maalderij bedroeg 340.955 kg (682.628 kg minder).

De situatie was zeker niet slechter dan bij andere fabrieken en wanneer we de notulen uit de oorlogsjaren lezen mogen we zelfs concluderen dat de meeste moeilijkheden snel werden overwonnen.

BLIK

Het zo noodzakelijke blik werd betrokken uit Amerika. Hiervoor waren in de zomer van 1939 enorme bedragen aan voorschotten geëist. Toen in september de oorlog uitbrak werd de directeur heel voorzichtig en trachtte de betaling van voorschotten uit te stellen. Op 2 februari 1940 lezen we dan ook: „de directeur heeft betaling van voorschotten Amerikaanse blikfabriek kunnen omzeilen.” Op 3 januari 1942 werd verslag gedaan van de bij de blikfabriek geleden schade door het tot zinken brengen van de „Prins Maurits” [49] en het niet kunnen leveren aan Europa. In het contract stond dat de schade door de gezamenlijke coöperatiecontractanten moest worden betaald. Deze bedroeg fl. 116.000,-, waarvan „Roden” een portie kreeg van fl. 11.000,-. En dit terwijl men geen blik meer kon betrekken ...

MATERIALEN

Nauwelijks was de bezetter gearriveerd op 10 mei 1940, of het benzinetekort liet zich gelden. Op 25 mei werd besloten de melk ten dele weer met paard en wagen op te halen. Voor het ophalen van ondermelk in de provincie kon nog benzine worden gegeven. Een maand later lezen we: „er zijn wagens en paarden aangekocht”. Toen kwam ook de gasgenerator ter sprake: „wordt goedgekeurd de aanschaffing van een gasgenerator op één der fabrieksauto's. Deze kan dan met antraciet gestookt worden. De kosten zullen bedragen fl. 1,250,tot fl. 1.500,-. De uitvoering en levering zal geschieden door het Centraal Bureau.”

Algemeen werd door de bestuursleden ingezien dat men nu nog kon aanschaffen en later wellicht niet. Zo werd besloten op 14 september 1940 nog voor fl. 17.000,- aan materialen te kopen, o.a. een suikerpasteur, tanks met roerinrichting en roombassins. Indien mogelijk zou nog meer materiaal worden aangeschaft. Tevens zou er een schaftlokaal komen boven de sintelbergplaats.

Op 18 jan. 1941 werd overgegaan tot aankoop van melkwagens. Een probleem was ook het vorderen van auto's door de „weermacht“. Dit kwam herhaaldelijk voor en dan moest maar weer getracht worden ergens een exemplaar te kopen. Op 12 juni 1941 lezen we: „Werd mededeling gedaan dat het met de auto's een en al moeilijkheden zijn. Een gebruikte wagen met gasgeneratoren moet fl. 5.000,- kosten.“ Bijna in elke bestuursvergadering was het weer het materiaal dat zorgen gaf.

Op 20 juni 1942 werd besloten dat in verband met de bandenschaarste de melkwagens niet voor ander vervoer mochten worden gebruikt. Een besluit dat op 18 september 1943 veranderde in: „Het is absoluut niet meer toegestaan op straffe van een boete.“

Toen was het ook zover dat gememoreerd werd: „Doordat de fabriek op volle of bijna volle capaciteit werkt en men thans geen vernieuwing van machines kan doen, is het te verwachten dat men na de oorlog voor grote uitgaven voor aanschaffing van nieuwe machines komt te staan.“ In december 1944 werden de moeilijkheden wel heel groot. [50] De directeur deelde mede: „Het blijkt dat de moeilijkheden hoe langer hoe groter worden; bijna onoverkomelijk worden. De omliggende fabrieken betrekken thans steenkolen van onze fabriek. Indien dit doorgaat komen hier ook gauw moeilijkheden.“

De suikervoorraad van 20.000 kg werd op last van de Provinciale voedselcommissaris weggehaald. „Onderweg naar Assen schijnt er van gestolen te zijn. Er is nog geen geld voor ontvangen.“

Geen wonder: suiker was in die hongerwinter nog een grotere lekkernij dan in normale tijden kaviaar. Maar het zou nog erger worden. We lezen op 13 januari 1945: „Thans stoken zeven fabrieken van onze steenkolen. Nog plm. 250 ton kolen zijn aanwezig. Alle melk is nodig voor consumptie. Wordt zelfs melk uit Oosterwolde gehaald.“

Op 10 maart 1945: „Fabriek heeft grote partij suikerbieten gekocht. Twee schepen zijn naar hier onderweg. Tegenwoordig - met de zeer kleine melkaanvoer - kan de exploitatie zich niet bedruipen en gaat het saldo dus achteruit.“

LONEN EN PERSONEEL

Al op 16 maart 1940 werden enkele loonsverhogingen bekend gemaakt, daar de zuivelarbeiders in Friesland meer verdienden dan in Roden en Zevenhuizen. Ook het salaris van de directeur werd verhoogd.

Op 31 oktober 1940 dienden verschillende personeelsleden ontslagen te worden. Gezien het moeilijke werk kregen de melkrijders een gratificatie (kosten fl. 3.000,-).

Op 7 februari 1942 moesten de melkrijders in verband met de sociale verzekering in uurloondienst komen. Ze kregen 33 cent per uur uitbetaald. Het bestuur was bijzonder met de melkrijders ingenomen. Gezien de strenge en moeilijke winter kregen zij op 23 maart 1942 een weekloon extra.

Even later, op 11 april, werden de lonen stuk voor stuk herzien. Er waren toen 131 werknemers. Uit de loonstaten blijkt dat de lonen laag waren vergeleken bij die van de losse arbeiders in het voorjaar 1942. Dat was in juni ook de conclusie van de rijksbemiddelaar.

Op 10 juli 1942 kreeg de fabriek te maken met het zgn. Nederlands Arbeids Front. Er diende een sociale voorman te worden aangesteld om de belangen van het personeel bij

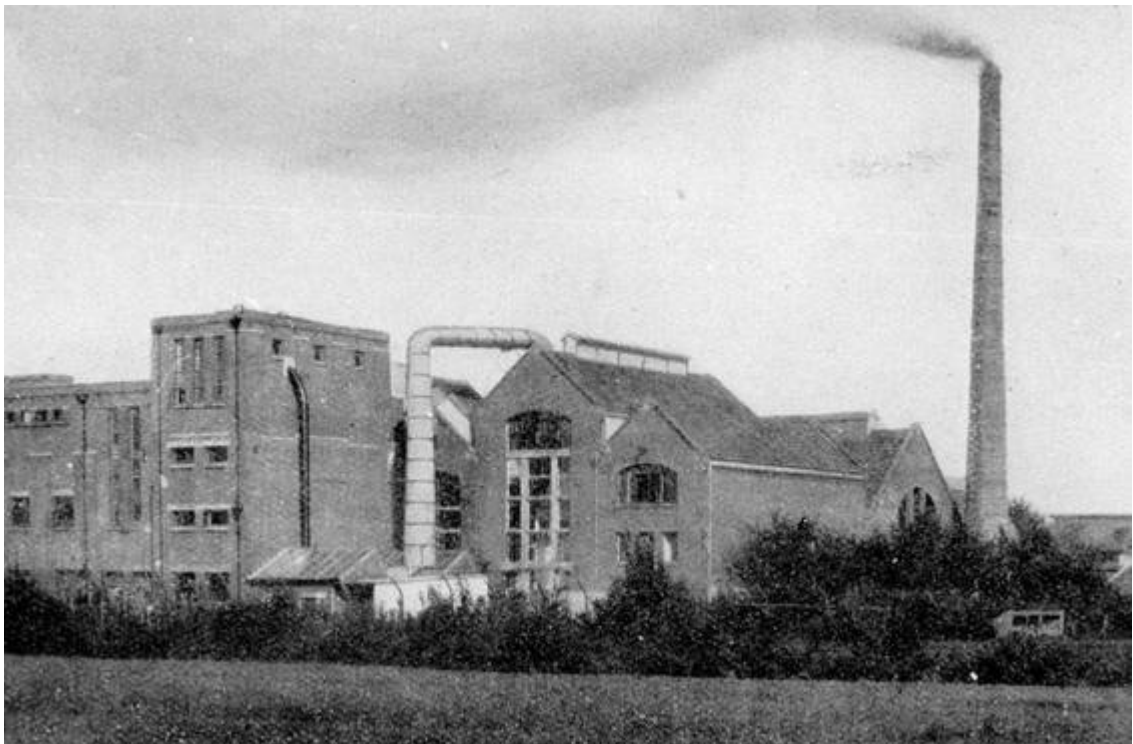
de directie te kunnen behartigen. Deze voorman was er nog niet op 10 oktober 1942, toen elf personeelsleden naar Duitsland moesten voor de arbeidsinzet. Wellicht had hij daar wat tegen kunnen doen! Maar een maand later werd Eltjo Roede tot voorman aangesteld. Begin 1943 werden tien werknemers ontslagen wegens te geringe melkaanvoer. Eltjo Roede bedankte als sociale voorman.

[51] Zijn opvolger werd A. Hofman. Op 24 april van dat jaar las de directeur een circulaire van het Arbeids Front voor inzake deelname aan vakantieverblijven en ontspanningsavonden. De kosten waren voor 14 dagen fl. 70,- per deelnemer. Wie dit moest betalen is niet duidelijk. De directeur diende de zaak maar met Hofman te regelen.

Toch krijgen we de indruk dat er voor de werknemers veel verbeterde, ondanks de voortdurende angst naar Duitsland te moeten. Zo werd op 22 mei 1943 besloten dat ook het kantoorpersoneel bij ziekte de aanvullende 20 % van het loon zou worden uitbetaald. Het voorman zijn was blijkbaar een zware taak, want op 8 januari 1944 bedankte A. Hofman en werd B. Schokker in diens plaats benoemd. Een verzoek om een bijdrage ter viering van de pro-Duitse 1 mei-dag wees het bestuur heel tactisch af. Er zou onderzocht worden wat andere fabrieken deden ...

Tot een nieuwe loonsverhoging van 10% kwam het op 19 maart 1944. Inmiddels hield het bestuur al rekening met de bevrijding: „Er is voor ongeveer vier weken loon gereserveerd indien men tijden krijgt dat het geld niet circuleert.”

Na „dolle dinsdag” was er te veel personeel, daar geen ondermelk van elders meer kon worden aangevoerd. Een deel zocht werk bij het aardappelrooien. Maar de Duitsers konden ook mannen gebruiken. In oktober 1944 werd een deel van het personeel te werk gesteld bij Dieverbrug. Daar moest een soort „Siegfried-linie” worden aangelegd om de bevrijders tegen te houden. We lezen: „Zijn vele zieken onder die naar Dieverbrug geweest zijn.” Ook moest er personeel ontslagen worden. Dit betrof mensen „die het minst op het bedrijf passen.” Vijftien arbeiders konden naar huis gaan om onder te duiken. Dan zwijgen de notulen over lonen en personeel tot na de bevrijding.

C.Z. Roden jaren 40

PENSIOEN

Het is een feit dat er in de oorlog sociale voorzieningen kwamen, zoals bijv. de kinderbijslag. Op 18 januari 1941 werd het bestuur hiermee geconfronteerd. Er moest 1% van het loon voor worden betaald, hetgeen neerkwam op fl. 1.300,- premie.

In de volgende bestuursvergaderingen werd besloten een ouderdomspensioenverzekering voor het personeel aan te gaan. De premie zou fl. 8.804,- bedragen. Op 5 september 1941 kwam het tot oprichting van een stichting voor pensioenfonds. Enkele weken daarna, op 3 oktober, werd de akte van oprichting getekend. Namens de werknemers tekenden A. Hofman, G. Riemersma en J. Smit. Tot een herziening van de pensioenregeling kwam het op 19 juni 1943. De leeftijd van ingaan op 21 jaar werd naar 25 verschoven.

[52] KLEINIGHEDEN ...

Bij alle narigheden die de oorlog veroorzaakte, kon de coöperatie tevreden zijn met het sterk groeiende ledental.

Dat de directeur allerlei karweitjes zelf moest opknappen - althans volgens de notulen - lezen we op 2 april 1941: „De directeur stelt voor de rit uit Langelo en Een zelf per auto te doen. Dit werd goed gevonden." (sic!)

Op 30 april 1941 werd een vergadering belegd in verband met „het opleggen ener boete van fl. 30.000,- inzake overtreding prijsopdrijving." In juni was de boete voldaan. Op 5 juli lezen we: „Inzake het hoger beroep der opgelegde boete van fl. 30.000,-. Hij (de directeur) heeft niet veel hoop dat er wat van komt, doch wil zich nog eens tot de Duitse instantie wenden, bijv. tot Dr. Thiel in Assen." Het bezoek aan deze Duitser leverde geen resultaat op. De straf bleef straf voor het al of niet gepleegde misdrijf tegen de nieuwe orde.

50-JARIG BESTAAN

Het bestuur had besloten het 50-jarig bestaan van de coöperatie en het 40-jarig jubileum van de heer T. Annema als directeur niet uitbundig te vieren. Men werd verzocht op 15 april 's middags 12.15 uur bij de fabriek te willen zijn. Er werden toen foto's gemaakt. Met geen woord is er in de bestuursnotulen iets te vinden van de feestelijke avond die in café Van der Molen werd gehouden en waarvoor men een speciale vergunning van de politieautoriteiten had gekregen. Zo'n „avondpermissie" werd bij hoge uitzondering verleend.

MELKSTAKING

Omtrent de melkstaking begin mei 1943, is in de notulen niets te vinden. In de fabrieken te Roden en Zevenhuizen werd niet gestaakt. De overgrote meerderheid van de boeren bleef melk leveren en de melkrijders brachten deze naar de fabriek.

Toch heeft deze staking in de gemeente Roden nog slachtoffers geëist. Van de melkrijder die de melk uit Roderesch haalde, werden de bussen van de wagen getrokken en leeggegooid. Dit had treurige gevolgen. Eén der mannen, Van Bergen, ging op de vlucht voor de Duitsers en hun handlangers en werd doodgeschoten. - (staat in oorspronkelijk tekst doorgeschoten!) - Andere slachtoffers van de melkstaking waren Bakker en Postema.

Straatnamen in Roden zullen de herinnering aan deze daad van verzet en het treurige gevolg, voor altijd bewaren.

[54] KERK, SCHOOL EN GEVANGENIS

In het laatst van de bezettingstijd (vanaf november 1944) hielden de Doopsgezinden hun kerkdiensten in het schaftlokaal van de fabriek.

Op maandag, 11 december 1944 stond voor het eerst in het schaftlokaal de meester voor de klas om de jeugd te onderwijzen ...

Na de bevrijding werd de fabriek een „huis van bewaring“. Tientallen mannen en vrouwen moesten hun woningen verlaten om geïnterneerd te worden, daar zij het eens waren geweest met de bezetter of landsverraderlijke activiteiten hadden bedreven. Het gedeeltelijk veranderen van de fabriek in een gevangenis had echter niet de instemming van directeur en bestuur, maar de overheid besliste ...

BIJ DE BEVRIJDING

Roden was bevrijd en de directeur Annema en het bestuur o.l.v. R. Deodatus Pzn. hadden het coöperatieschip in de branding weten te behouden. Op zakelijke toon is de oorlogssituatie beschreven in de notulen. Maar in werkelijkheid zijn de omstandigheden veel moeilijker geweest.

Met hoeveel verouderde materialen is er gewerkt in die tijd? Met hoeveel moeilijkheden hebben de melkrijders en chauffeurs te kampen gehad? Hoe vaak zullen zij in een greppel gekropen zijn om aan een beschieting door vliegtuigen te ontkomen? Hoe vaak zullen Duitsers en landwachters klaar gestaan hebben om het personeel te controleren en te zien of er ook wat in beslag kon worden genomen dat van hun gading was? Hoeveel leed hebben de personeelsleden doorstaan die naar Duitsland werden gezonden?

Het zijn vele vragen en er zijn oneindig veel meer aan toe te voegen. Het antwoord kan slechts gegeven worden door hen die zelf de donkere dagen hebben meegemaakt . . .

[55] is foto blz.

Luchtfoto C.Z. Roden jaren 50

[56] 1945-1968

DE WEDEROPBOUW

De periode van materiaalschaarste duurde na de bevrijding veel langer dan was verwacht. Dank zij het feit dat het bestuur in het begin der oorlogsjaren een vooruitziende blik had en nog vele aankopen had gedaan, waren de moeilijkheden minder groot dan elders.

Op 10 november 1945 werd besloten een bussenspoelmachine aan te schaffen voor fl. 7.250,-. In de fabriek te Zevenhuizen moest een koelmachine komen. Pas op 1 november 1948 werd deze geleverd voor fl. 30.000,-. Twee nieuwe stoomketels gingen fl. 80.000,- kosten. In 1946 kwam herhaaldelijk de woningbouw, ten behoeve van het personeel, ter sprake.

Op 21 juni 1947 werd besloten tot uitbreiding van de melkinrichting, kosten fl. 40.000,-. Zevenhuizen kreeg in maart 1949 een nieuwe pasteur voor fl. 32.000,-. Een nieuwe nor-tonpomp zou toen weldra gereed zijn. Dat het gedaan was met de vooroorlogse prijzen, blijkt wel uit de aanschaffing van een 6-tons vrachtauto voor fl. 8.700,- (29-4-1950). De nieuwe investeringen eisten zeer veel geld. Tengevolge hiervan werd op 7 augustus 1950 besloten tot een geldlening van fl. 200.000,-.

Van kolen op oliestook werd overgeschakeld in de herfst van 1960. De nieuwe oliestookketels kostten fl. 150.000,-. In 1967 moest de olie plaats maken voor aardgas.

In augustus 1959 was de nieuwe kaasmakerij gereed. Kosten fl. 325.000,-. Op 3 mei 1962 kwamen de plannen betreffende nieuwbouw ter sprake. De kosten werden geraamd op fl. 610.000,- met nog fl. 800.000,- voor de inventaris. Een half jaar later was dit plan van de baan en werd besloten tot bouw van een nieuwe melkontvangst en het aanbrengen van verbetering tot ongeveer fl. 700.000,-. Op 7 maart 1964 vond de aanbesteding plaats en in december van dat jaar kon de nieuwe melkontvangst in gebruik worden genomen.

UPS EN DOWNS

Na de oorlog was het moeilijk afzet voor condens en melkpoeder te vinden. Slechts langzaam keerde de normale situatie terug.

Op 12 juli 1947 werd besloten deel te nemen aan een combinatie van een zestal condensfabrieken met betrekking tot de uitvoer en fabricage van dit product. Op 5 juni 1948 begon de export via deze combinatie „Vecova“. Lang heeft deze instelling niet bestaan. In de ledenvergadering van 20 juli 1956 kwam de mededeling dat in mei de condensafdeling was stopgezet, daar niet meer te concurreren viel tegen de grote fabrieken. „Roden“ trad uit de „Vecova“.

[57] In de jaarvergadering van 16 juli 1952 werd de leden medegedeeld dat een commissie van deskundigen een onderzoek had ingesteld. De conclusie was: Alle melk moet in één bedrijf verwerkt worden; ijsafdeling opheffen (was reeds gebeurd); meer economische melkontvangst te Roden; bouw van een grote kaasmakerij en het apart beheren van de veevoeder- en kunstmestafdeling.

Gedeeltelijk werd dit advies opgevolgd en op 16 juli 1954 kon de directeur mededelen, dat de Coöperatie een goed jaar achter de rug had en er zeer gunstig voorstond: „Financieel staat de fabriek er zeer gunstig voor. Het bedrag aan reserves en het ledenkapitaal is groter dan het bedrag waarvoor de gebouwen en machines op de balans voorkomen.“ Het werd mogelijk gemaakt het ledenkapitaal uit te keren op 60-jarige leeftijd.

De vereniging bleef zich gunstig ontwikkelen, mede door de veranderingen in de zuivelindustrie. (Lyempf en Ommelanden).

In april werd „Roden-Zevenhuizen" nr. 1 van de fabrieken wat het vetgehalte betrof. Maar het jaar 1956-1957 was een slecht jaar voor de boer en daardoor ook ongunstig voor de fabriek. De resultaten bleven beneden de verwachtingen en waren onder het gemiddelde van de Drentse zuivelfabrieken. Oorzaak hiervan was ook dat de andere fabrieken leverden aan het Amerikaanse bezettingsleger in Duitsland. Een nieuw bedrijfs-economisch onderzoek door deskundigen van de Friesche zuivelbond bracht het advies: één centrale melkontvangst en opheffing van de fabriek te Zevenhuizen. De melkaanvoer bleef stijgen, terwijl de personeelsvoorziening grote zorgen gaf. De oude garde verdween en jonge krachten waren moeilijk te krijgen. In december 1964 werd de fabriek te Zevenhuizen gesloten en in oktober 1965 het depôt Groningen afge-stoten.

Over het boekjaar 1966-1967 kon voor het eerst een saldo van boven de miljoen worden geboekt, n.l. fl. 1.027.834,02. De voorzitter concludeerde op de ledenvergadering dan ook dat de zaken goed gingen. Dit zakelijk overzicht kunnen we besluiten met het vermelden van het saldo over het boekjaar 1967-1968: fl. 1.291.819,23!

VARIA

Het zou te ver gaan over deze periode uitvoerig allerlei zaken te belichten. Bijna allen die bij de Coöperatie betrokken zijn hebben de laatste jaren van nabij meegemaakt. Een paar feiten willen we hier nog naar voren brengen.

[58] Regelmatig werden de lonen en salarissen verhoogd. De sociale verzekeringen eisten een steeds hogere premie, maar hiervoor verwierf de werknemer zich meer rechten. De personeelsverenigingen te Roden en Groningen kregen een subsidie van de Coöperatie. Weinig herinnert er meer aan de vooroorlogse periode, toen er geen vakanties waren en niet op het aantal uren werd gekeken. Vele personeelsleden wonen in een woning van de Coöperatie. Op 13 oktober 1961 kozen de werknemers voor een vijfdaagse werkweek.

Kleine aantekeningen geven soms een juist beeld van de zaak. Zo werd op 10 september 1962, op advies van de heer Mol, een boekhoudmachine aangeschaft. Op 16 oktober 1967 kwam er een telmachine in de melkontvangst.

Over bedrijfsongevallen valt in de notulen weinig te lezen. Alleen wordt op 2 mei 1963 melding gemaakt van het ongeluk dat chauffeur A. de Jong overkwam. Hij reed met zijn vrachtwagen op twee loslopende paarden. Resultaat: aanzienlijke schade aan auto en tramlijn en een paard dood. Zelf kwam hij er goed af.

Deze periode te besluiten met een ongeval is wat al te somber. Maar al lijkt de toekomst van de Coöperatie rooskleurig, toch is het goed aandacht te schenken aan de sombere wolken die de zuivelzou bedreigen. Nationaal en internationaal gezien is de situatie onoverzichtelijk geworden voor de boer en de zuivelproducent. Bij deze toestand is er één troost; wanneer Nederland in moeilijkheden komt, is het internationaal een vrij hopeloze situatie. Ons land heeft de laatste decennia een uitstekende positie verkregen door de kwaliteit en wat dat betreft behoeft geen herhaling van de jaren 1870-1880 te worden gevreesd!

RODEN-IJS (1933-1951)

Het ijs kwam voor het eerst ter sprake in de bestuursvergadering van 30 december 1932. Het was crisistijd en er werd naar alle mogelijke middelen uitgezien om de Coöperatie in een goede financiële koers te laten varen. Op die vergadering besloot het bestuur „de

komende zomer een roomijsinstallatie aan te schaffen." Op 23 september 1933 was er al voor fl. 21.000,- aan ijs gegeten.

Begin 1934 werd de Coöperatie lid van de „Vereeniging van ijscofabrikanten" tegen een jaarlijkse contributie van fl. 15,--. Voor fl. 200,--, schafte de directeur machines aan om schep- of smeerijs te maken. Ook kwamen er een motorbakfiets en enige bakfietsen. Het ging goed met de ijsverkoop. Twee jaar later lezen we dat er ijsdepóts kwamen in Assen

[59] en Stadskanaal en er een koelinstallatie in de nieuw gebouwde koelkelder te Roden moest komen. Kosten fl. 2.662,50. In 1936 bedroeg de omzet fl. 33.000,--, dat was 1½ maal meer dan in 1935. In 1937 lezen we over de noodzakelijke verbouwing van het kantoor. De voorzitter betoogde toen dat hij liever machines had voor vervaardiging van kristalijs. Door dit zelf te produceren, zou fl. 1.000,-- per jaar worden bespaard. Deze machine ging fl. 7.100,-- kosten en het gebouw waar hij in moest komen fl. 2.949,--

Melkvervoer jaren 50 (Friesland)

Nadat een paar jaar geen ijs in de annalen van de vereniging wordt genoemd, lezen we op 21 januari 1939: „De directeur deelt mede dat de omzet van ijsco zich steeds uitbreidt. De omzet over het afgelopen seizoen heeft bedragen fl. 44.000,--." De directeur was van mening dat een nieuwe koelmachine geen overbodige luxe was. In de vergadering van 25 februari 1939 kwamen de ijsco's opnieuw ter sprake. Er was nieuw materiaal nodig. Ook toonde de directeur een paar nieuwe modellen verpakkingen, „welke tevens inhouden een gemakkelijker consumeren der ijsco's." Daar de bestuursleden blijkbaar geen ijsco-snoepers waren, werd het aan de directeur overgelaten hoe het ijs geconsumeerd moest worden.

Ook in de oorlog ging het eten van Roden-ijs door. De ijsproductie was een winstgevend object. In juli 1944 werd zelfs een ijswinkel in de Oude Kijk in 't Jatstraat te Groningen geopend. Maar ook op dit terrein kwamen er moeilijkheden. Depóthouder Roukema te Veendam zou te kleine porties hebben afgegeven. De prijsbeheersing greep in. Op 23 september 1944, na dolle dinsdag(!), werd een boete gegeven van fl. 5.000,--. De

heren van de prijsbeheersing meenden dat ook het suikergehalte van het ijs onvoldoende was en dat sommige venters wel wat te zuinig waren bij het vervaardigen van ijsco's. Na de oorlog ging de ijsverkoop door. Ook de heer Roukema ging verder het ijs aan de man te brengen. Hij woonde in 1947 te Winschoten en kreeg toen een nieuwe conservator voor zijn depôt van fl. 4.800,--. Hieruit blijkt dat er dure materialen nodig waren. Op 18 maart 1950 besloot het bestuur een chocolade-ijsapparaat aan te schaffen voor fl. 4.250,--. De zomer van 1951 was het laatste ijsseizoen. De concurrentie nam snel toe, waardoor de winstmarges daalden. Geschoold personeel was moeilijk vrij te maken uit andere afdelingen, terwijl ook voor de afzet het een probleem was de juiste mensen te vinden. De omzet liep terug. Op advies van deskundigen werd de ijs-afdeling opgeheven. Op 2 februari 1952 kocht de heer Miedema te Leeuwarden (Friesche Koe) het verpakkingsmateriaal. De Vami kocht de machines en materialen. Hiermede was de ijstijd voorgoed ten einde!

[60] DEPOT GRONINGEN (1934-1965)

HET BEGIN

Op 20 oktober 1934 staat in de notulen van de bestuursvergadering te lezen:

„Eerst wordt besproken de afzet onzer producten in de stad Groningen. Deze afzet was tot dusver in handen van den heer Jellesma. Daar deze zich voor den afzet onzer producten niet voldoende inspant, de export slecht is en men zoodoende meer op de binnenlandse markt is aangewezen, wordt het noodig geoordeeld een en ander voor de stad Groningen te reorganiseren en ook de straatverkoop van melk ter hand te nemen. De directeur is voor deze zaak in relatie gekomen met een zekere heer Abres, thans wonende te Eelderwolde. Deze man wordt door den directeur zeer geschikt geacht om als leider en filiaalhouder in de stad Groningen op te treden. Over het te genieten salaris is ook gesproken. Dit zal moeten bedragen fl. 20,-- tot fl. 25,-- per week grondloon, plus provisie. Verder is men nodig een pakhuis met kantoortje enz. Een geschikt pand kan gehuurd worden staande in de Werfstraat naast het voorm. gebouw van „Stad en Lande“. Dit pand kan gehuurd worden voor fl. 37,-- per maand plus waterleiding, ingaande 1 Nov. a.s.“

Het bestuur ging hiermee akkoord en op 28 november 1934 begon de verkoop van melkproducten in Groningen.

Op 23 maart 1935 waren er bakfietsen nodig voor de melkverkoop, die geleidelijk steeg. Op 22 februari 1936 kreeg een zekere De Vries opdracht 25 klanten per week aan te brengen, tegen een weekloon van fl. 25,--. De directeur ging zelf de ziekenhuizen bezoeken. Dit had tot resultaat dat op 1 mei d.o.v. „Roden" de leverantie van melk, karnemelk, ondermelk en room aan het Academisch ziekenhuis kreeg. Weldra bleek het pand te klein te zijn en kon op 6 juni 1936 van de heer Van der Veen in de Tuinbouwdwarsstraat een pand, groot 350 m² worden gehuurd. Tegenover dit pand kon een winkel voor de verkoop komen.

GRONINGEN IN DE MOEILIJKE OORLOGSJAREN

Jarenlang wordt alleen het verkregen saldo uit het depôt Groningen genoemd. Op 25 november 1939 bleek er voor het eerst een verlies te zijn. Kort na de Duitse inval meende het bestuur dat het melkvervoer naar de stad met paard en wagen moest gebeuren, maar dat viel mee, dank zij de gasgeneratoren.

[61] In de notulen van 7 februari 1942 staat vermeld dat voor de venters van depôt Groningen een klantenverdeling in wijken was vastgesteld. In 1943 waren de mensen van de nieuwe orde aan het ordenen. Wellicht was dit ook noodzakelijk, gezien de moeilijke situatie. Het depôt Groningen dreigde te moeten verdwijnen, doch in november kreeg de directeur officieus bericht dat het kon blijven bestaan. Er waren toen 4000 klanten. De omzet steeg geleidelijk. Op 10 juni 1944 werd bekend dat „Roden" in 16 van de 24 stadssectoren melk mocht venten.

Moelijker werd het in de hongerwinter. Op 9 december 1944 was het depôt in de Tuinbouwdwarsstraat gevorderd voor de Centrale keuken. Een gebouw van de bloemenveiling aan de Paterswoldseweg kon toen worden gehuurd voor fl. 50,-- per maand.

In januari 1945 bleek in het depôt Groningen fraude te zijn gepleegd. Het hoofd van de afdeling had zich schuldig gemaakt aan bonnenverkoop e.d., een veel voorkomend kwaad in de zo moeilijke tijd. De heer A. Hofman werd toen tot hoofd van het depôt benoemd.

In juni 1945 kwam het pand Tuinbouwdwarsstraat weer vrij. In 1946 kon dit met de aangrenzende percelen in de Moesstraat aangekocht worden voor fl. 105.000,--. Het depôt telde toen 40 venters en de omzet bedroeg 100.000 liter melk per week. Een 6-tonsvrachtauto van fl. 12.000,-- werd besteld om het vervoer Roden-Groningen efficiënter te maken. Eind 1953 kreeg het depôt een nieuw spoellokaal.

In augustus 1954 kon de heer Hofman het werk in Groningen niet meer doen. Nieuwe bedrijfsleider werd de heer Haarhuis uit Bergen op Zoom. Hofman kreeg de functie van contactman.

Een jaar later deed het bestuur de huizen in de Moesstraat van de hand voor fl. 35.000,-- en kwam de melkventersanering tot stand.

VERLIES EN UITBREIDING

Op 3 december 1955 kon een nieuwe winkel te Kostverloren geopend worden. Een jaar later lezen we dat de melkinrichtingen in de „verkeerde hoek zitten, zo ook te Groningen". In de bestuursvergadering van 26 juli 1957 kwam aan de orde dat Groningen met verlies werkte, maar op 1 november volgde de opening van een nieuwe winkel in de Jac. van Ruijsdaelstraat. Getracht zou worden in de nieuwe wijk Corpus den Hoorn ook een zaak te stichten en de bestaande winkel in de Oude Kijk in 't Jatstraat te verbeteren.

Op 7 februari 1959 bleek er in Groningen weer gefraudeerd te zijn. Nu door de chef van een melkwinkel. Enkele maanden later ging de chef van het depôt, de heer Haarhuis [62] vertrekken en werd opgevolgd door de heer Jac. Douwes. Voorts besloot het bestuur oud-chef Hofman drie dagen in Groningen als contactman te laten werken. De gezondheidstoestand van de heer Hofman ging echter achteruit. Op 3 maart 1962 overleed deze, voor de coöperatie, zo verdienstelijke persoon.

Terwijl in januari 1963 het depôt Groningen ook op oliestook overschakelde, brak een staking van korte duur onder de melkventers uit, die voor het bedrijf een schadepost betekende.

HET SLOT

Op de ledenvergadering van 30 juli 1965 kregen de leden een plan voorgelegd om het depôt Groningen te verkopen aan de DOMO. Al op 4 juni was in het bestuur hierover gesproken. De concurrentie van grote bedrijven - lees DOMO - werd steeds groter. Op 2 juli had al een bespreking plaats gevonden aangaande overdracht. In de ledenvergadering was het vele leden eerst niet duidelijk waarom het 30-jarige melkkoetje Groningen in kwaliteit achteruit ging en niet meer mee kon doen.

Fabriek Roden jaren 70

Een maand later kwam een buitengewone ledenvergadering bijeen (27-8-65) om de overdracht goed te keuren. Directie en bestuur brachten naar voren, welke motieven hen tot dit voorstel hadden gebracht. De vergadering keurde het voorstel goed met 212 tegen 27 stemmen en 17 blanco.

[63] RODEN EN DE DOMO

KOMST VAN DE DOMO

We hebben reeds een en ander geschreven over de ondermelk-levering aan „Roden“. In de dertiger jaren kon de Coöperatie daardoor een betere positie innemen dan de andere zuivelfabrieken.

Toch waren de andere fabrieken in Drenthe er van doordrongen dat deze situatie diende te veranderen en men beter zelf condens en poeder kon maken. Men moest de handen in elkaar slaan en dit gebeurde op 5 maart 1938 door de oprichting van de DOMO. Achttien fabrieken zochten samenwerking in regionaal verband.

In de daarop volgende tien maanden kon al 6 miljoen kg melk aan de DOMO worden geleverd, die verwerkt werden in Roden.

De oorlog kwam en dit betekende dat de status-quo bleef gehandhaafd. Ook het transportmateriaal van „Roden“ was onmisbaar geworden. Ook na de oorlog moest alles op dezelfde wijze doorgaan, maar men zat in Drentse zuivelkringen niet stil. Een in de oorlogstijd gemaakt plan werd uitgevoerd. Op 25 maart 1948 ging de zuivelfabriek te Beilen over in handen van de DOMO en op 27 april 1950 kon de nieuwe fabriek worden geopend. De Drentse ondermelk ging voortaan naar Beilen.

Tankauto DOMO 1962

DOMO - LIDMAATSCHAP 23-2-1950

In de jaren 1946-1947 kwam de DOMO al enkele malen in de bestuursvergaderingen ter sprake. Op 3 januari 1948 werd het ernst: „De verplichte ondermelklevering aan Beilen kan niet worden aanvaard, daar wij zelf meer dan in de gelegenheid zijn, dit zelf te kunnen verwerken”, was de mening van het bestuur.

Op 25 maart 1949 kwamen de voorzitter en secretaris van de DOMO op bezoek in Roden. Veel resultaat leverde het gesprek niet op. Het teveel aan ondermelk dat de DOMO zelf niet kon verwerken, zou naar Roden gaan. Over een belangengemeenschap wilde men nadenken. Diplomatiek staat vermeld: „het was een aangename discussie.”

Overheidsmaatregelen maakten dat in september van dat jaar geen melk meer van de DOMO werd ontvangen.

Voor aansluiting bij de DOMO kwam op 23 februari 1950 de buitengewone ledenvergadering bijeen. In de notulen staat het volgende opgetekend:

„De voorzitter zet de verhouding DOMO tot onze fabriek uiteen met de verschillende besprekingen die tussen besturen van beide organisaties zijn gehouden. We komen min of meer in een dwangpositie te zitten.

64

Onze fabriek heeft meer verwerkingscapaciteit dan voor eigen melk. Nadat verschillende pogingen om met de DOMO tot een belangengemeenschap te komen niet zijn gelukt en ineens van die zijde het lidmaatschap van de DOMO als vereiste wordt gesteld, heeft het bestuur toch gemeend - hoewel zij de houding van de DOMO niet kan appreciëren - om het lidmaatschap aan te vragen.”

„Roden” zou aansprakelijk zijn voor hoogstens fl. 1.500,- per 1 miljoen liter melk. Het bestuursvoorstel werd aangenomen met 172 tegen 4 stemmen.

TELEURSTELLING

Het lidmaatschap gaf geen voordeel. Op 2 september 1950 lezen we: „Met ingang van volgende week wordt geen ondermelk meer van de DOMO betrokken wegens een te hoge prijs.”

Op 6 december 1950 vond een bespreking plaats met bestuur van de Drentse Zuivelbond. De heren stelden voor dat het beter was dat de fabrieken te Roden en Hoogeveen door de DOMO werden overgenomen. Wilde men dat niet, dan zou de fabriek te Roden meer moeten worden ingericht op de verwerking van eigen melk, b.v. op meer kaas.

Op 3 februari 1951 staat in de notulen dat, gezien een bespreking met de DOMO, de aangekochte Evap-installatie beter niet kan worden geplaatst. Op 3 maart leverde de DOMO 10 ton melk en had men de Evap toch nodig.

ZEVENHUIZEN

Op 9 maart 1901 is voor notaris Ebbinghe Wubben te Roden in de herberg van Harke Kuipers te Nietap de akte gepasseerd, waarin de oprichting van de „Coöperatieve Zuivelfabriek Zevenhuizen" werd vastgelegd.

De oprichters waren: Jan Roelfs Aukema, Hendrik Jans Braker, Klaas Huizinga en Geert Berghuis, landbouwers te Zevenhuizen en Willem Tuintjer, landbouwer te Diepswal, bezitters van resp. 3, 8, 5, 3 en 4 koeien.

In deze akte is tevens vermeld hoeveel stuks vee de 88 leden hadden, n.l. 237; dit was nog geen 2,7 koe per lid! Behalve landbouwers staan op de ledenlijst ook arbeiders en smeden. Eén lid, Gerard Tabak, was „schipper aan boord van zijn schip, *gedomicileerd* te Leek". Toch was hij een flinke boer, met 5 koeien! Schoolmeester Cornelis Reijntjes hield er twee koeien op na en werd ook lid.

[65] De melk van zaterdagavond en zondagmorgen mocht door de leden zelf worden gekarnd. In de statuten valt verder te lezen:

„De vereniging verkoopt de verkregen boter en verdeelt de zuivere opbrengst onder de leden naar verhouding van de hoeveelheid en het zuivere vetgehalte der door ieder geleverde melk, doch verminderd met twaalf centen voor iedere honderd liter geleverde melk of zoveel meerder of minder als zal blijken nodig te zijn."

De vereniging werd aangegaan voor de tijd van 12 jaren. Voor het dagelijkse beheer werd een directeur benoemd. De te stichten fabriek zou op handkracht gaan werken.

Omtrent de eerste periode van de fabriek is niet veel meer bekend, daar er geen notulen bewaard zijn. Aangenomen moet worden dat de oprichters ook de eerste bestuursleden waren. Spoedig daarna moet dit bestuur een wijziging hebben ondergaan. Althans kwam de heer H. Holman in het bestuur (1902).

[66] In 1908 was alleen de voorzitter, Hendrik Braker, als één van de oprichters nog in functie. H. Holman was toen secretaris en Jenne Bron penningmeester. Hendrik Pool en Gerrit Appelhof waren leden.

In dat jaar kwam er een statutenwijziging. De naam veranderde in „Coöperatieve Stoom Zuivelfabriek „Zevenhuizen". Directeur was de heer J. Boer.

Het was niet eenvoudig de fabriek draaiende te houden. De oorlogsjaren maakten de positie nog moeilijker. In 1917 moest met de productie worden gestopt. De melk van de Zevenhuizer leden ging toen voor een groot deel naar „Tolbert".

In maart 1918 kwamen „Roden" en „Zevenhuizen" tot een overeenkomst. De fabriek zou, nadat reparaties waren uitgevoerd, voor „Roden" gaan werken. Geert Roede te Zevenhuizen was genegen om voor fl. 2,-- per dag als botermaker dienst te doen en Otto Roede zou voor fl. 10,-- à fl. 15,-- per week als machinist in dienst treden. Ook moesten er nog een assistent-botermaker en een ondermelktapper worden aangesteld. De afgeroomde melk zou naar de fabriek in Roden gaan.

Over het directeurschap van de heer Boer te Zevenhuizen werd in de bestuursvergaderingen niet gesproken. Wel lezen we in de notulen van 15 februari 1919 dat de huurder van de directeurswoning te Zevenhuizen de huur werd opgezegd, opdat deze ter be-

schikking zou komen van de „assistent". Met de „assistent" werd blijkbaar bedrijfsleider Hommes bedoeld.

Diverse vergaderingen van de beide besturen leidden er toe dat op 17 januari 1919 werd besloten tot een fusie, ingaande op 1 februari 1919. Met deze fusie gingen de 221 leden van Zevenhuizen akkoord. Nergens is echter iets te vinden betreffende de voorwaarden van overname. Alleen lezen we in de notulen iets over de waarde van de gebouwen.

De heren H. Meinesz en H. Holman kwamen toen in het bestuur van „Roden-Zevenhuizen", terwijl de heren A. Appelhof en H. Bandringa lid van de Raad van Toezicht werden. Hiermede eindigde de geschiedenis van „Zevenhuizen" als zelfstandige Coöperatie.

DE MAALDERIJ

Over de eerste jaren van de maalderij is weinig bekend. We weten dat Willem Poede 's morgens in de zuivel werkzaam was en 's middags het beroep van „mulder" uitoefende. In het jaarverslag 1913-1914 wordt voor het eerst „maalloon" genoemd, n.l. fl. 1.524,33. Een jaar later (1914-1915) lezen we, dat aan maalloon was ontvangen fl. 1.076,04. „Bij dit maalloon was inbegrepen het bedrag verkregen door het laten malen en breken van *Amerikaansche lijnkoeken*.

[67] Ruim 80.000 kg koeken werden aan de fabriek gebroken of gemalen. Aan graan werd gemalen 4250 hl", staat in de notulen van de algemene ledenvergadering te lezen. Op 24 mei 1916 kwam het voorstel een nieuwe korenmaalderij bij de fabriek te stichten. Dit werd met grote meerderheid van stemmen aangenomen. Op 29 juni 1917 lezen we dat de nieuwbouw bijna was voltooid. Het was een tegenslag dat de nieuwe maalderij niet productief gemaakt kon worden door de distributiemaatregelen. In het verenigingsjaar 1917-1918 werd slechts fl. 856,74 aan maalloon ontvangen! Aan de leden werden verkocht 1000 kg palmpitmeel, 2000 kg lijnzaadkoek, 3220 kg karwijzaad en 1800 kg *meldezaad*.

Daarna ging het goed met de maalderij. Op 6 februari 1925 kwam op de ledenvergadering aan de orde: „de grote uitbreiding van de maalderijzaken vooral maken het noodzakelijk dat in meer pakhuisruimte wordt voorzien."

Aan maalloon werd in het jaar 1924-1925 fl. 2.568,62 ontvangen en we lezen dan: „De omzet in de Malerijen is weer toegenomen met 248.986 kg." De totale omzet bedroeg 2.102.601 kg. Sinds 1919 was de maalderij te Zevenhuizen ook onder deze cijfers begrepen. Gedurende de twintiger en dertiger jaren wordt weinig over de afd. maalderij vermeld. Wel komen cijfers betreffende de omzet etc. in de jaarverslagen voor. Ook gedurende de bezettingstijd mocht de maalderij zich niet in een bijzondere belangstelling van bestuur en leden verheugen. De verslagen zijn in de regel maar kort. Enige cijfers kunnen een indruk geven:

1929-1930 Verkocht aan voederartikelen 2.873.844 kg. Totale omzet in geld fl. 582.849,62. Ontvangen maalloon fl. 5.992,31.

1934-1935 Verkocht aan veevoederartikelen 2.583.861 kg. Ontvangen maalloon fl. 3.953,36. Gekleurd aan rogge 1.072.989 kg.

1939-1940 Totale omzet 2.329.510 kg. Ontvangen maalloon fl. 993,96.

1944-1945 „De oorlogstoestand was oorzaak dat er weinig in de malerijen is omgegaan. Totaal omzet bedroeg 340.995 kg, terwijl de totale hoeveelheid ingenomen granen bedroeg 991.802 kg, welke hoeveelheid is ingeleverd."

Op 16 juli 1946 onderging de afdeling maalderij een uitbreiding door aankoop van - *windmolen* - „Woldzigt" te Roderwolde.

Terwijl in 1946 nog geen kunstmestafdeling werd genoemd, is er in 1947 sprake van „malerij en kunstmesthandel”.

[68] Op 10 april 1948 wees de directeur T. Annema (in de laatste bestuursvergadering die hij bijwoonde) nog op de noodzaak van scheiding tussen de coöperatie van melkproducten en de veevoeder- en kunstmesthandel. Dit advies is niet opgevolgd.

In 1949 werd overgegaan tot het aardappel-stomen voor fl. 0,60 per 100 kg. Op 17 oktober 1949 waren er nog drie aardappelstomers in aanbouw. Van 1 mei 1949 tot 1 mei 1950 werden 997 karren aardappelen gestoomd, gelijk aan ongeveer 60 ha. In het jaarverslag valt dan slechts te lezen: „De omzetten van malerij en kunstmestafdeling waren stijgende. De omzetten van voederartikelen bedroeg 1.567.509 kg; aan meststoffen 1.323.653 kg.”

In het verenigingsjaar 1959-1960 steeg de omzet van voederartikelen tot 3.8 miljoen kg. Gemalen werd 758.000 kg graan. Van leden en leveranciers konden 322.000 kg granen worden aangekocht. De kunstmestomzet bedroeg 3.450.000 kg.

Op 7 februari 1964 besloot het bestuur de afdeling maalderij op zaterdag te sluiten.

[69] Per 1 juni 1965 ging de kunstmestafdeling over naar de Landbouwvereniging „Roden”, waardoor de coöperatieve concurrentie verdween. Terzelfder tijd werd de afdeling maalderij een filiaal van de C.L.M. te Meppel. De omzet steeg met 26 %. In het verenigingsjaar 1966-1967 was er een omzetstijging van 17.5%. De heer M. van Zonneveld werd als hoofd van de afdeling opgevolgd door de heer K. Nieboer.

[70] „WOLDZIGT”

Molen Woldzicht Roderwolde - 1923

HET VERHAAL

Oude inwoners van Roderwolde weten precies te vertellen hoe de molen er in 1852 gekomen is. Bij Egbert Floris Aukema was een rijke Harlinger in de kost, wiens familie

daar oliemolens exploiteerde. Deze heer IJzenbeek, niet helemaal normaal van verstand, stelde het geld beschikbaar om de „Woldzigt" te bouwen. Het verhaal is heel hardnekkig, maar in de familie Aukema en Datema weet men wel beter: De rijke kostganger bracht Egbert Aukema en Sikke Datema (zwagers) op het idee om de „Woldzigt" te bouwen, maar hij financierde deze niet. Het laatste geloven we graag, want gezien de gewoonte in die jaren, zou, indien de molen van de kostganger zijn geld was gebouwd, dit zeker op de ingemetselde gevelsteen zijn vermeld geworden. Niemand had het aangedurfd dit na te laten! De families Aukema en Datema waren bovendien dusdanig gesitueerd, dat zij wel in staat waren de molen voor fl. 16.000,-- te bouwen en het was bovendien een goede geldbelegging.

DE MOLENBOUW

Jan van der Heide, molenmaker te Leek, kreeg van de 31- en 30-jarige zwagers opdracht de molen te bouwen. Als plaats werd uitgekozen het einde van de Schipsloot, zodat voor de aanvoer van materialen en producten de losplaats vlakbij was. Per sjees reisden de heren naar Arnhem om daar de as, blokken en wandelaar te kopen. Deze werden per schip naar Roderwolde gebracht.

Aanvankelijk hebben beide zwagers de molen met elkaar geëxploiteerd, later deed Sikke Datema dit alleen.

RIETEMA

Op 10 januari 1903 verkochten de erven Datema „Woldzigt". Bij deze publieke verkoop kwam eerst het hoogste bod van Floris Deodatus te De Zulthe: fl. 3.725,--. Uiteindelijk bood Jan Rietema, olieslager te Leens fl. 4.025,--. Rietema kwam uit een olieslagersfamilie en ging in Roderwolde wonen. Daartoe bouwde hij een „herenhuis" naast de molen, waarin nu nog de heer F. v.d. Velde woont.

In 1918 zag Rietema betere mogelijkheden in Tjamsweer. Hij wilde de molen, die toen ook aan restauratie toe was, op afbraak verkopen. Daarvoor had hij al 250.000 stenen geteld, het aantal m³ hout gemeten en het ijzer gewogen. De prijs werd fl. 10.000,--. Voor dat geld kon „Roden" eigenaar worden. De heer R. Aukema was een vurig pleitbezorger voor het overnemen van de molen op de buitengewone ledenvergadering van 21 november 1918. Het voorstel Aukema werd verworpen met 141 voor en 162 tegen.

[71] COÖPERATIEVE OLIESLAGERIJ EN KORENMOLEN WOLDZIGT G.A.

In Roderwolde wilde men de molen en olieslagerij behouden. Dit had tot gevolg dat op 22 februari 1919 werd opgericht de bovengenoemde vereniging. De werkkring van de vereniging bestond uit:

1. De exploitatie voor gemeenschappelijke rekening van een olieslagerij en korenmaalterij;
2. De handel voor gemeenschappelijke rekening in voederartikelen en meststoffen. Leden konden alleen veehouders en landbouwers zijn. Ieder lid was verplicht het koren te laten malen op de molen der vereniging en alle voederartikelen en meststoffen daar te betrekken.

Op 9 mei 1919 verkocht Jan Rietema „Woldzigt" aan de vereniging voor fl. 14.000,--. Daarvan werden betaald fl. 6.500,--. Rietema hield fl. 7.500,-- hypotheek tegen 4% rente.

De grote man werd in 1919 de vroegere bedrijfsleider-molenaar, de heer Jan Faber, die op 1 september 1887 als 11-jarige jongen op de zeskante oliemolen te Zandeweer in dienst kwam. Deze molen verhuisde in 1889 naar Niebert en staat daar nu nog als een

mooi pronkstuk van het dorp. In 1895 ging Faber in dienst bij J. Medendorp Pzn. te Zuidlaren. In 1912 werd hij knecht bij Rietema. Tot zijn overlijden in 1946 heeft de heer Faber het bedrijf in Roderwolde geleid. Hij verzorgde de in- en verkoop, leidde de zaak en voerde de administratie en verzorgde tevens het onderhoud van de molen.

Molen Woldzicht jaren 60

Tot de winter 1939-1940 was de molen in vol bedrijf. 's Winters werd er vaak 's nachts doorgewerkt. Toen kwamen de oorlogsjaren en de molen moest stilgelegd worden.

AAN „RODEN”

Op 16 juli 1946 werd de molen verkocht aan „Roden-Zevenhuizen” voor een bedrag van fl. 20.000,-- , waarvan fl. 12.500,-- betaald moest worden aan „Woldzicht” en fl. 7.500,-- aan Jan Rietema, olieslager te Tjamsweer.

Voorzitter van „Woldzicht” was toen Albert Braams, bestuursleden waren Willem Jans Boer, Jan Vogelzang, Egbert Willems Tzn. en Hendrik Venema.

In 1948 voorzag de rietdekker Plas uit Tolbert de molen van een nieuw rietdek.

[72] Lange jaren stond er een locomobiel naast de molen, om bij windstilte het bedrijf gaande te houden. Sedert 1946 was de heer Frederik van der Velde molenaar-zaakvoerder. In 1959 werd de molen geheel gerestaureerd door molenmaker Dijk te Leek. Maar kort daarna draaide de „Woldzicht” voor het laatst. Al spoedig bleek n.l. dat er nog gebreken waren. De molen is in de afgelopen jaren snel achteruit gegaan en hoog nodig

weer aan restauratie toe. Er zijn thans onderhandelingen gaande om de molen over te dragen aan de gemeente Roden.

Des te meer verbaasde het de Roderwoldenaren en ook de gemeentesecretaris van Roden dat in maart 1966 in de schoolkrant van Roderwolde bericht werd dat de zaak in kannen en kruiken was en molenmaker Dijk direct met de restauratie zou beginnen. Om het werk goedkoop te houden had hij even hulp nodig van 30 sterke kerels die vrijdags een zwaar karwei moesten opknappen.

Er kwamen sterke mannen! Iedereen in Roderwolde wil graag aan het werk als het om de molen gaat! Helaas kwamen zij tot de ontdekking dat het die vrijdag juist 1 april was

[73] VOORZITTERS

HARM DE VRIES MZN. 1893 - 1895

Het is niet precies bekend hoe lang de heer H. de Vries Mzn. voorzitter van de Coöperatie is geweest. Hij was dit bij de oprichting en is dit vermoedelijk gebleven tot augustus 1895.

Jarenlang bleef hij deel uitmaken van het bestuur. Op 26 juli 1927 trad hij af om gezondheidsredenen, na vier en dertig jaar lang het wel en wee van de vereniging van nabij te hebben meegemaakt. De heer De Vries werd op 9 juni 1861 te Roden geboren als zoon van Marten Harms de Vries en Harmtien Brink. Hij was timmerman en landbouwer van beroep en overleed te Roden op 3 maart 1936. Hij was de grootvader van Hendricus de Vries, kastelein in „Het Wapen van Drenthe" te Roden.

FLORYS DEODATUS RZN. 1895 - 1908 ?

De heer F. Deodatus volgde in 1895 zijn broer Pieter Deodatus op als bestuurslid. Vermoedelijk is hij voorzitter geworden na de ramp op 8 augustus van dat jaar. De Coöperatie werd toen door de familie Deodatus uit de financiële moeilijkheden geholpen. Florys Deodatus was 14 december 1851 geboren te De Zulthe, als zoon van Roelof Roelofs Deodatus en Eeffien Aukema. Hij was boer op de boerderij bij de tegenwoordige sporthal, waar nu J. Dijk woont. Op 31 maart 1911 overleed hij op 59-jarige leeftijd. Behalve voor de Coöperatie maakte de heer Deodatus zich op velerlei terrein in de agrarische sector verdienstelijk.

EGBERT DATEMA 1908?- 1933

De heer Datema volgde de heer F. Deodatus op als bestuurslid en voorzitter omstreeks 1908. Het bestuur bestond toen nog maar uit drie leden. Tijdens het voorzitterschap van Datema kwam in 1913 de reorganisatie tot stand en in 1919 de fusie met „Zevenhuizen". Op 31 juli 1933 stelde hij zich om gezondheidsredenen niet herkiesbaar. Datema was landbouwer te Roden. Hij werd geboren te Roderwolde op 5 maart 1861, als zoon van Sikke Datema en Annechien Floris Aukema. Hij trouwde met Geertien Holthuis. Hij overleed op 21 februari 1938 op de leeftijd van bijna 77 jaar.

[74] ROELOF DEODATUS PZN. 1933-1949

Op 14 juni 1913 werd de heer Deodatus gekozen als bestuurslid van de Coöperatie. In 1917 begon hij op eigen initiatief notulen van de bestuursvergaderingen te maken, hoewel de heer J. Aukema Jr. nog secretaris was. Op 29 juni 1922 volgde hij Aukema op als secretaris. In augustus 1933 werd de heer Deodatus voorzitter. Gedurende de moeilijke crisisjaren, oorlogstijd en de eerste jaren daarna, vormde hij met directeur T. Anne-ma een hechte twee-eenheid.

De heer Deodatus, die landbouwer te De Zulthe was en daar tevens een Kinderherstellingsoord hield, heeft talloze functies in het openbare leven bekleed. Hij was 50 jaar raadslid van de gemeente Roden (1912-1962), waarvan 26 jaar wethouder.

Ook was Deodatus voorzitter van de Drentse Zuivelbond, voorzitter van het Varkensstamboek Drenthe, voorzitter O.V.V. Roden, voorzitter Plaatselijke Nut, bestuurslid van de Koninklijke Nederlandse Zuivelbond en van vele andere verenigingen.

De heer Deodatus werd op 3 april 1884 geboren te De Zulthe, als zoon van Pieter Deodatus en Geesien Aukema. Hij huwde met Ikelina Doornbos. Zijn vader had een groot aandeel in de oprichting van de Coöperatie, doch overleed op 23 maart 1895.

Roelof Deodatus Pzn. is ere-lid van de Coöperatie, ere-burger van de gemeente Roden en Ridder in de Orde van Oranje Nassau.

JANNES WILLEMS HZN. 1949 - 1966

De heer Willems werd op 26 oktober 1889 geboren te Foxwolde, waar zijn vader, Hendrik Willems, boer was. Tegenover deze boerderij zou „Leek" een filiaal bouwen en later bij de oprichting van „Roden" waren er plannen de fabriek daar ter plaatse te stichten. De jonge Jannes was toen nog niet in staat zich met zuivelproblemen bezig te houden. Op 24 juli 1931 werd Willems tot bestuurslid gekozen. Hij volgde toen zijn vader op.

Begin augustus 1949 werd, na het aftreden van Deodatus, de heer Willems voorzitter van de vereniging en bleef dit tot 20 juli 1966. De heer Willems was eerst gehuwd met Jantina Thie en later met Margaretha Ottens. Hij overleed 16 juni 1968 te Foxwolde waar hij werd geboren.

Jannes Willems Hzn. heeft zich bijzonder verdienstelijk gemaakt voor het agrarische deel van de bevolking. Naast voorzitter van de Coöperatie was hij vele jaren voorzitter van de K.I.-vereniging Noord-Drenthe, de Landbouwvereniging, de grasdrogerij en andere organisaties.

[75] Hij was ere-lid van de Coöperatie, ere-burger van de gemeente Roden en drager van de eremedaille in goud verbonden aan de Orde van Oranje Nassau.

JAN GERARD AUKEMA 1966 TOT HEDEN

De heer Aukema, geboren 22 februari 1906 te Roden, kwam in 1938 in het bestuur toen R. T. Deodatus Fzn. vertrok. Van 1946-1966 was hij secretaris van de vereniging. Na de ledenvergadering van 20 juli 1966 werd hij gekozen tot voorzitter.

Naast het voorzitterschap van de fabriek bekleedt de heer Aukema vele bestuursfuncties zowel plaatselijk, als regionaal.

Zo is hij voorzitter van de plaatselijke Boerenleenbank, voorzitter van de melkcontrôlevereniging te Roden, bestuurslid van Domo-Bedum, het N.R.S., Gezondheidsdienst v. Dieren, het Waterschap en andere organisaties.

[76] BESTUURSLEDEN

- J. AUKEMA Jr., Roden, 1893-1922. Was vanaf de oprichting tot 29 juni 1922 29 jaar secretaris van de vereniging.
- P. DEODATUS Rzn., De Zulthe, 1893-1895. Was vanaf de oprichting tot zijn overlijden op 23 maart 1895 penningmeester van de Coöperatie.
- J. ASSIES Jzn., Roden, 1913-1914. Werd gekozen op 14 juni 1913 als bestuurslid en overleed begin februari 1914.
- H. KEMKERS, Roden, 1914-1929. Werd gekozen op 16 februari 1914 en overleed in juli 1929.
- H. MEINESZ, Zevenhuizen, 1919-1928. Was reeds enige jaren bestuurslid van „Zevenhuizen" en bedankte op 31 juli 1928 wegens hoge ouderdom.
- H. HOLMAN, Zevenhuizen, 1919-1952. Was vanaf 1902 bestuurslid van „Zevenhuizen" en bedankte op 16 juli 1952 (78 jaar oud), na 50 jaren deel te hebben uitgemaakt van het bestuur. Hij was tientallen jaren vice-voorzitter. Een halve eeuw besteedde Hendrik Holman, geboren op 2 maart 1874, zijn vrije tijd aan de Coöperaties.
Hij overleed op 14 februari 1958 te Tolbert op 84-jarige leeftijd.
- R. AUKEMA Jzn., Roden, 1922-1930. Werd gekozen op 29 juni 1922 en bedankte 15 juli 1930.
- H. WILLEMS, Foxwolde, 1927-1931. Hij was de vader van de latere voorzitter/erelid en maakte van 26 juli 1927 tot 24 juli 1931 deel uit van het bestuur.
- A. APPELHOF, Zevenhuizen, 1928-1955. Werd gekozen op 31 juli 1928 en nam afscheid op 23 augustus 1955, na meer dan 27 jaar de Coöperatie gediend te hebben.
- J. WILLEMS Wzn., Roden, 1929-1946. Werd gekozen op 30 juli 1929 en volgde in augustus 1933 Deodatus op als secretaris. Hij trad af op 17 januari 1946.
- R. F. DEODATUS Fzn., De Zulthe, 1930-1938. Was een zoon van voorzitter F. Deodatus Rzn. en werd gekozen op 15 juli 1930. Hij vertrok in de zomer van 1938 naar Den Haag.
- R. AUKEMA Fzn., Roderwolde, 1933-1946. Kwam in het bestuur op 31 juli 1933 en trad af op 17 januari 1946.
- J. BASTIAANS, Roden, 1946-1965. Werd gekozen op 17 januari 1946 en bedankte wegens opheffing van bedrijf op 30 juli 1965, na 21 jaren bestuurslid te zijn geweest.

[77]

- F. AUKEMA, Roderwolde, 1946-1968. Kwam in het bestuur 17 januari 1946 en bedankte op 30 juli 1968 wegens het bereiken van de 65-jarige leeftijd.
- P. IPEMA, Lieveren, 1949-1968. Werd gekozen op 26 juli 1949 en is nog lid van het bestuur.
- L. P. KOK, Zevenhuizen, 1952-1966. Kwam in het bestuur op 16 juli 1952 en bedankte wegens opheffing van het bedrijf op 30 juli 1966.
- J. ROETERS, Zevenhuizen, 1955-1968. Werd gekozen op 23 augustus 1955 en is vice-voorzitter van de Coöperatie.
- W. R. BRINK, De Zulthe, 1965-1968. Werd gekozen op 30 juli 1965 en volgde in augustus 1966 J. G. Aukema op als secretaris.
- T. E. WILLEMS, Roden, 1966-1968. Kwam op 20 juli 1966 in het bestuur.
- A. PIJPKER, Zevenhuizen, 1966-1968. Werd eveneens gekozen op 20 juli 1966.
- JAC. AUKEMA Fzn., Roderwolde, 1968. Kwam dit jaar op 30 juli in het bestuur.

Het bestuur bestaat thans uit:

J. G. AUKEMA, voorzitter.
W. R. BRINK, secretaris.
J. ROETERS, vice-voorzitter.
JAC. AUKEMA Fzn., lid.
P. IPEMA, lid.
A. PIJPKER, lid.
T. E. WILLEMS, lid.

[78] is een foto

[79]

LEDEN RAAD VAN TOEZICHT

Het is niet na te gaan wie vóór 1913 lid van de Raad van Toezicht waren. Er waren vijf leden, die „commissarissen" werden genoemd.

In 1913 treffen we aan:

A. BARELS, Steenbergen,	?-1914
E. BRINK, De Zulthe,	?-1948
H. DEODATUS Fzn., De Zulthe,	?-1930
J. RIEMERS, Sandebuurt,	?-1930
T. ZONDAG, Roden,	1893-1913

In de periode 1913-1968 werden lid:

H. KEMKERS, Roden,	1913-1914
J. ASSIES, Roden,	1913- ?
H. WILLEMS, Foxwolde,	1913-1927
H. POLLING, Steenbergen,	1913-1937
J. POLLING, Lieveren,	1914-1936
A. APPELHOF, Zevenhuizen,	1919-1928
H. BANDRINGA, Zevenhuizen,	1919-1947
R. AUKEMA Fzn., Roderwolde,	1927-1933
A. VOGELZANG, Zevenhuizen,	1928-1932
P. KRIJTJE, Roden,	1930-1945
H. CASEMIER, Zevenhuizen,	1932-1946
A. BRAAMS, Roderwolde,	1933-1952
W. E. WILLEMS, Steenbergen,	1936-1946
H. POLLING Jzn., Lieveren,	1937-1946
J. BASTIAANS, Roden,	1945-1946
K. BRON, Zevenhuizen,	1946-1951
H. WILLEMS Tzn., Steenbergen,	1946-1968
S. LUNGE, Peizerwold,	1946-1967
Ti. VAN ZONNEVELD, Nieuw-Roden,	1946-1968
M. DE HOOP, Zevenhuizen,	1947-1963
R. BRINK Ezn., Terheijl,	1948-1968
B. L. P. KOK, Zevenhuizen,	1950-1952
G. HAGENOUW, Roden,	1952-1958

P. HOLMAN, Zevenhuizen,	1952-1964
W. R. BRINK, De Zulthe,	1958-1965
A. PIJPKER, Zevenhuizen,	1963-1966
[80]	
L. BANDRINGA, Zevenhuizen,	1964-1968
A. K. BEZU, Een,	1965-1968
A. OLDENBURGER, Zevenhuizen,	1966-1968
J. W. HARTLIEF, Lieveren,	1967-1968
D. HOLMAN, Steenbergem,	1968
G. M. BEZU, Een,	1968

De Raad van Toezicht bestaat thans uit:

- Ti. VAN ZONNEVELD, voorzitter.
- L. BANDRINGA, vice-voorzitter.
- R. BRINK Ezn., secretaris.
- B. M. BEZU, lid.
- C. J. W. HARTLIEF, lid.
- D. D. HOLMAN, lid.
- E. A. OLDENBURGER, lid.

[81] DIRECTEUREN

Over de directeuren Crol, Van der Sluis, Oosterbaan, Osinga en Reitsma, die korte tijd aan de Coöperatie waren verbonden, is reeds het een en ander geschreven, zodat wij ze hier niet opnieuw naar voren brengen.

TABE ANNEMA

Deze naam heeft voor „Roden" nu, 20 jaar na zijn overlijden, een bijna legendarische klank gekregen. Annema heeft 45 jaar de coöperatie op een zeer verdienstelijke wijze geleid. Hij was een man met een helder inzicht en een goede kijk op de toekomst. Zonder enige twijfel heeft hij in de eerste jaren van zijn directeurschap - na de debacle Reitsma - de fabriek weten te redden, hoewel de financiële basis slecht was.

De reorganisatie in 1913 was eveneens het werk van Annema. Steeds was het weer de directeur die het hele beleid uitstippelde en de naderende moeilijkheden tijdig voorzag. We zouden moeilijk een plan Annema kunnen noemen dat niet slaagde. In de crisis- en oorlogsjaren stond R. Deodatus Pzn. als voorzitter naast hem. Betere leiding had „Roden" in die moeilijke jaren niet kunnen wensen.

Ook buiten de fabriek, in de Drentse zuivelwereld, was de Roder directeur een hoofdfiguur. Opvallend is wat de heer Tj. Boijenga, secretaris van de Drentse Zuivelbond, in het DOMO-gedenkboek over hem schreef aangaande de ingestelde commissie die de ondermelkprijs moest vaststellen. Niet de commissie, maar Annema besliste!

Tabe Annema was ook een man van zijn tijd. Hij was een directeur van het oude stempel, groot gebracht in de conservatieve verhouding baas-arbeider. Zoals hij van geen pardon wist buiten de fabriek als het om de belangen van de coöperatie ging, zo kende hij ook voor de werknemers geen consideratie. Hard werken, als het moest dag en nacht, was de wens van de directeur die - en dat wordt allerwegen erkent - zich zelf ook niet spaarde, op geen uren keek en meewerkte in de fabriek. Dat deze man niet gauw een vriendelijk woord voor zijn personeel over had, is eveneens begrijpelijk. Hij ging voort-

durend gebukt onder de grote verantwoordelijkheid. Hij moest maar zien dat de fabriek bleef draaien en de leden tevreden waren.

De „grote" man van „Roden" werd op 3 maart 1881 geboren te Sybrandahus, als zoon van Jacob Annema en Saakje Botma, die uit de Dongeradelen afkomstig waren. Hij trouwde met Sijtske Humalda. Zijn vrouw heeft het zeker niet gemakkelijk gehad naast een man met zoveel verantwoordelijkheid.

82

Na de Franse school in Dokkum bezocht te hebben, was Annema eerst werkzaam te Reidswal bij Metslawier, later in Scharnegoutum.

Op 14 april 1903 kwam de directeur naar Roden. Vermoedelijk heeft hij op 1 mei 1903 Reitsma opgevolgd. Op 10 april 1948 werd in de bestuursvergadering afscheid van hem genomen, daar hij zijn taak op 14 april, na een 45-jarige dienstperiode, wenste te beëindigen.

Wij willen hier weergeven op welke wijze het bestuur, bij monde van voorzitter Deodatus, toen afscheid van hem nam:

83

„U hebt gedurende 45 jaren onafgebroken uw beste krachten gegeven tot bloei van onze organisatie en met groot resultaat. Toen u hier kwam bestond de personeelssterkte aan de fabriek uit 4 à 5 man. U als directeur moest dagelijks in de fabriek meewerken. Een zeer klein en bescheiden begin. Als we zien wat onder uw leiding gedurende uw 45-jarige directeurschap tot stand is gebracht, dan kan niet anders geconstateerd worden dan dat hier iets groots is tot stand gekomen. Thans twee fabrieken met grote capaciteit en mogelijkheden, een filiaal te Groningen en te Roderwolde, waarin tot ongeveer 200 personen werkgelegenheid wordt geboden. Een fabriek die in binnen- en buitenland bekendheid heeft gekregen. Wij als bestuur en de boeren van onze Coöperatie zijn u dankbaar voor hetgeen u hier tot stand hebt gebracht. Als bestuur hebben wij steeds op de meest prettige wijze met u vergaderd. Het moge u voldoening geven dat u straks uw taak aan uw zoon kunt overdragen. Moge de band hier tussen u en bestuur en leden van onze fabriek bestendig blijven, ook als u van een welverdiende rust geniet. Wij wensen u toe een prettige levensavond en benoemen u hierbij tot lid van verdienste van onze vereniging!"

De welverdiende rust was van heel korte duur. Hoewel de gezondheidstoestand van de heer Annema sinds 1943 te wensen overliet, bleef het bedrijf alles voor hem betekenen en kon hij niet tot rust komen. Wellicht heeft hij teveel van zichzelf geëist.

Spoedig na zijn afscheid en het 55-jarig bestaan van de vereniging, ging zijn gezondheidstoestand achteruit. Op 1 mei 1948 kwam in Roden het ontstellende bericht dat „de directeur" in het ziekenhuis te Groningen was overleden.

Op 5 mei werd, onder een enorme belangstelling, zijn stoffelijk overschot aan de Roder aarde toevertrouwd.

Een gedenkteken siert zijn graf. Een plaquette in de gang van het kantoor, in de woning waar hij jaren woonde, zal zolang de fabriek bestaat de herinnering aan Tabe Annema bewaren. Hier in het centrum van de fabriek, temidden van zijn levenswerk, kan hij nimmer vergeten worden!

Bron: Officieel Orgaan FNZ april 1928

ANNE ANNEMA

Geen moeilijker taak is denkbaar voor een zoon dan in de beroemde voetsporen van zijn vader te treden.

[84] Voor deze ondankbare taak stond de op 21 dec. 1906 te Roden geboren Anne, die na in Bolsward de zuivelschool te hebben bezocht en als assistent in Oudwoude werkzaam te zijn geweest, op 11 februari 1933 benoemd werd tot assistent-directeur van „Roden-Zevenhuizen“.

Op 14 april 1948 volgde hij zijn energieke vader op als directeur. De heer Annema Jr. heeft het niet gemakkelijk gehad. De positie van „Roden“ werd een geheel andere, tengevolge van het in werking treden van de DOMO.

Juist toen de Coöperatie voor een nieuwe periode stond (de nieuwe melkontvangst was in aanbouw) werd de heer Annema ziek (3 april 1964). Op 21 mei 1965 werd zeker wat reeds was verwacht: de directeur kon de leiding niet weer op zich nemen.

Op 28 mei 1966 nam oud-directeur Annema afscheid in hotel Weites en vertrok toen naar het „heitelán“, de streek waar zijn vader en moeder waren geboren en ook zijn vrouw vandaan kwam. De heer Annema heeft 32 jaar zijn beste krachten aan de fabriek kunnen geven. Momenteel woont hij in Kollum.

JACOB NICOLAAS VAN STIPRIAAN

Nadat de directie anderhalf jaar werd waargenomen door de assistent-directeur Leeuwen en hoofdboekhouder Mol, trad per 1 november 1965 de heer van Stipriaan in functie. Geboren te Heerhugowaard op 28 mei 1928, bezocht hij als boerenzoon, na de H.B.S. te Alkmaar, de Zuivelschool te Bolsward.

Na werkzaam te zijn geweest als assistent-directeur te Achlum en Almelo kwam hij in 1961 naar Drenthe als directeur te Wapserveen. Vier jaar later volgde de benoeming bij „Roden-Zevenhuizen“.

[85] PERSONEEL

Tal van werknemers zijn meer dan 25 jaar aan de Coöperatie verbonden geweest. In verhouding met andere industrieën zelfs een zeer groot aantal. Naast hen waren er tientallen anderen die ook al vele jaren voor „Roden“ werkten of nog werken.

Zij allen hebben en geven hun beste krachten aan de groei en bloei van de Coöperatie. Hun werk wordt door bestuur, directeur en leden zeer op prijs gesteld.

Ter gelegenheid van dit 75-jarig bestaan is er nu de gelegenheid deze werkers eens op de voorgrond te plaatsen. Het is jammer genoeg niet mogelijk om allen met name in het gedenkboek te vermelden. Er is een keuze gedaan.

Tien van de personeelsleden, die het langst in dienst waren of zijn, worden hier vermeld, met een korte levensbeschrijving. Daarna volgen de werknemers die meer dan 25 jaar aan de fabriek werkzaam zijn of zijn geweest.

We beginnen met de persoon die het langst „Roden-Zevenhuizen“ gediend heeft: de heer Eltjo Roede.

ELTJO ROEDE

De heer Roede werd geboren op 14 juni 1902 te Roden en diende van 26 april 1915 tot 14 juni 1967 de coöperatie en is daarmee de persoon met de meeste dienstjaren, n.l. 52! Meer dan een halve eeuw heeft deze vrolijke en leergierige Eltjo deel uitgemaakt van het personeel.

Toen hij op de fabriek kwam waren er 10 man personeel, inclusief de directeur, in dienst en verdiende hij als nog geen 13-jarige jongen fl. 1,-, per week. Daarvoor moest hij 's morgens om 6 uur beginnen en helpen in de botermakerij en bij het schoonmaken

van de fabriek. 's Middags was er een uur schaft en dan moest gewerkt worden tot het werk klaar was.

In 1917 mocht Eltjo monsters gaan nemen. Eerst in de fabriek van vier tot twaalf uur en dan om vier uur 's middags de boer op tot 's avonds. Dat was nog niet genoeg, want de directeur wilde, dat wanneer hij terug kwam in de fabriek, weer gewerkt werd tijdens de tweede melklevering, tot 's avonds negen uur!

Dit was te erg. Het liep in de gaten en de politie kwam informeren hoe lang de 15-jarige jongen werkte. Het werd 's middags of 's avonds, maar niet meer alle twee.

[86] Roede had veel plezier in zijn werk en ging graag de boer op, want de boeren hadden toen nog dienstbodes. 't Gebeurde wel dat hij in Roderwolde of Veenhuizen was en 's avonds niet terug kon. Dan werd er ter plaatse overnacht. In die dagen was het loon fl. 5,-- per week.

Later verdiende de monsternemer fl. 15,-- en wilde toen naar een grote demonstratie in Den Haag, de zgn. „Rooie Dinsdag“. Het mocht, maar de volgende zaterdag was zijn loon met fl. 2,-- verlaagd!

Merkwaardig en onopgehelderd is het feit dat directeur en bestuur vergaten dat Roede 25 jaar in dienst van de vereniging was. Hij vermoedt dat zijn werk voor de vakorganisaties daar debet aan is geweest. In de oorlog werd Roede gekozen tot sociale voorman, een functie waarvoor hij spoedig bedankte, al werd hem door de heren van het zgn. arbeidsfront fl. 100,-- per week geboden, indien hij geheel in dienst van de nieuwe orde trad . . .

Later had de heer Roede een onderduiker in huis, die in kringen van de Nederlandse taal en zgn. Nederlands-Vlaamse-beweging grote bekendheid genoot: mr. F. Domela Nieuwenhuis. Hij was een lange opvallende persoon, waardoor de situatie gevaarlijk werd. Na nog in Arnhem te zijn ondergedoken, is deze verdienstelijke Nederlander toch nog door de nazi's neergeschoten.

De heer Roede had graag gestudeerd, maar was daartoe niet in de gelegenheid. Wel behaalde hij op 17-jarige leeftijd het Mercurius-diploma boekhouden, leerde Engels, Duits en Russisch, volgde cursussen aan de Volksuniversiteit etc.

Hij heeft ook nog enige tijd op het kantoor van de fabriek gewerkt, maar vindt toch de mooiste tijd dat hij als een vrije vogel bij de weg was als nog ongehuwde jongeman.

Roede heeft de onderscheidingen, die hem waren toegedacht, op principiële gronden geweigerd.

Niettemin zal hij te boek staan als de persoon die van allen het langste de coöperatie heeft gediend; een record van 52 jaar, dat niet meer gebroken kan worden!

ROELOF TER VELD

De heer Ter Veld werd geboren 21 februari 1897 te Roden. Hij was van 1 juli 1912 tot 1 juli 1962 gedurende vijftig jaar als kantoorbediende in dienst van de Coöperatie. Hij werd bij zijn 40-jarig jubileum onderscheiden met de Orde van Oranje Nassau in brons. Bij zijn afscheid werd hem de medaille in zilver uitgereikt.

[87] Na de lagere school te hebben doorlopen, was de heer Ter Veld eerst een jaar thuis werkzaam. Toen hij op de fabriek kwam moesten er 's morgens allerlei karweitjes worden opgeknapt en kon 's middags op het kantoor worden gewerkt. In die dagen, 1912, werkten nog maar vijf man op de fabriek!

Later kwam Ter Veld de hele dag op kantoor, waar zijn werk bestond uit het controleren en opmaken van melklijsten en melkrekeningen.

In de dertiger jaren verhuisde de heer Ter Veld naar de afdeling maalderij en is daar steeds op kantoor gebleven. Hij werkte daar onder chef Barel.

De kantooruren liepen in het begin van 7 uur 's morgens tot 's middags 5 uur, met één uur rust. Het waren lange dagen, maar heel wat minder lang dan in de fabriek werden gemaakt.

De moeilijkste jaren zijn voor Ter Veld de crisis- en oorlogsjaren geweest. Het wemelde toen van de controleurs en het was altijd oppassen dat er niet het kleinste foutje werd gemaakt. De heer Ter Veld zijn gezondheidstoestand laat momenteel veel te wensen over, maar hij ziet nog met voldoening terug op de halve eeuw dat hij aan de coöperatie verbonden was!

HERMANUS VAN HEUKELEM

De heer Van Heukelem, geboren 28 maart 1894 te Wehe, was van 25 september 1916 tot 1 mei 1963 (bijna 47 jaar) in dienst van de vereniging. Hij is één van de twee werknemers die onderscheiden werden met de Orde van Oranje Nassau in brons en in zilver. Vader Van Heukelem had een zaak in de stad, maar wilde graag een boerderijtje hebben en kreeg dit te Hijken. Hierdoor kwam de jonge Hermanus in Hijken op de zuivelfabriek en werd daar controleur. Een maal in de week ging hij met monsters naar Assen, om zich in het onderzoek te bekwamen.

Toen in Roden een controleur werd gevraagd, solliciteerde Van Heukelem en werd aangenomen op een salaris van fl. 12,--.

Later verrichtte hij het onderzoek van de melkproducten en werd chef van het laboratorium. Het salaris was fl. 25,-- toen hij ging trouwen. Ook hij kreeg de befaamde fl. 2,-- loonsverhoging!

De heer Van Heukelem wilde graag scheikunde leren en werd daartoe door het bestuur in de gelegenheid gesteld. Hij kon „in de tijd van de fabriek" de Lagere landbouwschool in Roden bezoeken om de scheikundelessen bij te wonen.

Na zijn vertrek op 1 mei 1963 is de relatie Van Heukelem-Coöperatie blijven bestaan, want zijn dochter werkt nog op het kantoor, waar de hele „melkrekening" op haar drijft.

[88] Ook de heer Van Heukelem ziet met voldoening terug op de vele jaren dat hij voor „Roden-Zevenhuizen" werkzaam mocht zijn.

HENDRIK RAVEN

De heer Raven, geboren 10 januari 1898 te Roden, was van 1 oktober 1918 tot 19 september 1964 in dienst van de Coöperatie. Dit is bijna 46 jaren!

Raven was de vierde in de gemeente Roden die een rijbewijs kreeg (1920). Examen doen was er toen niet bij. Voor die tijd had hij al 1½ jaar de melk van Zevenhuizen gehaald met paard en wagen. 's Winters, wanneer er sneeuw lag, moest dat met de slee gebeuren. Het beginloon bedroeg fl. 12,-- per week.

Van 1920-1964 is Raven altijd chauffeur geweest. Op uren werd niet gekeken. De eerste jaren was het meest melk halen uit Zevenhuizen. Later ging het om de ondermelk van andere fabrieken.

De eerste auto van Raven - en tevens de eerste van de fabriek - was een Adler met aanhangwagen. Er gingen 100 bussen van 40 liter op en de aanhang bood plaats aan 45 bussen, met daarop nog de lading boter. De wegen waren in die tijd zeer slecht, maar het ging. Na de Adler heeft de eerste chauffeur van de Coöperatie met een Ford, Morris, Federal, Dodge en Daf gereden.

De grootste moeilijkheden kwamen tijdens de bezetting, toen op gas gereden moest worden. Eerst was norit de brandstof, later antraciet. De bezetters hadden ook wel be-

langstelling voor een auto met een chauffeur, maar Raven was ze altijd te vlug af. Eens moest een auto geleverd worden. Toen de heren kwamen zat er een oude motor in met de lagers er uit en de chauffeur was foetsie!

Ongelukken heeft Raven weinig gehad. Eens zakte hij door een brug. Een andere keer reed hij een vrouw aan en ook eens een paar kinderen. Het liep altijd goed af.

„Het was geen wonder in die tijd. Nu gaat alles veel beter en wordt er veiliger gereden, dank zij de verkeersregels", zegt de heer Raven, die heel wat avonturen heeft beleefd en bij nacht en dag op pad was. „Maar de vrouw en kinderen waren nooit ongerust, ze wisten immers niet wanneer je thuis kwam!" meent de heer Raven. Voor zijn trouw en verdiensten, kreeg de heer Raven de onderscheiding Oranje Nassau in brons.

[89] DUURT VAN DIJK

De heer Van Dijk is geboren op 19 januari 1901 te Zevenhuizen. Hij werkte eerst bij de boer en kreeg in 1917 werk in de zuivelfabriek te Zevenhuizen. Een jaar later, toen de fabriek stilstand, kwam hij in dienst van de fabriek te Tolbert.

In 1919 werd de heer Van Dijk melkrijder voor de coöperatie „RodenZevenhuizen". Zijn vader was dit ook al geweest.

In juli 1921 zette Duurt de melkwagen aan de kant en ging weer in de fabriek te Zevenhuizen werken; eerst bij de melkontvangst, later als centrifugist en daar tussen door 's middags wel op kantoor.

Het aanvangsalaris bedroeg toen fl. 6,-- per week, waarvoor tachtig uren werk moest worden verzet. Toen Van Dijk ging trouwen was het loon fl. 17,--. Zoals de gewoonte was kwam er toen f 2,- bij.

Na de sluiting van de Zevenhuizer fabriek kwam de heer Van Dijk in Roden werken. Daar was hij tot het bereiken van de 65-jarige leeftijd, op 19 januari 1966, in het pakhuis werkzaam. Voor de bewezen diensten aan de coöperatie ontving deze bijna 68-jarige de ere-medaille in brons verbonden aan de Orde van Oranje Nassau.

HENDRIK DIERTENS

De heer Diertens werd geboren te Peize op 12 juni 1905 en begon 15 mei 1922 op 14-jarige leeftijd zijn loopbaan in de fabriek als monsternemer en hulp bij de melkontvangst. Daartoe moest hij bussen van 40 liter laten leeglopen en schoonmaken. En dat alles met de hand! Soms moest er 80 à 90 uur per week worden gewerkt. Het was veel te zwaar werk voor een jongen!

Diertens was een gelukkig mens toen hij chauffeur kon worden. Hij is dit gebleven tot vijf jaar geleden. Eerst haalde hij de melk van Zevenhuizen. Later moest de ondermelk overal vandaan gehaald worden. Hij was de eerste chauffeur die melk naar het depôt te Groningen bracht toen dit nog in de Werfstraat gevestigd was.

Het rijden voor de Coöperatie was een levensgevaarlijk karwei. Soms moest om drie uur al begonnen worden en werd er drie keer heen en terug naar Groningen gereden. Gladheid kon geen rol spelen. Stilstaan was er niet bij. Menig keer ging Diertens aan het glijden, maar hij slaagde er steeds in de zware wagen op de weg te houden. Hij heeft altijd zonder ongelukken en schade gereden.

In de oorlogsjaren kwam de grote ellende, maar toen was er ook geen andere keuze dan rijden.

[90] Eén zomer werden er geregeld dagen van twaalf uren gemaakt. Als extra kreeg de heer Diertens voor dit moeilijke seizoen zonder vrije zondagen . . . fl. 5,--!

De laatste jaren werkt de oud-chauffeur nog drie dagen in de week op het terrein.

Van de 46½ jaar dat hij aan de fabriek verbonden was zegt Diertens: „Ik heb hier altijd wel mogen wezen en steeds met plezier gewerkt." Ook hij werd onderscheiden met de Orde van Oranje Nassau in brons.

EVERT HUIZING

De heer Huizing, geboren 11 januari 1906 te Nieuw-Roden, begon als 17-jarige op 25 april 1923 zijn loopbaan in de fabriek met het witten van de muren.

Dat betekende ongeveer 15 à 16 uur per dag werken voor een weekloon van fl. 6,--. Wanneer de muren allemaal gewit waren, kon weer opnieuw begonnen worden.

Daarna werkte Huizing twee à drie jaar bij de condens-afdeling, waar hij de blikjes van deksels moest voorzien. Vervolgens kwam hij bij de melkontvangst als monsternemer.

Weer een jaar later kreeg Huizing de taak van plv. melkontvanger. Toen de melkaanvoer toenam, werd hij 2e melkontvanger en 2e centrifugist. Sinds 1945 was de heer Huizing 1ste centrifugist en bleef dit tot 1965 toen hij ziek werd. In december 1966 en januari 1967 kon hij nog weer enige tijd werken, maar is daar nu niet meer toe in staat vanwege rugklachten. Hoewel niet actief meer werkzaam, is Huizing nog steeds in dienst van de Coöperatie.

Ter gelegenheid van zijn 40-jarig dienstverband werd de heer Huizing in 1963 onderscheiden met de Orde van Oranje Nassau in brons.

ABRAHAM KRAMER

De heer Kramer werd geboren op 23 februari 1899 te Hoogezand. Hij was van 12 december 1921 tot 3 juli 1966 als machine-bankwerker in dienst van de coöperatie.

Na zijn schooljaren kwam de heer Kramer op een machinefabriek te Hoogezand. Daar raakte hij werkloos. In december 1921 werd in Roden een machine-bankwerker gevraagd. Kramer meldde zich en werd aangenomen.

Hij was een vakman en is de fabriek altijd trouw gebleven. In de tijd dat hij in Roden kwam werden de vaklieden heel wat beter betaald dan de ongeschoolden. Het aanvangsloon was fl. 25,-- per week. Officieel werd er 48 uren per week gewerkt, het werden er echter 80 à 90 uren, maar daarvoor kreeg men geen cent meer!

[91] Wanneer ergens onderweg een auto stond met pech, dan moest Kramer er heen. Het kon dan gebeuren dat hij uren werk had om het vehikel weer op gang te krijgen. Soms liet men de ondermelk maar in een sloot lopen, daar de zuurgraad al te hoog was.

De heer Kramer geeft graag toe dat het in de jaren twintig-dertig een moeilijke tijd voor de werknemers was, maar dat was het overal. Toch ziet hij met voldoening terug op zijn levenswerk, dat zo nauw verbonden was met de coöperatie. Ook de heer Kramer werd onderscheiden met de medaille in brons van de Orde van Oranje Nassau.

GEERT BAVING

De heer Baving, geboren 5 september 1902 te Roden, was ruim 44 jaar in dienst van de Coöperatie (10 mei 1923 tot 5 september 1967). Na vier jaar in de fabriek gewerkt te hebben, werd Baving chauffeur. Dat was een kans voor een jongeman van 24 jaar! Eén dag was nodig om het rijbewijs te halen en het proefrijden kwam pas een jaar later ... Het ging uitstekend de eerste maanden, maar na een jaar kwam Baving de Drachtster tram tegen op de Peizerweg. Dit razende gevaarte kon een snelheid van 50 km halen en Baving zag hem te laat op de hoek bij Hingstman (toen café Cazemier), met zijn topsnelheid van 40 km per uur. Er was misschien ook wel wat eigen schuld bij, want hij moest om 11 uur een vracht melk van Noordlaren halen en om 2 uur met een lading condens naar de stad.

„Nou op de kop tegen elkaar aan", weet nog de heer Baving, „'k zag dat de kabine van de auto was, maar verder had ik niet veel interesse meer. 'k Had een groot gat in de kop en mijn neus hing er bij. Ze brachten me naar 't ziekenhuis. Daar heb 'k een week gelegen en toen nog een maand thuis met een hazemond. 't Heeft lang geduurd. Maar uiteindelijk mocht ik weer rijden en met een nieuwe auto. Dat voordeel had ik!" In de oorlog was het een spelletje spelen met de Duitsers. Baving zegt: „Ik glipte er altijd tussen door." Maar zijn collega Raven weet te vertellen: „Je hebt je poot in heet water gestoken en daarom lieten ze jou thuis!" Baving ontkent dit niet ... Tijdens de oorlog zwierf Baving ook 's nachts over de verboden wegen. Als belangrijk man voor de voedselvoorziening beschikte hij over een nachtvergunning. Zijn vrouw zat nooit in spanning, want op tijd thuiskomen was er niet bij.

[92] De laatste jaren waren voor Baving de slechtste. Toen het depôt Groningen werd opgeheven, kwam hij in het kaaspakhuis terecht. „Dat was niks voor mij, maar 'k ben de tijd doorgekomen", zegt deze gemoedelijke Drent, uit een familie waarvan leden in de 17e en 18e eeuw lid van de Etstoel van Drenthe waren en die aan het einde van zijn verdienstelijke loopbaan onderscheiden werd met de Orde van Oranje Nassau in brons.

JAN BRINK

De heer Brink, geboren 14 januari 1900 te Roden, was van 1914-1917 en van 7 mei 1921 tot 7 mei 1965 in dienst van de coöperatie Onafgebroken dus 44 jaar en in totaal ongeveer 47 jaar. Hij is een broer van Hendrik Brink, de eerste assistent aan de fabriek van 1908-1933.

Brink begon zijn loopbaan op 14-jarige leeftijd als monsternemer bij de melkontvangst en de boeren thuis. In 1917 werd de melkaanvoer minder tengevolge van de voedschaarste en was er geen werk meer. Hij ging toen bij de boer werken. In 1921 kwam hij terug en werd pasteuriseerder en later condenseur, hetgeen hij steeds is gebleven.

In 1914 was het loon fl. 9,-- per week; in 1921 - toen Brink al getrouwd was - fl. 15,--. Langzaam ging dit omhoog, maar in de crisistijd werd het met fl. 2,-- verlaagd.

Het werk moest gebeuren en tijd speelde geen rol. Eén keer begon de arbeid 's zaterdags om 7 uur 's morgens en mocht pas de volgende nacht om 1 uur er mee gestopt worden ... Ook maakte Brink het drieploegenstelsel van 8 uur werken mee. Het vreemde was echter dat er maar twee man voor drie ploegen beschikbaar waren...

Het waren toen andere tijden dan tegenwoordig, maar de heer Brink zegt nu berustend: „Ik was wel eens kwaad, maar 't was overal zo, het was hier geen uitzondering!"

Verder zijn langer dan 25 jaar werkzaam of werkzaam geweest:

L. Meijer, chauffeur	1925-heden
G. Roede, botermaker	1910-1953
J. P. Vogelzang, melkontvanger	1915-1958
O. Velthuis, machinist	1926-heden
J. Slagter, kaas- en poedermaker	1926-heden
H. Doedens, kaaspakhuis	1926-heden
G. Riemersma, machinist	1917-1959
H. Roede, melkontvanger	1926-heden
J. Bakker, botermaker	1918-1958
J. Roelfsema, stoker	1925-1965
A. Hofman, chef depot	1923-1962
J. de Boer, melkbezorger	1926-1965
H. Brink, chef kaasmaker	1928-1966

Js. Talens, condenseur	1921-1959
Js. Boer, kassier	1931 -heden
Jac. Douwes, chef depot	1928-1965*
H. Douwes, botermaker	1932-heden
E. Hummel, produktenbereider	1932-heden
M. Meines, melkontvanger	1928-1964
H. Buring, condenseur	1925-1961
K. Nieboer, chef maalderij + buitendienst	1934-heden
G. Bulthuis, hoofdboekhouder	1921-1956
H. Klaassens, timmerman	1926-1961
G. Menninga, molenaar	1926-1961
G. Ensing, chef laboratorium	1934-heden
W. G. Dijkstra, werkvoorbereider	1934-heden
H. Velthuis, poedermaker	1934-heden
Ph. J. Smit, chef botermaker	1934-heden
E. Hof, produktenbereider	1934-1967
W. de Weerd, stoker	1927-1960
E. v. d. Sluis, pakhuisbaas	1925-1957
A. Cazemier, machinist	1934-1966
J. Dijk, machinist	1893-1924
Js. Wekema, ketelhuis	1921-1951
H. v. Zanten, expeditie	1922-1952
G. Warners, centrifugist	1938-1968
B. Bakker, pakhuisbaas	1939-heden
J. Andries, melkbezorger	1937-1965
Js. Barels, chef maalderij	1937-1965
E. Boer, produktenbereider	1936-1964
E. Piek, melkbezorger	1941 -heden
H. te Veld, monteur	1941-heden
J. v. d. Veen, afgifte depôt	1938-1965
O. Roede, machinist	1921-1946
L. Aalders, chauffeur	1921-1946
B. Benes, melkbezorger	1936-1961
H. Beekhuis, melkbezorger	1940-1965
J. de Rink, expeditie	1921-1946
E. Riemersma, kaasmaker	1921-1946
J. Jongman, werkmeester	1935-1960

' In 1965 overgegaan naar Domo-Groningen

Tot zover Vleer over 75 jaar Roden-Zevenhuizen

Als eerste een verhaal over T. Annema uit Officieel Orgaan van Den F.N.Z. April 1928

00 April 1928

Jubileum T. Annema.

Ditmaal is het een onzer Drentsche directeuren, wiens jubileum wij memoreeren kunnen. Op Zaterdag 14 April was het 25 jaar geleden, dat de heer T. Annema, directeur der Coöperatieve Fabriek van Melkproducten „Roden-Zevenhuizen” te Roden aan de coöperatie te Roden in functie trad.

De groei dezer fabriek is in deze periode wel bijzonder geweest. In 1903 werd er 1 miljoen kg melk verwerkt, in 1927 was dit tot 16 miljoen gestegen. Toen werkten er 6 personen, nu ongeveer 100. Begonnen als

FNZ

kleine boterfabriek, heeft dit bedrijf zich in den loop der jaren ontwikkeld tot een der grootste melkproductenfabrieken in het Noorden van ons land, waar boter, kaas, gecondenseerde melk, melkpoeder en enkele soorten chocolademelkpoeder bereid worden, met een eigen export naar verschillende deelen der wereld.

Deze gunstige ontwikkeling is ongetwijfeld voor een groot deel aan het initiatief van den heer Annema te danken. Hij is daarbij steeds gesteund door een flink bestuur en een goede kern van leden die vertrouwen in zijn leiding hadden.

Groote fabrieken zijn niet altijd de trouwste leden der organisatie; met den groei schijnt zich nogal eens een gevoel van onafhankelijkheid te ontwikkelen. Niet alzo te Roden; deze fabriek is, niettegenstaande haar geweldigen groei, een der trouwste leden der organisatie gebleven. Wij brengen daarvoor den jubilaris gaarne een eeresalut.

G.

Als tweede iets uit 'De Krant', regionaal blad uit Roden, dd onbekend

RODEN - Een stukje geschiedenis over de `Roner melkfabriek' `waarin heden ten dage een aantal (nieuwe) bedrijven zitten, waaronder De Krant. De echte Roner zei altijd melkfabriek, ook werd het wel zuivelfabriek genoemd, maar bij de oprichting op 15 april 1893 heette het "Coöperatieve Stoomzuivelfabriek Roden".

Schoorsteenpijp

Destijds begon de fabriek met 35 leden. De schoorsteenpijp was vele jaren gezichtsbepalend voor het dorp. De eerste schoorsteenpijp van de fabriek was niet hoog genoeg, want de rook of stoom trok bij slecht weer laag over de huizen. Dit veroorzaakte vele klachten bij de omwonenden, want hun witte was werd bedekt met roet-neerslag en dat kon niet de bedoeling zijn. Vanwege het feit dat de eerste pijp in oktober 1915 bouwvallig bleek, werd besloten een nieuwe, hogere pijp te bouwen en de oude kort daarop te slopen.

ok in juli 1929 heeft de fabriek korte tijd twee pijpen gehad. Een bredere stoompijp werd verder naar achteren gebouwd. Van binnenuit werd deze opgebouwd om steunijzers aan te brengen in het metselwerk.

Bloeiperiode

Begin twintiger jaren maakte de fabriek een enorme bloeiperiode door, ging met z'n tijd mee in z'n ontwikkelingen en werd dientengevolge meerdere malen verbouwd en vergroot. De melkfabriek was de eerste grote industrie van Roden.

Het lag aan de haven, waar onder andere aan de kade het vrachtschip de "Drenthina" van eigenaar en schipper Lammert Zuiderveld lag, die een geregelde bediening op Groningen onderhield. De stoomboot werd eveneens gebruikt als pleziervaartuig.

Links naast de melkfabriek was de directeurswoning gesitueerd. De heer Annema heeft het directeurschap lange tijd bekleed.

Voetbalvereniging Roden

Tegenover de flink uit de kluiten gewassen fabriek, was lange tijd het voetbalveld van de voetbalvereniging Roden te vinden. Van 1931 tot trapten de zwart-witten er naar hartelust tegen het bruine monster.

Op deze plek is thans Brabantia BV. van de bekende droogmolens, te vinden. Halverwege het jaar 1982 kwam er een eind aan de melkfabriek, zuivelfabriek, "Coöperatieve Stoomzuivelfabriek Roden".

Op 22 juli van dat jaar werd de plusminus 56 meter hoge schoorsteenpijp van de fabriek met maar liefst twintig staven dynamiet tegen de vlakte geblazen. Menig Roner was getuigen van dit historische feit. Sommigen pinkten een traantje weg!

Als derde nog een stukje uit De Krant ook hier datum ombekend!

Van zuivelfabriek tot redactieruimte

Oud-directeur Albert Joosten voor het pand van de voormalige zuivelfabriek.

RODEN "Ik ben totaal verbijsterd en verslagen, zo mooi wordt het," zegt Albert Joosten, die van 1970 tot en met 1981 directeur was van de voormalige zuivelfabriek aan de Kanaalstraat. Zoals iedereen zo langzamerhand wel weet, is de redactie van deze krant in deze voormalige fabriek gehuisvest. Accountantskantoor Jan Slenema heeft een deel van de fabriek gekocht, waarna een rigoureuze verbouwing heeft plaats gevonden. Behalve deze krant worden er binnenkort meerdere bedrijven in deze nieuwbouw gehuisvest, zoals ondermeer een praktijk voor fysiotherapie en een assurantiekantoor.

Tijdens zijn bezoek aan onze redactie raakte de heer Joosten steeds meer enthousiast over de plannen die er nu voor de vroegere zuivelfabriek zijn ontstaan. Toen de fabriek in 1981 werd gesloten, werkten hier ongeveer 56 personeelsleden. "Het zou best eens zo kunnen worden, dat er straks in deze vroegere fabriek nog meer mensen komen te werken dan vroeger het geval was," aldus de heer Joosten, die ondermeer vertelt, dat de redactie nu gevestigd is in dat deel van de fabriek wat vroeger het ketelhuis en het centrifugelokaal is geweest.

De vroegere directeur vertelt dat het bericht van het sluiten van de zuivelfabriek in 1981 als een donderslag bij heldere hemel kwam. Want vlak voordat dit bericht afkwam was de directie nog van plan om een grote investering te doen in de bouw van een nieuw pekelhuis.

Bij een deel van het gesprek met de heer Joosten was ook de heer Slenema aanwezig. Deze vertelt dat de herinnering aan de oude zuivelfabriek toch ook na de verbouwing bewaard zal blijven. Slenema wil namelijk de letters van de oude naam van de zuivelfabriek (Coöperatieve Zuivelfabriek Roden-Zevenhuizen, luidde de naam) na restauratie weer aan de voorzijde van de fabriek bevestigen.

"Op die manier blijft er toch nog iets van de historie van dit oude gebouw bestaan," vindt Slenema. Hoewel Joosten de sluiting van de fabriek toch wel als een grote schok heeft ervaren, kan hij zich er toch in vinden dat deze vroegere zuivelfabriek op deze ma-

nier toch weer een belangrijke functie krijgt in het Roder bedrijfsleven. "De sluiting gaf indertijd een hele consternatie met veel protesten en spandoeken. Maar ik sta er van versted zó mooi als het nu gaat worden," zo besluit Joosten zijn rondgang door "zijn" vroegere fabriek. "Ik ben er erg blij mee dat het gebouw nu een dergelijke bestemming heeft gekregen."

Drie foto's van na de sluiting

1983

1983

2005

Als slot volgt een integrale tekst via het internet verkregen over de Zuivelfabriek van Zevenhuizen Veel is afkomstig van voorgaande gedenkboek

Met dank aan Jan Nieboer. (Zie voor recente versie www.7huizen.nl/geschied/melkfabriek)

Zevenhuizen is van oorsprong een veenkolonie.

Je kunt dit ook nu nog herkennen aan de vele kanalen die het dorp heeft. Een ander kenmerk is de lintbebouwing die eigenlijk hieruit is voortgekomen. Na de vervening is het dorp heel geleidelijk een agrarisch gebied geworden. Het gevolg hiervan was dat er in 1901 een melkfabriek werd opgericht. De fabriek als zodanig bestaat niet meer.

Alleen aan de voorzijde zie je nog enkele herinneringen aan een vervlogen tijd. Nu is er al jaren een houthandel bedrijf in gevestigd. Om een beeld te schetsen van een belangrijk stukje geschiedenis van ons dorp heb ik hieronder o.a. enkele passages uit het notulenboek weergegeven. Tevens is er een unieke luchtfoto bijgevoegd alwaar we rechts de fabriek kunnen zien en links de voormalige "Coöperatie", de toen zo genoemde bakkerij. Daartussenin staat een woning die ook nog geruime tijd als dienstwoning heeft gefungeerd.

Boterfabriek Zevenhuizen uit de vroege jaren 50 ?

Zoals reeds vermeld is de fabriek opgericht op 9 maart 1901. Hoe één en ander toen is verlopen kunt u hierna lezen:

„Nadat door het bestuur der landbouwvereniging eene commissie was benoemd en deze in de landbouwvergadering verslag had uitgebracht, waartoe zij onderscheidende fabrieken had bezocht, de wenschelijkheid betogende alhier een handkracht zuivelfabriek op te richten werd den 1 Febr. 1901 een vergadering belegd bij Joh. Reijntjes.

In die vergadering werd door twee afgevaardigden van de fabriek te Marum, daartoe verzocht door de commissie, verslag gegeven van de werking van hun fabriek, die ruim ½ jaar had gewerkt.

Dat hoorde de aanwezigen zoo goed toe dat er direct werd besloten om bij een voldoende aantal koeien een fabriek op te richten. Staande de vergadering werd de melk tot deelname toegezecht van; 237 koeien. De commissie, bestaande uit de heeren J.R.Aukema, H.Braker Jzn, W.Tuintjer, G.Berghuis en K.Huizinga, werd staande de vergadering benoemd als voorlopig bestuur."

"Op den 21 Februari werd er een algemene ledenvergadering gehouden ten huize van E.Bron. Daar werd o.a. gesproken over de standplaats der fabriek en wel of ze gebouwd zal worden op het land van Harm Holman of op dat van G.Rodenboog. Voorgesteld werd om op ieder perceel een put te graven en het water te laten onderzoeken. Dat terrein het welk goed water opleverde was dan t aangewezen. Daar twee putten dubbele onkosten meebrengt, werd na stemming besloten om eerst het terrein van Rodenboog te onderzoeken. De statuten der vereeniging werden geschreven door notaris Ebbinge Wubben te Roden en verleden op Zaterdag den 9 Maart in de herberg van Harke Kuipers te Nietap. Rechtspersoonlijkheid zal worden aangevraagd."

In 1901, bij de oprichting van de zuivelfabriek te Zevenhuizen, blijkt dat er daar meest boeren woonden met één of twee koeien en de grootste boer er acht op stal had staan. De oprichters waren Jan Roelfs Aukema, Hendrik Jans Braker, Klaas Huizinga en Geert Berghuis, landbouwers te Zevenhuizen en Willem Tuintjer, landbouwer te Diepswal, bezitters van resp. 3, 8, 5, 3, en 4 koeien. Behalve landbouwers staan ook arbeiders en smeden op de ledenlijst. Eén lid, Gerard Tabak, was "schipper aan boord van zijn schip, gedomiliceerd te Leek". Toch was hij een flinke boer met 5 koeien. Schoolmeester Cornelis Reijntjes hield er twee koeien op na en werd ook lid. De melk van zaterdagavond en zondagmorgen mocht door de leden zelf worden gekarnd. De vereeniging werd aangegaan voor een periode van twaalf jaren.

"De vereeniging verkoopt de verkregen boter en verdeelt de zuivere opbrengst onder de leden naar verhouding van de hoeveelheid en het zuivere vetgehalte der door ieder geleverde melk, doch verminderd met twaalf centen voor iedere honderd liter geleverde melk of zoveel meerder of minder als zal blijken nodig te zijn".

"Op den 13 Maart werd weer vergadert, nu ten huize van Joh.Reijntjes. Dit was feitelijk de eerste vergadering van de nu bestaande Coöperatieve vereeniging Zevenhuizen te Zevenhuizen gemeente Leek. Bij deze vergadering waren 62 leden aanwezig, welke samen 66 stemmen konden uitbrengen. Vervolgens werd de ontvangen brief over het water voorgelezen. Daaruit bleek dat het weinig kalk bevatte, terwijl de aanwezigheid van ijzer en zouten niet konden worden geconstateerd. De zuivelconsulent, de Heer Huisman mede ter vergadering aanwezig, hiernaar gevraagd, verklaarde dat het water goed was voor boterbereiding. De fabriek zal dus worden gebouwd bij G.Rodenboog. De heer Huisman betoogde het gebruik van stoom boven een handkracht fabriek. Tevens werd nogmaals de wenschelijkheid betoogende om de fabriek van den Heer van Moorsel te Leek voor gemeenschappelijke rekening aan te koopen. Echter bijna alle leden wilden liever zelf eene (handkracht) fabriek stichten."

"Het eerst gekozen bestuur bestond uit J.Aukema voorzitter, H.Braker Jzn secretaris, W.Tuintjer penningmeester, terwijl G.Berghuis en K.Huizinga als gewone bestuursleden fungeeren. Door het bestuur werd een oproeping gedaan voor melkophalers en vaste arbeiders. Hiervoor waren nog al eenige gegadigden. De melk op halen van 1 juni 1901 tot 1 juni 1902, werd aan de laagste inschrijvers gegund. Dat zijn D.Holman de Haspel,

Boerenstreek, Kokswijk en zoo door tot de fabriek voor 5 gld. per week. J.Slofstra Oost.Inje en Hoofddiep vanaf de sluis tot de Oost Injesche wijk voor fl. 3,75 per week. G.Klinker de Veldstreek en Evertswijk en zoo noodig een klein eindje van t hoofdiep voor fl. 3,50 per week. en K.Maans de Jonkersvaart en t Hoofddiep van de Jonkersvaart tot de fabriek voor fl. 4,00 per week.

De laagst ingeschreven arbeiders waren Joh.Kobes en W.van Dijk voor fl. 5,00 per week in de 7 zomermaanden en voor fl. 3,00 per week in de 5 wintermaanden. Is later aan de laagste inschrijvers gegund.

Het salaris van de directeur werd vastgesteld op fl. 9,00 per week en 10 cent per vat bo-ter 1e keur. Als directeur werd per 1 juni 1901 benoemd de Heer J.Boer te Een.

De fabriek is aanbesteed en gebouwd onder architectuur van den Heer O.L. Pik gemeen-te opzichter te Leek en gebouwd door H.Dalstra te Twijzel voor de som van fl. 3343 gulden. De voorwarmer en vloebakengeleidingen werden geleverd door W. Venema, smid te Grootegast voor de som van fl. 791,40. De centrifuges, Karn, Kneden zijn be-trokken van de firma Boeke en Huidekoper te Groningen voor fl. 965,30. De drie melk-boten zijn vervaardigd door de Heeren Joh. Draaisma en zn. te Franeker voor de som van fl. 348,00 gld. De bussen zijn genomen van de firma Bleeker en de Vries te Balk en bereids à contant aan de leden geleverd. Het benodigde geld werd verkregen door inleg en obligaties af te nemen."

De fabriek, nog steeds een zogenaamde handkracht fabriek, draaide goed en al binnen één jaar moest een derde centrifuge worden aangeschaft. De fabriek was erg belangrijk en daaruit volgde dat het niet bezoeken van de vergaderingen door de leden beboet moest worden. In het reglement werd vermeld dat de boete bedroeg: 25 cent bij het niet verschijnen, 5 cent voor te laat, en 10 cent voor het verschijnen na de pauze van de alge-mene vergadering. Andere vormen van boete was o.a. het niet nakomen van de melk-le-vering: 3 gulden per koe per jaar. Het entree geld van nieuwe leden werd op fl. 7,50 per koe bepaald.

"In juli 1903 werd uitbesteed het bouwen van een turfschuur waarvan de laagste in-schrijving was van H. Houtman voor 204 gld. begroting was 205 gld. welk werk werd gegund aan Houtman. In Augustus is t werk voltooid en afgenomen. Er is geen inschrij-vingsbiljet gekomen op de aanvraag om turf en is daarom later uit de hand gekocht.

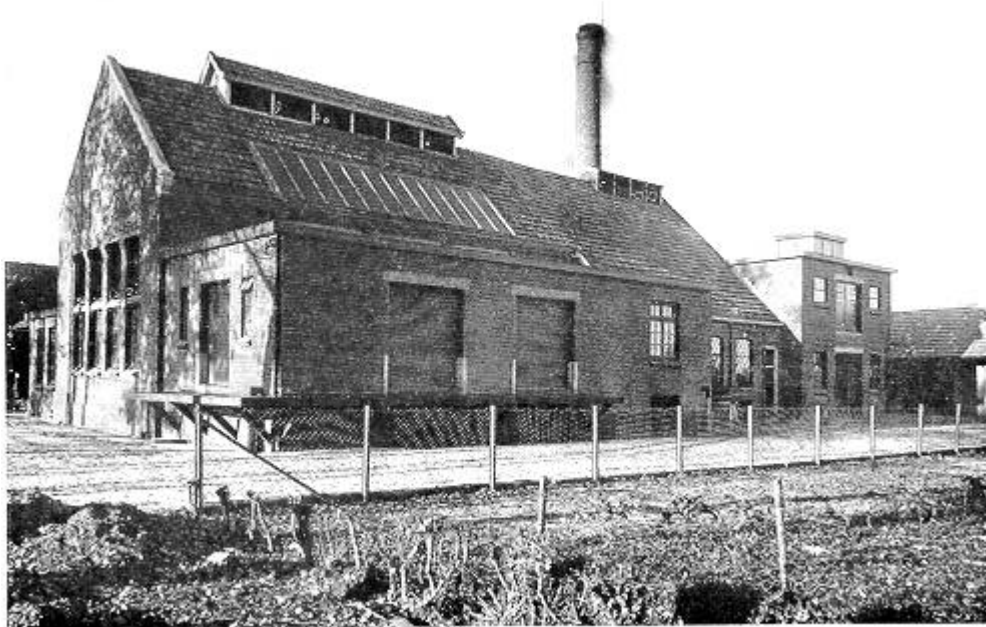
In 1904 werd er een voorstel gedaan tot bouw van een directeurswoning, maar werd weggestemd door de leden. Op 1 januari 1905 werd de heugelijke mededeling gedaan dat er zoveel reserves waren dat alle schulden konden worden afgelost. Vier jaar na op-richting was de vereniging dus schuldenvrij. Mede hierdoor werd er wederom een voor-stel ingediend tot bouw van een directeurswoning. Ditmaal werd het voorstel door de le-den goedgekeurd. De woning werd gebouwd in 1906 (het huidige Hoofddiep 18) en werd gegund aan H. Houtman voor de somma van fl. 1.194,00.

De grond moest weer gekocht worden van G.Rodenboog en wel voor de prijs van fl. 100 per spint (1 spint is gemiddeld 225 m2). Er was ongeveer 4 pint grond nodig zodat de totale kosten op fl. 1.694,00 kwam, 6 gulden beneden de begroting tevens het be-schikbaar gestelde krediet.

In 1906 bedroeg het balanstotaal fl. 6.213,83. De heer H. Pool was voorzitter der vereni-ging, H. Holman secretaris en J. Bron penningmeester. Tevens werd dit jaar besloten om een pomp bij de directeurswoning te plaatsen. In de fabriek moest ook een nieuwe pomp bijgeplaatst worden om voldoende water op te pompen. Hiervoor werd een echte

Norton pomp gekocht. Melk leveren aan de fabriek ter verwerking is één. Echter bleef er een restproduct over, de z.g. ondermelk, welke terug ging naar de boeren (leden). U raad het waarschijnlijk al, zoveel meer melk geleverd, zoveel te meer ondermelk retour. Dit resulteerde in het feit dat er vermelding werd gedaan dat de directeur geconstateerd had dat er een lid was die water bij de melk had gedaan. De zogenaamde "vervalschte melk". Het betreffende lid werd hiervoor beboet voor fl. 5,00. De leden vonden dit echter niet voldoende en eisten van de directeur dat hij op de algemene ledenvergadering de naam bekend maakte en zoal geschiedde.

Wat ook nogal wat stof deed opwaaien, de voorzitter beëindigde de vergadering zelfs voortijdig, was het voorstel om per aanwezig lid 25 cent ter beschikking te stellen voor vertering (borrel). Dit niet alleen, nee de afwezige leden moesten 25 cent boete betalen! Dit punt werd dus maar weer op de agenda gezet voor de volgende vergadering zodat een ieder hier "rustig" over kon nadenken.

De voormalige zuivelfabriek te Zevenhuizen

Als men na gaat dat alle vergaderingen in huiselijke kring plaatsvonden dan geeft dit denk ik wel een aardig beeld van de gang van zaken toen. In 1907 kwam de fabriek qua verwerkingcapaciteit een beetje in de problemen. De oplossing zat in een aanpassing van de fabriek n.l. de aanschaf van een stoommachine. Echter betekende de aanschaf tevens dat er nieuwe leden moesten komen om de "volledige" capaciteit van de stoommachine te gebruiken en natuurlijk om de kosten te dekken. De vernieuwing van de fabriek had zo'n uitstraling dat er vrij snel 38 nieuwe leden bij de fabriek kwamen. Bijkomend voordeel was dat de handkracht melkfabriek te Haulerwijk werd opgeheven en dat ook deze melk naar Zevenhuizen kwam. De vernieuwing van de fabriek was een behoorlijke investering. De vergroting van de fabriek bedroeg fl. 1.379,00 en werd gegund aan P. van Dijken.

De stoommachine inclusief ketel werd aangeschaft voor fl. 4.200,00 van de firma A.Lanfers. De Karn en Kneder werd voor fl. 370,00 gegund aan Kuiper. De verbouwing

had plaats in 1908. De naam van de vereniging veranderde dat jaar in Coöperatieve Stoom Zuivelfabriek "Zevenhuizen".

Het ene jaar is het andere niet en natuurlijk hadden de leden ook wel eens iets op te merken. Zo werd er melding gemaakt van het feit dat de boten en de wagen van de fabriek regelmatig anders werden gebruikt dan waar ze voor bestemd waren en dat was natuurlijk niet de bedoeling. Tevens was men van mening dat er in de fabriek te veel met leerjongens werd gewerkt. Dit kwam één en ander niet ten goede en de leden vroegen dan ook aan het bestuur om een ouder iemand in de fabriek te werk te stellen die tevens van boterbereiding wist en de directeur kon vervangen bij afwezigheid of ziekte. Ook werd er door de leden verzocht om op een andere manier het vetgehalte te bepalen want volgens enkele leden was het opgegeven gehalte lager dan verwacht. Een ander probleem dat op een gegeven moment speelde was de betaling van de directeur. Zoals vermeld kreeg de directeur naast zijn vaste salaris een "bonus" per geleverd vat boter 1e keur. De berekening viel echter in het voordeel van de directeur uit omdat er onduidelijkheid was over het aantal en wat onder 1e keur werd verstaan. Dit had een zeer felle discussie tot gevolg en het probleem was "wie moest het (terug)betalen". Uiteindelijk werd de gulden middenweg gekozen en werd de situatie zo gelaten als die was. Het bestuur kreeg echter opdracht om zo spoedig mogelijk een duidelijke regeling met de directeur op papier te vast te leggen, zodat onduidelijkheden met betrekking tot het salaris en de z.g. emolumenten niet meer zouden voorkomen.

We zijn inmiddels in 1910 aangekomen. Door de goede gang van zaken werd er besloten om het boetesysteem van de Algemene Vergadering af te schaffen. Tevens besloot men om de vergoeding aan de aanwezige leden te verhogen tot 30 cent, echter met de bepaling dat men aanwezig moest zijn voor het aflezen der presentie lijst en verteringsvergoeding nog niet uitbetaald mocht zijn op de Algemene Vergadering.

Tevens werd er een voorstel aangenomen om enkele nieuwe pompen aan te schaffen die de capaciteit hadden om een eventuele tweede centrifuge te kunnen dienen.

In 1911 werd er, in een extra uitgeschreven Algemene Vergadering, besloten om een "Pasturizeer machiène" aan te schaffen.

In dit jaar werd er voor het eerst een voorstel gedaan om een Controle Commissie in te stellen om o.a. het vetgehalte te controleren, dit naar aanleiding van klachten der leden over het te lage vastgestelde vetgehalte en als gevolg daarvan te lage melkprijzen.

We schrijven inmiddels 1912 als we het volgende optekenen (kenmerkend voor deze tijd):

"Voorstel van den heer G.Appelhof de commissie bij het nazien der boeken koffie te bezorgen. Bij stemming wordt door de leden het bestuur machtigden dit uit te voeren".

De boeken moesten n.l. op de fabriek worden nagezien en dat iedereen "zomaar" een kopje koffie kreeg was toen nog niet aan de orde.

De jaren die hierop volgden vonden geen bijzondere situaties plaats. Enkele opmerkingen die enkele malen vermeld werden zijn: de ruige behandeling van de bussen door de melkvaarders, het salaris van de directeur en het te vroeg ophalen van de melk.

De eerste wereldoorlog is inmiddels een feit en, misschien daardoor, zijn de notulen behoorlijk kort.

Een bijzonderheid is dat men in 1916 besluit om verkoop van melk aan derden toe te staan. Het hoe en waarom wordt niet vermeld maar ondanks dat Nederland niet in oorlog was waren de gevolgen toch merkbaar en vloeide voornoemde beslissing hieruit

voort. Ondanks de situatie werden er wel plannen gemaakt om een graanhandel en maalderij te bouwen. Toch kunnen we lezen dat er enige teruggang is. Er werd wat meer geklaagd over b.v. te weinig ondermelk ed.

In 1917 lezen we dat de wagen en de boten aan de fabriek te Tolbert zijn verhuurd voor fl. 9,00 per week, plus het onderhoud. Opmerkelijk is dat er eigenlijk geen melding werd gedaan omtrent de gang van zaken rond de fabriek. Er werd summier vermeld dat notulen van de vorige vergadering, het verslag van de directeur en de controlecommissie werden angehooord c.q. goedgekeurd.

Dat alleen de notulen vrij summier waren lag in het volgende feit:

"Daar den secretaris door ongesteldheid afwezig was en de vorige secretaris nog het notulenboek niet had afgedragen konden geen notulen worden gelezen".

De verwerking van de melk in Zevenhuizen bracht steeds meer problemen met zich mee en dit resulteerde in het verwerken van de "Zevenhuister" melk in Tolbert. Er werden prijsafspraken gemaakt n.a.v. het consulteren van de fabrieken te Grijpskerk, Tolbert, Marum en De Wilp.

Hier waren de leden toch niet zo over te spreken en in 1918 werd een overeenkomst met Roden gesloten om de melk te verwerken en verkopen. Deze overeenkomst was in eerste instantie voor 1 jaar. Dat er iets gaande was bleek ook wel uit de regelmaat van de bestuur en commissie vergaderingen. Normaal werd er 2 x per jaar een Algemene Vergadering gehouden, echter in 1918 wordt er, vooral in het tweede half jaar, bijna maandelijks een vergadering gehouden.

Daar er bij de eerste buitengewone ledenvergadering onvoldoende leden aanwezig waren werd er een tweede vergadering uitgeschreven op 20 december 1918.

Naast 99 leden, die 152 stemmen vertegenwoordigden, waren er 4 bestuursleden en de directeur van de zuivelfabriek te Roden aanwezig. Tevens was aanwezig de zuivelconsulent der provincie Drente. In deze vergadering werd een voorstel toegelicht tot definitieve samenwerking met Roden. De totale bezittingen van Zevenhuizen waren vastgesteld op fl. 11.370,00 en zou worden verdeeld onder de leden en bijgehouden worden in een z.g. ledenboekje (ledenkapitaal). Het aantal leden bedroeg 221. Mocht men als lid uittreden dan zou het vastgestelde bedrag aan een lid kunnen worden uitbetaald. De fabriek te Roden stond te boek voor fl. 10.000,00.

"Dus twee Coöperaties met bijna geen schuld en er alzoo zeer gunstig voorstaan. Voorts is op de conferentie's van beide besturen en commissarissen overeengekomen dat de fabriek te Zevenhuizen zou blijven bestaan en wanneer de tijdsomstandigheden zulks toelieten er een korenmaalderij aan zou worden verbonden. Daar niemand der aanwezigen een stemming verlangde werd het geacht met algemene stemmen te zijn aangenomen. Hierop reageerde één lid als zijnde tegen het samengaan te zijn. Volgens hem zou samenwerking niet nodig zijn als we zelf een maalderij aan onze fabriek zouden verbinden en dan best met een eigen fabriek kunnen werken. Hierop werd gereageerd dat wel gebleken is dat dit de laatste jaren niet het geval is geweest".

Het samengaan met Roden was een feit. De "Coöperatieve Zuivelfabriek Roden-Zevenhuizen.

Door de fusie met Roden kwamen er uit Zevenhuizen 48 nieuwe leden bij.

Op 8 juli 1920 besloot de ledenvergadering om aan de fabriek te Zevenhuizen een maalderij te verbinden. Tevens werd in dit jaar de eerste motorfiets aangeschaft door de vereniging.

Maar op 16 april 1927 besloot het bestuur een auto met koperen tank te kopen; een zware Ford voor fl. 2.280,00 de tank voor fl. 642,50.

In 1924 werd er 2.648.305 liter melk geleverd aan de fabriek. Door het samengaan van de twee verenigingen was een zeer sterke coöperatie ontstaan die in 1928 was uitgegroeid tot één der grootste fabrieken van Drenthe. Hierdoor kon ze wel een stootje verdragen en stond ze haar mannetje tijdens de wereldcrisis. Merkwaaardig is echter dat er in de diverse notulen zo weinig is te vinden over wat destijds werd genoemd: de crisistijd. De cijfers omtrent de prijzen en afzet spreken echter duidelijke taal. Van een dieptepunt kunnen we spreken zo rond 1934.

"Het was in 't algemeen een donker beeld dat de spreker schetste, met weinig perspectief. Tenslotte wekt de spreker de aanwezigen op zich zoveel mogelijk als één man achter hunnen organisatie te stellen, opdat deze er in elk geval nog van konden maken wat er van te maken valt. Er heeft een langdurige bespreking en een uiteenzetting door de directeur plaats over de betalingsmogelijkheden in vreemde landen".

Zo rond 1937 was het dieptepunt achter de rug getuige de melkspijs van fl. 4,96 per 100 kg. In Zevenhuizen werd toen 5.374.543 kg melk verwerkt.

Misschien is het u opgevallen maar de prijs van de melk werd niet meer in liters maar in kg. uitbetaald. Deze wijziging werd doorgevoerd in 1934 en de vereniging was één der laatste die deze verandering doorvoerde.

In 1938 werd er weer enigszins geïnvesteerd in Zevenhuizen. Een nieuwe elektromotor voor de maalderij (fl. 625,00), nieuwe banden om de schoorsteenpijp en nieuwe ondermelkapparatuur (fl. 9.789,00).

Een voordeel was dat de ketel te Zevenhuizen na 25 jaar dienstverlening de keuring glansrijk doorstond. Ook de tweede wereldoorlog had zijn uitwerking op de vereniging. Niet dat het slechter ging dan bij andere fabrieken en we kunnen dan ook concluderen dat de meeste moeilijkheden snel werden overwonnen.

Er ontstond in 1940 al snel een benzinetekort. Men ging toen de melk weer ophalen met paard en wagen. Doordat de auto's nog wel aanwezig waren werd er een gasgenerator aangeschaft welke met antraciet gestookt kon worden (fl. 1.250,00). Een probleem wat al snel speelde was de invordering van de auto's door de weermacht en men moest dan maar weer zien een ander exemplaar te kopen.

Omtrent de melkstaking begin 1943 kan vermeld worden dat er in de fabrieken van Roden en Zevenhuizen niet gestaakt werd. Natuurlijk waren er door de oorlog veel problemen maar het ergste was wel de periode 1944-1945. We lezen dan ook dat de problemen bijna onoverkomelijk worden. Aan het eind van de oorlog moest er zelfs personeel ontslagen worden.

Na de oorlog werd er in 1948 weer in Zevenhuizen geïnvesteerd. Er kwam een nieuwe koelmachine en in 1949 een nieuwe pasteur.

In de herfst van 1960 werd er overgeschakeld van kolen op oliestook.

In december 1964 werd de melkontvangst op de fabriek te Zevenhuizen gesloten, dit op economisch advies van de Friesche Zuivelbond. In 1966 werden de deuren definitief gesloten.

Met dank aan Jan Nieboer.

Voor reacties is Jan te bereiken via: <mailto:Jnieboer@wxs.nl>